

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviap.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 8 2024

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.

Допомога Україні від США:

процес ухвалення і зміст прийнятого рішення в оцінках експертів.....4

Потіха А.

Візит О. Шольца до Китаю у контексті російсько-української війни.....18

Горова С.

Страйкують далі: дії польських фермерів і експертні думки.....25

Аулін О.

Черговий ірано-ізраїльський конфлікт: оцінки експертів.....32

Економічний ракурс

Кулицький С.

**Зовнішня торгівля України за підсумками двох років
повномасштабного воєнного вторгнення Росії**

(Початок. Закінчення в № 9)38

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....46

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....50

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....62

Наукові видання НАН України.....64

Нагороди і відзнаки.....67

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Закірова С.

Аналіз інформаційних ресурсів підтримки українських біженців.....68

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Чотири пріоритети: ППО, сучасна артилерія, далекобійність і щоб допомога від США прибула якнайшвидше», – зазначив Президент України.

«Бажаю здоров'я, шановні українці, українки!

Сьогодні був дуже довгий день, більшість часу – саме військовим питанням.

Провів Ставку. Зокрема, були доповіді щодо роботи нашого ОПК – довгострокових контрактів, які вже є та вже працюють, які ще потребують окремої уваги, більшої уваги. Кожен в уряді України, у наших Силах оборони чітко розуміє поставлені завдання. Звичайно, була доповідь Головкама щодо ситуації на фронті. Була ще окрема військова доповідь сьогодні після Ставки. Щойно доповідав також керівник ГУР. Очевидно, що зараз увесь наш потенціал має працювати навіть більше, ніж на 100 %, щоб втримати ситуацію й повернути Україні ініціативу. Тим більше що зараз нарешті ми маємо позитивний рух щодо американської допомоги й працюємо над тим, щоб український потенціал був підтриманий саме такою зброєю, яка необхідна нашим воїнам. Необхідна не тільки, щоб вистояти, а й щоб діяти – діяти заради українських цілей, активно – заради захисту наших людей. Сьогодні я говорив саме про це з Президентом Байденом.

Я вдячний пану Президенту, його команді, усім у Конгресі Сполучених Штатів, персонально пану спікеру Джонсону – усім, хто підтримує активний захист свободи, – я вдячний за рішення на користь нашого захисту від російського терору й на користь нашої можливості завершити війну справедливо – справжнім миром для всіх українців.

Якраз перед початком розмови з Президентом Д. Байденом російські терористи знову вдарили по Харкову – по телевежі. Очевидне залякування, щоб терор був помітний усьому місту і щоб спробувати обмежити Харків у зв'язку та доступі до інформації. Зараз триває робота над відновленням сигналу. І так само, як і Харків, різні міста й громади потребують захисту – потребують “петріотів”. І водночас потрібно завдавати максимальних уражень усьому, що Росія використовує як базу для терору й для своєї воєнної логістики. Я вдячний усім у світі, хто готовий нам із цим допомагати, і ми працюємо з нашими американськими партнерами заради збільшення наших можливостей. Чотири пріоритети, вони ключові: захист неба, сучасна артилерія, далекобійність і щоб пакети американської підтримки прибули якнайшвидше. А сьогоднішній результат – у домовленостях про “атакамси” для України. Усі крапки розставлені. Дякую, пане Президенте! Дякую, Конгресе! Дякую, Америко!

Дуже важливо й те, що наші команди – України та Сполучених Штатів – почали роботу над двосторонньою безпековою угодою. Можемо зробити

так, щоб наша угода стала справді взірцевою та принесла не лише більше безпеки нашим народам, а й допомогла всій європейській історії рухатися правильно й тільки мирно.

Сьогодні ж зустрівся з делегацією конгресменів, які відвідують Україну. Члени Палати представників, обидві партії. Ми обговорили, як саме можемо зробити цей рік результативним для України та всієї коаліції – коаліції захисників міжнародного порядку. І з конгресменами, і з Президентом Байденом сьогодні говорили також про підготовку першого Глобального саміту миру. Для всіх нас однаково важливо, щоб формат саміту миру й “Формула миру” стали історією успіху для України та світової більшості, для всіх, хто прагне жити за правилами міжнародного права й мирно.

Дякую! Дякую кожному й кожній, хто допомагає нам в Україні долати російський терор! Дякую всім, хто захищає життя та воює проти російського окупанта. Сьогодні я хочу особливо відзначити результати 35-ї окремої бригади морської піхоти, яка діє на Придніпровському напрямку, а також 58-му окремому мотопіхотну та 72-гу окрему механізовану бригади, які воюють на Донеччині. Дякую вам, воїни! Дякую всім, хто з Україною!

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 22.04).*

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Допомога Україні від США: процес ухвалення і зміст прийнятого рішення в оцінках експертів

Після багатомісячного блокування палата представників Конгресу США 20 квітня схвалила законопроект про надання Україні військової допомоги. Ухвалення документа підтримало 311 конгресменів, «проти» проголосувало 112. Далі законопроект має розглянути сенат і підписати Президент США.

Процес розроблення та узгодження цього законопроекту супроводжувався суперечками та намаганнями досягти домовленостей між демократами й республіканцями на тлі президентських перегонів, які тривають у США. Тим часом кожен день зволікання із голосуванням знаходив своє відображення на фронті російсько-української війни. Через заблоковані пакети американської військової допомоги ЗСУ стикнулися з браком боєприпасів, що призвело до просування ворога на різних ділянках фронту.

Президент США Д. Байден ще в жовтні 2023 р. подав до Конгресу запит про додаткову військову допомогу Україні, Ізраїлю та Тайваню на загальну суму 106 млрд дол., з яких 60 млрд Білий дім планував витратити, зокрема, на закупівлю озброєння, а також пряму бюджетну підтримку України. На жаль, дуже швидко проєкт про додаткову військову допомогу нашій державі став заручником політичної боротьби, що розгорнулася в США перед президентськими виборами, і його розгляд було заблоковано. Натомість на перший план вийшло питання кордону з Мексикою, яке традиційно ставлять на перше місце і використовують як аргумент у передвиборчій кампанії республіканці, очолювані Д. Трампом. Цього разу їх головна теза полягала в тому, що спочатку треба захистити кордон США, а вже потім братися за питання військової допомоги Україні. Урешті-решт американські законодавці вирішили прив'язати питання кордону до військової допомоги нашій державі. Утім ця спроба закінчилася провалом – законопроєкт, який включав військову допомогу Україні та питання кордону з Мексикою, так і не було узгоджено республіканцями й демократами.

Так само невдалими виявилися намагання республіканців на тлі війни Ізраїлю з ХАМАС провести рішення про військову допомогу Ізраїлю окремо від України. На заваді цьому стали демократи, а Президент США Д. Байден пообіцяв вето в разі, якщо він буде проголосований.

Неодноразові заклики до палати представників щодо надзвичайної важливості й терміновості голосування за пакет допомоги Україні з боку Президента США Д. Байдена не знайшли підтримки в більшості республіканців. Той самий ефект був і від закликів Президента України В. Зеленського. Його апеляція до вкрай важкої ситуації на фронті, через величезну різницю у кількості боєприпасів ЗСУ та «армії Росії», недостатню кількість засобів ППО в українських військових, не пробивала стіну американської політичної боротьби. Після зустрічі В. Зеленського зі спікером палати представників М. Джонсоном у грудні 2023 р. останній заявив, що в Білого дому «немає стратегії перемоги та відповіді на інші питання, які повинен мати американський народ».

І в Україні, і в США всерйоз обговорювали сценарій, який передбачав тривалу відсутність американської допомоги нашій державі. І ці сценарії були вкрай похмурі. Директор ЦРУ В. Бернс під час виступу перед законодавцями попередив, що без допомоги США територіальні втрати України в цьому році будуть «значними», тому часу залишається все менше.

Сенат 13 лютого таки підтримав законопроєкт про військову допомогу Україні та Ізраїлю, проте в нижній палаті Конгресу остаточне схвалення допомоги Україні затягнулося, адже в палаті представників більшість має Республіканська партія, консервативне крило якої скептично налаштовано щодо «українського питання». Спікер палати представників М. Джонсон відмовився навіть вносити законопроєкт до порядку денного. Однак уже за місяць, на тлі зростання популярності ідеї допомоги Україні, він уперше

згадав про можливість надання фінансової допомоги Україні в кредит. На зміну його позиції, на думку західних ЗМІ, могли вплинути декілька чинників, серед яких розвіддані, які свідчать про те, що Путін може не зупинитися на території України й здійснити агресію до країн Балтії. «Історія судить нас за те, що ми робимо. Зараз настав критичний час. Я міг би прийняти егоїстичне рішення та зробити щось інше. Але я роблю те, що вважаю правильним. Я вважаю, що надання летальної допомоги Україні зараз є критично важливим», – зазначив політик журналістам у Капітолії (URL: https://24tv.ua/dopomoga-ukrayini-boku-ssha-pidtrimuvatime-tramp-ukrayinu-yakshho_n2540035).

Як пише The New York Times, на позицію М. Джонсона вплинули також зростаючий політичний тиск і зміна в особистих переконаннях. Один з найбільш впливових брифінгів, за словами оглядачів, знайомих з дискусіями в американському політикумі, відбувся в лютому в Овальному кабінеті, коли лідери Конгресу зустрілися з Д. Байденом, щоб обговорити державне фінансування та допомогу Україні. Високопосадовці з питань нацбезпеки намагалися переконати М. Джонсона, що в Україні швидко закінчуються боєприпаси та наскільки жахливими будуть наслідки, якщо ППО не буде посилена американською зброєю. За словами журналістів, М. Джонсон також був вражений історіями, які він почув під час зустрічей з Президентом України В. Зеленським та іншими особами, про масштаби страждань, які російські війська спричинили в країні. Усе це зачепило християнські почуття М. Джонсона. На додаток, політик опинився у вкрай незручній ситуації, коли демократи, а також деякі республіканці активно підтримували допомогу Україні. Кожен говорив спікеру, наскільки життєво важливою є відправка допомоги (URL: https://expert.in.ua/world/21042024-dopomoga-ssha-dlya-ukrayiny-nyt-z-yasovala-chomu-dzhonson-zreshtoyu-pogodyvsya-proshthvnuty-zakon/#google_vignette).

Серед співрозмовників М. Джонсона на тему підтримки України в протистоянні з російською агресією за останній тиждень варто відзначити Прем'єр-міністра Чехії П. Фіалу, який перебував у Вашингтоні з офіційним візитом 15 квітня. Чеський Прем'єр відвідав Конгрес, де спробував переконати його членів підтримати додаткову фінансову допомогу для України. «Я не страждаю від самопереоцінки, я, звичайно, не зміню ситуації в США, виступаючи в Конгресі, але я можу поділитися своїм досвідом і тим, як ми дивимося на речі в Центральній Європі», – заявив він.

Під час переговорів з Прем'єром Чехії Президент США Д. Байден наголосив, що «Чеська Республіка є важливим партнером у тому, щоб ми зупинили Росію. Мусимо й далі продовжувати. Європа і Сполучені Штати Америки повинні докласти зусиль, щоб в Україні знову настав мир. Я ціную те, як ви допомагаєте Україні. Ви в Чехії знаєте, що Росія не зупиниться на Україні» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-biden-fiala-perehovory-ukrajina/32907067.html>).

У свою чергу П. Фіала зазначив, що європейська частина НАТО демонструє більше відповідальності в безпекових питаннях і готова давати більше грошей на оборону. За його переконанням, ряд інших країн уважно спостерігають за долею російської агресії в Україні. «І якщо це вдасться, це буде сигналом для інших агресивних держав. ...Ми не можемо допустити, щоб агресивна політика Росії святкувала успіх», – зазначив глава уряду Чехії (URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/vi-v-chekhiji-znajete-shcho-rosija-ne-zupinitsja-na-ukrajini-bajden-pid-chas-zustrichi-z-fialoju.html>).

М. Джонсон 16 квітня оприлюднив чотири окремі законопроекти, три з яких зосереджено на підтримці України, Ізраїлю й Тайваню, а четвертий стосується пріоритетів національної безпеки. Наступного дня ці законодавчі ініціативи було внесено до Конгресу. Вони передбачають виділення 60,84 млрд дол. Україні для протидії військовій агресії РФ, на підтримку Ізраїлю – 26,38 млрд дол., Індо-Тихоокеанського регіону – 8,12 млрд дол.

Д. Трамп 18 квітня прокоментував опублікований законопроект про допомогу для України, визнавши, що виживання Української держави важливе для США, хоча додав, що воно має бути важливішим для Європи. Раніше, після зустрічі зі спікером палати представників М. Джонсоном, Д. Трамп підтримав ухвалення законопроекту про допомогу для України, однак у формі позики.

Голова Комітету Верховної Ради із зовнішньої політики О. Мережко вважає, що зміна риторики експрезидента США Д. Трампа щодо України пов'язана з тим, що він почав усвідомлювати важливість Української держави. За його словами, у передвиборчій кампанії Д. Трампа немає чіткої позиції щодо України і вона радше формується під впливом настроїв у суспільстві. «На Трампа починають впливати політичні настрої. Можливо, він починає усвідомлювати важливість України для національних інтересів США. І треба відрізнити риторику кандидата на пост Президента й риторику Президента. Коли людина стає президентом, вона поводиться більш відповідально», – зауважив О. Мережко.

На думку радника директора Національного інституту стратегічних досліджень, дипломата А. Веселовського, республіканці довго не хотіли приймати закон про допомогу Україні, бо він виглядав би як перемога демократів. Тому вони висунули свій законопроект. Тепер, коли вони дали те саме, що перед цим пропонували демократи, вони це представляють як велику перемогу (URL: <https://kyiv24.news/news/dopomogu-vid-ssha-ne-mogly-uhvalyty-ponad-piv-roku-ekspert-poyasnyv-chomu-respublikanczi-blokuvaly-projekt>).

Законопроект про надання військово-фінансової допомоги Україні значною мірою повторює положення ухваленого торік сенатом документа про виділення понад 95 млрд дол. допомоги Україні, Ізраїлю та Тайваню (URL: <https://www.dw.com/uk/dopomoga-ssa-ukraini-ci-dovedetsa-povertati-grosi/a-68863502>). Зокрема, з виділених Україні 60,84 млрд дол. 13,8 млрд дол. призначено на закупівлю озброєнь та обладнання й надання

послуг оборонного призначення, ще 13,4 млрд підуть на заміну та ремонт вже переданої Україні зброї, а також на навчання українських військових. Ще 23,2 млрд дол. із цієї суми заплановано на поповнення американських збройових запасів, 11,3 млрд – на «операції США в регіоні», 26 млн дол. – на продовження нагляду й підзвітності за допомогою та обладнанням, що надається Україні.

Також законопроект передбачає економічну допомогу на суму 7,85 млрд дол. з Фонду підтримки економіки. Ці кошти надаватимуться як позика, хоча раніше сенат був готовий дати їх безповоротно. Позика з економічного фонду може бути, зокрема, скерована на покриття дефіциту українського бюджету, але не на виплату пенсій. У законопроекті вказано, що повну суму коштів цього фонду можна буде використати до кінця вересня 2025 р. у разі, якщо ці гроші не перевищуватимуть 50 % від загального обсягу фінансової допомоги, яку нададуть Україні всі союзники. Таким чином конгресмени хочуть стимулювати Білий дім до пошуку широкого фронту фінансової підтримки для України. Імовірно, ідеться про символічну поступку крилу «трампістів» у Республіканській партії, адже традиційно саме Д. Трамп критикує партнерів по НАТО – як за надто низькі порівняно із США внески в рамках Альянсу, так і в підтримці України.

Однак відповідне обмеження в законопроекті є радше умовним: якщо планку у 50 % виконати не вдасться, президент усе одно може витратити на Україну всі кошти, просто пояснивши Конгресу причину неможливості виконання цієї вимоги партнерами США.

Крім 7,9 млрд Фонду підтримки економіки, Україна може отримати в борг і частину від 1,5 млрд, передбачених для підтримки демократії в пострадянських країнах, відповідно до Акта про підтримку свободи (Freedom Support Act).

Позика, яку нададуть Україні на бюджетну підтримку, доволі цікава. По-перше, поки що невідомо, під який відсоток вона надаватиметься чи вона буде взагалі некомерційною. У законопроекті лише зазначено, що Президент США має протягом 60 днів після ухвалення документа домовитися зі своїм українським колегою про умови повернення коштів. Крім того, борг Києву можна буде списати рішенням президента США, але будь-які списання можливі лише після 15 листопада 2024 р. Отже, доля українського боргу буде в руках переможця президентських виборів, які відбудуться в перших числах листопада. Після 15 листопада 2024 р. господар Білого дому зможе – після консультацій з Конгресом і звіту щодо результатів допомоги Україні – списати до половини загальної суми боргу. Після 1 січня 2025 р. за такою самою процедурою може бути списана решта боргу.

Хоча законопроект називається «Про допомогу Україні», частина допомоги призначена для інших держав, які «постраждали від війни». Зокрема, передбачається, що до 100 млн дол. можуть отримати країни, на які вплинула війна в Україні. Ці гроші можна буде гарантовано витратити до

кінця вересня 2025 р. При цьому, про які саме країни та який саме вплив ідеться, американські законодавці не уточнили.

Окремим пунктом у законопроекті прописано надання Україні в найкоротший термін після набрання документом чинності оперативно-тактичних ракетних комплексів великої дальності «АТАСМС». Водночас у законопроекті міститься застереження, що глава держави може не ухвалювати таке рішення, «якщо вважає, що це завдасть шкоди національній безпеці США». Він може відкласти таку передачу й повинен повідомити про це комітети Конгресу.

Крім того, законопроект зобов'язує Держсекретаря США та главу Пентагону, разом з федеральними агенціями і військовими, напрацювати багаторічну стратегію підтримки України та представити її Конгресу. Зазначена стратегія має передбачати щорічний обсяг ресурсів, необхідних для швидкої перемоги України на полі бою, та оцінку військових щодо необхідних витрат для цього. Водночас зазначено, що ця перемога має бути досягнута «в спосіб, найбільш сприятливий для США». Зокрема, передбачено щоквартальний перегляд стратегії.

У Пентагоні наразі запевняють, що зможуть оперативно відправити Україні додаткове озброєння, одразу після голосування в Конгресі. І першим в черзі вже анонсовано посилення ППО та артилерії, про що повідомив речник американського військового відомства П. Райдер.

Посол України в США О. Маркарова також очікує, що поставки зброї в Україну почнуться дуже швидко. Вона стверджує, що йдеться про дні або тижні.

Президент Сполучених Штатів Америки Д. Байден, коментуючи ухвалення палатою представників законопроекту про допомогу Україні, заявив, що подібне голосування надсилає світу «чіткий сигнал» про лідерство Америки. «Сьогодні члени обох партій у палаті представників проголосували за просування інтересів нашої національної безпеки й надіслали чіткий сигнал про силу американського лідерства на світовій арені», – заявив Д. Байден (URL: <https://tsn.ua/svit/chitkiy-signal-svitu-bayden-prokomentuvav-golosuvannya-za-dopomogu-ukrayini-u-kongresi-2562150.html> <https://tsn.ua/svit/chitkiy-signal-svitu-bayden-prokomentuvav-golosuvannya-za-dopomogu-ukrayini-u-kongresi-2562150.html>).

Він зазначив, що в критичний момент законодавці об'єдналися, щоб «відповісти на заклик історії, прийнявши вкрай необхідне законодавство з національної безпеки, за яке я боровся місяцями». «Я закликаю сенат швидко відправити цей пакет мені на стіл, щоб я міг підписати його як закон, і ми могли швидко відправити зброю та техніку в Україну для задоволення її невідкладних бойових потреб», – додав Президент США.

Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг відреагував на схвалення палатою представників Конгресу США законопроекту про допомогу Україні. У мережі «X» Генсек привітав рішення палати представників, яке забезпечить спокій для Європи та Північної Америки. «Україна використовує

зброю, надану членами НАТО, щоб знищити військовий потенціал Росії. Це означає для нас посилену безпеку у Європі та Північній Америці», – написав Є. Столтенберг (URL: https://lb.ua/world/2024/04/21/609500_gensek_nato_privitav_rishennya_palati.html).

Глава Пентагону Л. Остін привітав ухвалення палатою представників пакета допомоги Україні та іншим країнам. «Я вітаю прийняття критично важливого доповнення до закону про національну безпеку, яке допоможе Міністерству оборони підтримати Україну та Ізраїль, зміцнити безпеку в Індо-Тихоокеанському регіоні та бути непохитними щодо наших союзників і партнерів по всьому світу. Цей закон зробить Америку більш безпечною і врятує життя», – заявив Л. Остін (URL: <https://tsn.ua/svit/golova-pentagonu-prokomentuvav-golosuvannya-za-dopomogu-ukrayini-2562204.html>).

Міністр оборони США зауважив, що такий крок є важливою інвестицією в майбутнє Америки, адже скеровує близько 50 млрд дол. в оборонно-промислову базу США і створює робочі місця в понад 30 штатах, а також зміцнить довгострокову безпеку США.

«Ми ще раз переконалися в тому, що проблеми сучасності лише поглиблюватимуться без сильного, стійкого лідерства США в просуванні наших ключових інтересів безпеки. Світ усе ще спостерігає. На кону все ще стоять людські життя. Довгострокова безпека Америки все ще під загрозою. Ми ніколи не повинні давати нашим друзям, нашим суперникам або ворогам жодних підстав сумніватися в рішучості Америки», – заявив Л. Остін.

Президент України В. Зеленський також відреагував на підтримку палатою представників Конгресу США закону про військову та фінансову допомогу Україні. «Я вдячний палаті представників Конгресу США, обом партіям, особисто спікеру М. Джонсону за рішення, яке зберігає правильний хід історії. Демократія та свобода завжди матимуть значення у світі й ніколи не зазнають поразки, доки Америка допомагатиме їх захищати. Життєво важливий законопроект про допомогу США, ухвалений палатою представників, допоможе запобігти розповзанню війни, збереже тисячі й тисячі життів, зробить обидва наші народи сильнішими. Ми сподіваємося, що законопроекти будуть підтримані в сенаті та направлені на розгляд Президенту Байдену. Дякую, Америко!» – написав В. Зеленський у соцмережі «X».

Міністр закордонних справ Д. Кулеба назвав рішення палати представників Конгресу США про надання допомоги Україні «поганим днем для Путіна». «Поганий день для Путіна. Поганий день для всіх, хто насмілювався вірити, що Америка може здригнутися, коли справа доходить до захисту того, за що і за кого вона виступає. Ми вдячні палаті представників Конгресу США, її спікеру та членам обох партій за ухвалення довгоочікуваної допомоги Україні», – написав у соцмережі «X» Д. Кулеба.

Голова Європейської комісії У. фон дер Ляен привітала Конгрес США з позитивним рішенням щодо допомоги Україні. «Я вітаю позитивне

голосування переважною більшістю в палаті представників Конгресу США. Україна заслуговує на всю можливу підтримку проти Росії. Тепер ми просимо сенат США проголосувати якнайшвидше, оскільки на кону життя людей», – зазначила очільниця Єврокомісії.

У коментарі «Радіо Свобода» заступник голови Комітету Верховної Ради з питань національної безпеки, оборони та розвідки Є. Чернев наголосив на тому, що цей пакет допомоги є дуже важливим для України, адже ситуація на фронті вже «була не важкою, а критичною». Через брак боєприпасів, за словами народного депутата, Україна втратила Авдіївку та ще кілька населених пунктів: «Співвідношення 1 до 10 в снарядах – це просто самогубство на полі бою».

Є. Чернев зауважив, що американські партнери знають, яка зброя необхідна нині ЗСУ на полі бою, і висловив сподівання, що саме вона невдовзі вже буде в Україні. «Є пріоритети й ними залишаються снаряди 155 калібру, яких нам просто неймовірно не вистачає. Це ракети до систем ППО й деякі інші ракети, до прикладу AMRAAM. США в цьому контексті дуже важливі, адже є виробниками деякого озброєння, яке, на жаль, ми не зможемо отримати від інших наших партнерів», – зауважив Є. Чернев у коментарі «Радіо Свобода» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yaka-zbroya-bude-v-paketakh-dopomohy-vid-ameryky-ta-na-skil%CA%B9ky-yiyi-vystachyt%CA%B9-/32914558.html>).

Що ж до далекобійних ракет «АТАСМС», які також включено в законопроект з допомоги Україні, на думку народного депутата, є шанс, що цього разу очільник Білого дому Д. Байден зможе дозволити передати їх Україні. «Якщо все ж таки Білий дім не ухвалить рішення щодо передання Україні АТАСМС, вони мають публічно пояснити, що саме і як саме це загрожує національній безпеці США. А тут, чесно кажучи, дуже складно пояснити, як саме загрожує передача таких ракет. Тому я дуже сподіваюся, що це ще один великий крок до реального надання нам систем “АТАСМС”. Більше того, це безпрецедентна історія, коли в такий законопроект конкретизовано вставляється конкретна номенклатура зброї. Одним із драйверів цього проекту був голова Комітету розвідки палати представників США М. Тернер. Сподіваюся, що дуже швидко ми їх отримаємо в Україні», – зазначив Є. Чернев.

Що ж до термінів постачання необхідних Україні пакетів зброї заступник голови Комітету Верховної Ради з питань національної безпеки, оборони та розвідки зазначає, що партнери в США знають нагальну необхідність у цьому озброєнні і йдеться «не про місяці». Також Є. Чернев зауважив, що обсягів і кількості озброєння, які будуть закладені в пакетах допомоги від США, має вистачити Україні щонайменше на оборону.

На думку експосла України в США О. Шамшура, позитивне для України рішення палати представників було очікуване, хоча й існували певні ризики. «Звичайно, були сумніви наскільки швидко відбудеться цей процес – швидко він не відбувся. Однак останнім часом було очевидно, що йде

прискорення. І я гадаю, що тут вирішальним була зміна позиції спікера палати представників. Хоча було зрозуміло, що голоси для підтримки пакета допомоги для України є. Далі є шанси, що все має йти за таких обставин оптимально. І, як каже спікер Білого дому та Пентагон, за тиждень після підписання цього закону допомога може бути вже в Україні», – зазначив експосол України в США.

У РФ не приховують роздратування через успішне голосування за виділення допомоги Україні. Прессекретар російського диктатора Песков заявив, що «рішення палати представників США ухвалити законопроект про допомогу Україні ще більше збагатить США й ще більше розорить Україну». Песков також додав, що США доведеться відповісти за конфіскацію заморожених активів Росії. Водночас заступник голови Ради безпеки РФ Д. Медведєв назвав рішення США надати допомогу Україні голосуванням за збільшення кількості жертв воєнних дій (URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/rosija-vidreahuvata-na-holosuvannja-v-konhresi-ssha-997082.html>).

У свою чергу представник МЗС РФ М. Захарова заявила, що виділення США військової допомоги Україні, Ізраїлю та Тайваню нібито «посилить світові кризові явища». «Військова допомога київському режиму є прямим спонсором терористичної діяльності, Тайваню – втручанням у внутрішні справи Китаю, Ізраїлю – прямою дорогою до ескалації безпрецедентного загострення в регіоні», – зазначила Захарова (URL: <https://tsn.ua/svit/u-rosiyi-prokomentovali-uspishne-golosuvannya-u-kongresi-za-dopomogu-ukrayini-2562136.html>).

Натомість у багатьох європейських столицях привітали результати голосування у Вашингтоні. Зокрема, у Берліні політики як з правлячої коаліції, так і від опозиції закликали до збільшення підтримки України з боку Європи. Генеральний інспектор бундесверу К. Броєр 22 квітня, відповідаючи на питання парламентського кореспондента DW, зазначив, що «це дає простір для можливості маневру, що є необхідним для тих дій, які зараз потрібні в Україні. Ситуація там украй напружена, тому кожен, хто аналізує її чи то з політичної, чи з військової точки зору, може бути тільки радий, що це тепер сталося».

Вплив цього пакета допомоги на ситуацію на фронті наступними тижнями та місяцями проаналізували західні та українські оглядачі й експерти з питань безпеки та оборони. Військовий оглядач М. Мартін з Королівського коледжу Лондону зауважив, що ухвалений Конгресом США пакет допомоги на майже 61 млрд дол. – безпрецедентний за обсягами й перевищує загальну суму американської допомоги Україні, надану із січня 2022 по січень 2024 р. «Словосполучення game changer (фактор, що змінює розклад сил) дуже часто використовується в цій війні, а насправді в більшості випадків нічого не змінюється. Але зараз це насправді такий поворотний момент», – коментує М. Мартін (URL: <https://www.dw.com/uk/zahidni-eksperti-pro-dopomogu-ssa-ta-ii-vpliv-na-podalsij-hid-vijni-v-ukraini/a-68890880>).

Британський експерт очікує, що «більшість цих коштів буде витрачено на артилерійські снаряди, яких зараз катастрофічно бракує, а також на засоби протиповітряної оборони. Ви ж бачили ці страшні повітряні атаки на українські міста», – зауважує він.

У цій оцінці з М. Мартіном солідарна його колега-науковець з Королівського коледжу в Лондоні М. Мірон. Вона також припустила, що значна частина коштів піде насамперед на критично важливе посилення протиповітряної оборони, зокрема системи «Patriot». Але не тільки. «Ще ми знаємо те, що Президент України В. Зеленський проводить чергову мобілізацію. Тож йому знадобляться гроші на спорядження нових військових і вишкіл. Ну і, звичайно, треба платити зарплату. Тому я припускаю, що частина цих грошей буде спрямовано на це, а інша частина, звичайно, на закупівлю боєприпасів, зокрема артилерійських», – зазначає М. Мірон.

Але поповнити запаси артснарядів – це тільки пів справи, наголосив відставний полковник бундесверу, до недавнього часу оглядач берлінського Фонду «Наука та політика» (SWP) В. Ріхтер. Іншим важливим завданням стане їх безпечна доставка на фронт, зазначає він. Тож на передній план виходить захист логістичних шляхів постачань. «Україна сама повинна організувати доставку всередині країни, – зазначає В. Ріхтер. – Ми говоримо про дуже протяжні логістичні лінії, у середньому про 800–1000 км залізницею та іншими шляхами. І я припускаю, що Росія намагатиметься атакувати ці логістичні лінії».

Про те, що Росія неодмінно спробує скористатися вікном можливостей для завдання ударів по українських об'єктах інфраструктури, в ефірі німецького новинного телеканалу «n-tv» попередив ще один колишній полковник бундесверу, голова Політично-військового товариства (pmg) Р. Тіле. «Росія обов'язково використає ті можливості, які зараз має. Стартові позиції виглядають похмуро. Загалом зараз Росія сильніша, ніж на початку війни. Припускають, що особового складу вона має тепер приблизно на 15 % більше, економіку переведено на воєнні рейки, виробництво зростає, боєприпаси надходять. І, ймовірно, пройдуть тижні, перш ніж надійде допомога від США».

Крім того, за словами Р. Тіле, досі незвично суха для цього сезону погода в регіоні дає змогу РФ проводити наступальні дії. «Отже, можна очікувати наземних атак, а також подальших атак на критичну інфраструктуру України», – попереджає Р. Тіле й характеризує поточну ситуацію на фронті як «загрозливу».

Аналіз двох відставних німецьких полковників, схоже, у цілому збігається з оцінками загроз, які бачать у Києві. Зокрема, глава Головного управління розвідки Міноборони України К. Буданов в інтерв'ю ВВС зазначив, що очікує серйозного загострення на фронті, починаючи з другої половини травня. «Нас чекає досить важка, за нашою оцінкою, ситуація найближчим часом. Але вона не катастрофічна, це теж треба розуміти.

Армагеддон не відбудеться, як багато хто зараз починає казати. Але проблеми із середини травня будуть».

Аналітики вашингтонського Інституту вивчення війни (ISW) в останньому огляді від 21 квітня також попередили, що найближчими тижнями російські війська, ймовірно, активізують наступальні операції та повітряні удари. Утім, в ISW переконані, що Збройні сили України, отримавши додаткову допомогу, швидше за все, вже до червня зможуть поліпшити своє оперативне становище, що змусить військове керівництво змінити намічені на цей період плани великомасштабної наступальної операції.

«Україна, вірогідно, буде в значно поліпшеному оперативному становищі до червня 2024 р., незважаючи на затримки з прибуттям американської допомоги, і російське військове командування, ймовірно, розгляне суттєві зміни у великомасштабній наступальній операції, яку воно, як очікується, почне в червні», – йдеться в огляді ISW за 20 квітня.

Експерти цієї інституції зазначають, що українські сили, безсумнівно, скористаються допомогою США, щоб стримати російські наступальні операції в червні 2024 р. Це, безсумнівно, зруйнує плани російського командування, які багато в чому базуються на їхньому переконанні, що західна допомога Україні може значно затриматися або взагалі не буде надана.

Також наголошується, що Кремль, як і раніше, зберігає можливість подальшої мобілізації економіки і населення, а Україна стикається з постійними проблемами створення Збройних сил та їх забезпечення. «Сполучені Штати та їхні західні союзники повинні надавати Україні регулярну та послідовну допомогу та своєчасно й ефективно доставляти українським силам нові критично важливі системи, щоб допомога Заходу мала оперативний значущий ефект», – наголошують військові експерти.

Як зазначає керівник Центру військово-правових досліджень О. Мусієнко, в разі позитивного рішення Конгресу вже влітку ситуація на полі бою може кардинально змінитися. «Це може вплинути на поле бою безпосередньо наприкінці травня – початку червня. Зараз Росія акумулює всі свої сили, ресурси і засоби, готуючись інтенсифікувати наступальні дії, з думками, що Україна не буде здатна відбити цей наступ. І, звичайно, поки ми не отримуємо допомоги, нам складно», – зазначає аналітик.

І навпаки, отримавши достатню західну підтримку, на яку Україна може розраховувати найближчими місяцями, на росіян чекатиме жорстка відповідь. «Якщо зараз Конгрес проголосує, то росіян чекатиме дуже неприємний сюрприз. Оскільки одразу ми, ймовірно, отримаємо АТАСМС, більше ППО й винищувачі F-16 – і це дасть змогу зупинити цей наступ доволі ефективно і, можливо, навіть перейти до локальних контрнаступальних дій. Росіяни не вірять, що Україна може отримати допомогу, яка підсилить нас на кінець весни – початок літа. Але ми маємо зараз усі шанси на це, і, звичайно, що для Росії це буде дуже серйозним

розчаруванням», – пояснює О. Мусієнко (URL: <https://bukinfo.com.ua/mas-media/lito-bude-perelamnym-yak-dopomoga-ssha-vplyne-na-hid-viyny-v-ukrajini>).

На його думку, закладених обсягів допомоги від США вистачить, щоб зупинити окупантів і зірвати їхні плани. «Враховуємо, що і Європа буде збільшувати постачання зброї – ми чекаємо на надходження чеських снарядів. Якщо все складатиметься позитивно, то на літо ми будемо мати потужні пакети підтримки, якої нам має вистачити принаймні до кінця осені», – зазначив експерт.

Схожі очікування має і генерал армії у відставці, екскерівник Служби зовнішньої розвідки М. Маломуж. Він переконаний, що поряд з іншими програмами забезпечення допомога від США буде одним із визначальних пакетів, який забезпечить Збройні сили України високоточним озброєнням, авіацією, зокрема винищувачами F-16, далекобійними ракетами «АТАСМС», бронетехнікою, керованими авіаційними бомбами, боєприпасами різних типів, мінометними й ракетними системами, радіолокаційними системами. Тобто, це потужний пакет, який дасть змогу проводити контрудари і можливі наступальні операції.

«Ми передбачаємо, що допомога буде швидка та конкретна. Вона має дуже важливе значення для нашої оборони й підготовки наступальних операцій», – зазначив генерал армії у відставці.

Водночас, за його словами, для перемоги над Росією потрібний комплекс дій, який містить допомогу і від наших союзників з Європи. Якщо узагальнити допомогу від низки європейських країн, то це буде другий великий пакет, який доповнюватиме американський. До того ж не менш важливе значення має закупівля боєприпасів та зброї за кордоном. Позитивно вплине на перебіг подій на полі бою й те, що Україна нарешті розгортає роботу власного військово-промислового комплексу, зауважив експерт (URL: https://24tv.ua/paket-dopomogi-ukrayini-vid-ssha-yake-mozhливosti-vin-vidkrivaye_n2540062).

Пакет на 60 млрд дол. від США називає вирішальним у найближчій перспективі і дослідник вашингтонського Центру аналізу європейської політики Ф. Борсарі. «Цей пакет, безсумнівно, може стати вирішальним рятувальним кругом для України в ключових сегментах сил і засобів, які зараз необхідні українським силам. Особливо йдеться про артилерійські боєприпаси (155, 105-мм, ракети для HIMARS тощо), протитанкові керовані ракети та ПЗРК, а також перехоплювачі систем ППО, зокрема Patriot, для боротьби з постійними ракетними нальотами Росії.

Він також має охоплювати додаткові бойові броньовані машини різних типів та інше. Це дасть Україні більше засобів і ресурсів для стабілізації фронту, значного виснаження російських військ і зниження їх наступальних можливостей. Метою у такому разі було б відновлення та створення простору для наступальних можливостей проти окупаційних сил у середньостроковій перспективі. Однак це дуже залежить від того, наскільки

швидко будуть надаватися можливості» (URL: <https://bukinfo.com.ua/mas-media/lito-bude-perelamnym-yak-dopomoga-ssha-vplyne-na-hid-viyny-v-ukrajini>).

Водночас, наголошує експерт, цей пакет допомоги не має залишатися єдиною подібною ініціативою з боку американських партнерів. «Скоріше, адміністрація США повинна спробувати отримати вигоду від поточної військової підтримки Штатів на користь України, щоб створити довгострокову програму, яка принесе інвестиції в нові виробничі лінії для деяких із цих ключових можливостей, на які також існує великий попит іноземних клієнтів, щоб підтримувати Київ у довгостроковій перспективі.

Враховуючи значні вигоди для економіки США, подібна програма також може пережити зміну політичного керівництва. Однак усе доволі неоднозначно, враховуючи майбутні вибори та наслідки другого президентства Трампа. Ось чому європейці мають надалі розширювати військову підтримку України, і швидко», – зазначає Ф. Борсарі.

В очікуванні надходження американської допомоги оптимістичніший прогноз на середньострокову перспективу озвучує й британський експерт М. Мартін. Він вважає, що найближчим часом Збройні сили України при веденні контрбатареїної стрільби зможуть не заощаджувати на боєприпасах, як це було останніми місяцями. Крім того, «на підході» й обіцяні раніше Україні винищувачі F-16, що має кардинально змінити ситуацію в небі. «Усе це разом почне змінювати ситуацію на полі бою. Україна, безумовно, впорається із цим. Так, останнім часом українські позиції трохи похитнулися через недостатнє забезпечення. Але, звісно, українці зможуть зупинити просування росіян. І я не став би зараз сильно переживати з приводу російського наступу, який нині обговорюють», – зазначив М. Мартін (URL: <https://www.dw.com/uk/zahidni-eksperti-pro-dopomogu-ssa-ta-ii-vpliv-na-podalsij-hid-vijni-v-ukraini/a-68890880>).

Іншим важливим фактором, на який звертають увагу опитані DW експерти, є включення в пакет допомоги далекобійних ракет «АТАСМС». ЗСУ вперше застосували цей комплекс у жовтні 2023 р. з ракетами дальністю 160 км. Тепер же Україна може отримати цю надпотужну зброю в більшій кількості та з більшим радіусом ураження.

За цих обставин доречно згадати сповнені оптимізму слова директора київської Мережі нових геополітичних досліджень (NGRN) М. Самуся, який вважає, що з надходженням артснарядів, літаків F-16 та далекобійних ракет і за умови посилення ППО, російська авіація може зрештою втратити перевагу в небі. «Це буде нова ера, новий етап цієї війни», – зазначив М. Самусь і не виключив, що українське командування навіть зможе планувати нові контрнаступальні операції ЗСУ, «адже у 2025 рік, коли вже буде визначено господаря Білого дому, Україна хоче увійти з гідними результатами».

І в цьому контексті слушною являється думка опитаних DW оглядачів, що не останню роль відіграє і символічність виділення американської допомоги Конгресом – те, що не вимірюється цифрами, але піднімає мораль

як в армії, так і в суспільстві. «Результатом буде вплив на бойовий дух українців, зокрема тих, хто намагається уникнути мобілізації, – наголошує М. Мірон. – Оскільки вони бояться, що їх відправлять на фронт, а через брак коштів вони нічого не зможуть протиставити росіянам». Тож схвалення допомоги, вважає М. Мірон, можливо, переконає навіть деяких скептиків приєднатися до війська.

Наступним кроком має стати затвердження сенатом пакета з чотирьох законопроектів. Спочатку очікувалось, що він мав зібратись після перерви 29 квітня, але спікер сенату демократ Ч. Шумер вже оголосив, що засідання для схвалення допомоги відбудеться вже 23 квітня. Потім свій підпис має поставити президент Д. Байден, який заявив про готовність підписати законопроекти, запропоновані командою М. Джонсона. «Я рішуче підтримую цей пакет, щоб отримати важливу підтримку для Ізраїлю та України, надати вкрай необхідну гуманітарну допомогу палестинцям у Секторі Газа та зміцнити безпеку і стабільність в Індійсько-Тихоокеанському регіоні», – зазначив він.

У будь-якому разі, переконані експерти, допомога для України має бути остаточно розблокована не пізніше кінця квітня. У Пентагоні вже заявили, що без зволікань відправлять нові партії зброї Україні, як тільки всі процедури в Конгресі будуть завершені і закон буде підписаний президентом США. Військові експерти схиляються до оптимістичних прогнозів щодо розвитку ситуації на полі бою з огляду на обсяг і номенклатуру американської військової допомоги, особливо у зв'язку з перспективою надання Україні далекобійних ракет «АТАСМС», у зоні досяжності яких буде весь Кримський півострів, а також понад 150 км всередині російської території, що межує з окупованими територіями України.

Позитивним сигналом є також пункт законопроекту, у якому вперше як мету допомоги США зазначено «сприяння уряду України в захисті та досягненні перемоги над Російською Федерацією». У зв'язку з цим поширеною серед експертів є думка про те, що допомога від США буде одним із визначальних пакетів, який забезпечить Збройні сили України необхідними для цієї перемоги засобами, але вона все ж має бути складовою ширшого комплексу дій, що включає допомогу також від європейських партнерів, передбачає розвиток українського військово-промислового комплексу. Усі ці фактори загалом здатні сформувати потужну основу, яка дасть змогу здійснювати контрудари і наступальні операції для досягнення перемоги.

Візит О. Шольца до Китаю у контексті російсько-української війни

Канцлер Німеччини О. Шольц 14–16 квітня здійснив триденний візит до КНР. Це вже другий візит очільника німецького уряду до КНР. Одним із ключових питань поїздки стало обговорення підтримки Пекіном Москви на тлі вторгнення РФ в Україну. Разом з тим візит покликаний зміцнити зв'язки з головним торговим партнером ФРН та усунути розбіжності з ряду питань, включаючи торговельну практику Китаю. Щодо цього О. Шольц має підтримку серед представників великого капіталу Німеччини, адже в поїздки до Китаю його супроводжували представники великих німецьких підприємств, а свої інтереси в КНР мають BASF, Siemens, Mercedes, Volkswagen.

Розпочав свій візит канцлер із Чунціна, мегаполіса на південному заході Китаю з населенням понад 32 млн, де німецький бізнес створив загалом 84 компанії, більшість яких працює в автомобілебудуванні. Наступного дня О. Шольц був у Шанхаї, а завершив поїздки в Пекіні, де відбулися головні його зустрічі з лідером Китаю Сі Цзіньпіном і Прем'єр-міністром країни Лі Цяном.

Як інформують ЗМІ, протягом понад 20 років Китай залишався для німецької промисловості ринком, який швидко й постійно зростає, додаючи від 10 до 20 % до двостороннього товарообігу щорічно. І саме німецькі концерни й корпорації отримували найбільшу вигоду. Німецький експорт процвітає, а створені з участю Німеччини спільні підприємства чи не найбільше допомогли навчити китайських партнерів і здійснити економічне диво, завдяки якому Китай став другою за величиною економікою світу.

Від співробітництва з Китаєм виграла й німецька економіка. Наявність партнера зі стрімко зростаючим виробництвом значно пом'якшила Німеччині проходження кількох послідовних економічних криз останніми роками, а протягом восьми років Пекін залишався головним торговельним партнером Берліну, перетнувши в 2023 р. планку двосторонньої торгівлі в 254,1 млрд євро. Проте за останні кілька років почали з'являтися тріщини через посилення внутрішньої конкуренції з місцевими виробниками.

Щоразу більше економістів, коментуючи дані про зменшення попиту на продукцію німецьких компаній та стагнацію й падіння їх продажів, констатують, що тривалий період німецько-китайських теплих відносин закінчився. І прогнозують, що тепер випадки дедалі більш жорсткої конкуренції з китайськими виробниками стануть радше правилом, ніж винятком у відносинах. «За останні п'ять років місцева конкуренція зростала шаленими темпами. Результат: 80 % німецьких компаній, які хочуть інвестувати в Китай, роблять це для того, щоб зберегти конкурентоспроможність», – зазначив виконавчий директор і член правління Німецької торгової палати в КНР М. Бутек (URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3853884-dvostoronna-torgivla-i-vijna-v-ukraini-pidsumki-vizitu-kanclera-nimeccini-do-kitau.html>. 2024. 18.04).

За інформацією ЗМІ, під час зустрічі з Лі Цяном О. Шольц запевнив, що Німеччина виступає проти відокремлення від Китаю та торгового протекціонізму й готова співпрацювати з Китаєм для створення справедливого конкурентного середовища та розширення двосторонньої співпраці.

У свою чергу Сі Цзіньпін заявив про відсутність між Китаєм і Німеччиною фундаментального конфлікту інтересів, а Прем'єр запевнив канцлера в тому, що переваги нової енергетичної промисловості Китаю досягаються в результаті прогресу в розвитку та формуються через ринкову конкуренцію, а не завдяки державним субсидіям.

Проте лідери Китаю наголошували, що Європа не до кінця розуміє специфіку й особливості організації виробництва у їхній країні та ініціює розслідування й перевірки «чесного» китайського бізнесу. Тому Пекін сподівається на підтримку Берліну та на те, що ЄС дотримуватиметься ринкових принципів, справедливих підходів і зважено використовуватиме заходи захисту в торгівлі.

Спостерігачі зазначають, що під час візиту О. Шольца німецькі й китайські компанії уклали кілька угод і декларацій, проте на цьому складникові акцент не робиться. Найбільше уваги привернули саме заяви канцлера та його китайських візаві, оцінки яких відрізняються, залежно від коментатора. Зокрема, китайські медіа в один голос, напевно скоригований у владних кабінетах, стверджують, що візит дуже успішний. «Китай і Німеччина посилають сильний сигнал про взаємовигідну співпрацю для стабілізації світу», – з подібними заголовками вийшли всі державні ЗМІ Китаю, які надзвичайно позитивно оцінили заяви й сигнали німецького канцлера (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3853884-dvostoronna-torgivla-i-vijna-v-ukraini-pidsumki-vizitu-kanclera-nimeccini-do-kitau.html>. 2024. 18.04).

Коментарі європейських медіа та аналітиків абсолютно протилежні. О. Шольца звинуватили в тому, що він відступає від єдиного європейського курсу щодо Китаю та лобіює виключно національні інтереси. «Повинна сказати, що це катастрофа... Європейського виміру не було ні в підготовці, ні в результатах візиту, що демонструє, наскільки О. Шольц зіграв національно і наскільки він був неєвропейцем», – прокоментувала поїздку керівник програми зовнішніх зв'язків авторитетного німецького центру «Institute for China Studies Mercator» А. Вассельє. На її думку, канцлер Німеччини під час візиту до Китаю діяв так, ніби те, що відбувається в Брюсселі, є зовсім іншим всесвітом. І такі оцінки загалом превалюють у європейському експертному середовищі.

На думку експертів, питання покращення взаємовідносин ФРН і КНР, у результаті візиту О. Шольца до Китаю, не досягли бажаного результату. Як зазначив С. Герасимчук, директор програми Регіональних ініціатив та

сусідства Ради зовнішньої політики «Українська призма», успіхи візиту наразі мають сумнівний вигляд. «Вимоги Німеччини відкрити китайські ринки для європейських товарів і водночас не субсидіювати китайські підприємства, що експортують до ЄС (передусім виробників електрокарів та інших товарів, що сприяють зеленому переходу), були сприйняті Китаєм як несправедливі», – зазначив експерт (URL: <https://tsn.ua/exclusive/zagadkova-kitajska-dusha-chi-vporavsya-olaf-sholc-iz-chotirma-principami-si-czinpina-schodo-viyni-ta-ukrayini-2559706.html>. 2024. 18.04).

Під час візиту до Китаю О. Шольц приділив значну увагу російській агресії проти України. Напередодні поїздки й безпосередньо перед зустріччю з лідерами Китаю він зазначав, що обговорить російську війну проти України з керівництвом КНР і наголосить на неприпустимості підтримки держави-агресора. «Я буду говорити про цю війну, яку Росія веде проти України, яка є загарбницькою війною, і наполягатиму, щоб ніхто не допомагав, щоб вона відбувалася», – заявив О. Шольц (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3852691-solc-mae-namir-zaklikati-kitaj-ne-dopomagati-rosii-vesti-vijnu-proti-ukraini.html>. 2024. 15.04).

Канцлер ФРН зауважив, що саме на цьому базується європейська далекосяжна підтримка України, а відтак заклик до всіх не обходити санкції, які наклала міжнародна спільнота, заклик не постачати зброю. І ця чітка позиція також поширюється на продукцію, яка «з точки зору подвійного використання теоретично може бути використана в цивільних цілях, але насправді використовуються у військових цілях».

За словами глави німецького уряду, одне цілком ясно, що напад Росії на Україну є головною загрозою для миру та архітектури безпеки всього світу. Протягом багатьох десятиліть існував консенсус, що безпека досягається, зокрема, зі сприйняттям історії такою, якою вона була, і неприпустимості зміни кордонів за допомогою сили. «Це має центральне значення для миру та безпеки у світі. Напад Росії на Україну – це не лише європейська справа, тому що якщо він масштабується, то стане загрозою миру та безпеці на всій планеті, оскільки спонукатиме багатьох внести корективи в історію», – наголосив О. Шольц.

Він закликав лідера Китаю Сі Цзіньпіна тиснути на Росію, щоб вона припинила її «безглузду» війну в Україні. «Слово Китаю має вагу в Росії. Тому я попросив Президента Сі вплинути на Росію, щоб Путін нарешті припинив свою безглузду кампанію, вивів свої війська та припинив цю жахливу війну», – наголосив канцлер Німеччини (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sholts-si-perehovory-ukrayina/32907933.html>. 2024. 16.04).

О. Шольц заявив, що домовився із Сі Цзіньпіном, що «Китай і Німеччина хочуть інтенсивно та позитивно координувати зусилля щодо сприяння проведенню конференції високого рівня в Швейцарії та майбутніх міжнародних мирних конференцій».

Після завершення свого візиту до КНР О. Шольц заявив, що йому вдалося порозумітися з китайським лідером у деяких питаннях щодо війни Росії проти України. Адже близькі до РФ країни теж мають сумніви, що війна в Україні має якийсь сенс для Росії. «У світі немає практично жодного глави уряду, який вірив би, що ця війна має для Росії якийсь сенс. Це стосується і тих, хто дуже близький до Росії», – зазначив він на заході видання «Freie Presse» в Хемниці 19 квітня (URL: <https://www.dw.com/uk/ublizkih-do-rf-krain-e-sumnivi-sodo-vijni-solc/a-68876954>. 2024. 20.04).

Глава німецького уряду зазначив, що Китай відкрито заявив про готовність брати участь у дипломатичному процесі для припинення війни в Україні. Крім того, за словами О. Шольца, Пекін позитивно оцінив запланований на середину червня мирний саміт щодо України у Швейцарії: «Це результат, який не можна недооцінювати... І це більше, ніж можна було б очікувати три чи шість місяців тому».

Разом з тим О. Шольц зазначив, що війна в Україні може тривати ще кілька років і Путіну «це не повинно зійти з рук». Канцлер ФРН підтвердив, що Німеччина продовжуватиме надавати Києву військову допомогу, але при цьому звернув увагу й на важливість дипломатичних зусиль.

О. Шольц не виключив, що може знову обговорити з Путіним телефоном війну в Україні. «Але, звичайно, має бути зрозуміло, про що конкретно ми говоритимемо», – наголосив він. Канцлер Німеччини ще раз звинуватив російського президента в тому, що той переслідує імперіалістичну мету й хоче поставити під сумнів саме існування України.

Президент В. Зеленський відреагував на зусилля О. Шольца та подякував йому за лідерство. «Шановний Олафе, я вдячний вам і Німеччині за лідерство. Нашим спільним пріоритетом є відновлення повної відповідності цілям і принципам Статуту ООН, включаючи повагу до принципів територіальної цілісності та мирного співіснування держав. Я впевнений, що перший Глобальний саміт миру у Швейцарії може розпочати реальний шлях до досягнення справедливого миру для України. Активна роль Китаю, безумовно, може прискорити наш прогрес на цьому шляху», – наголосив глава Української держави (URL: https://weukraine.tv/top/sholts-zaklikav-si-tszinpinu-vplinuti-na-rosiju-dlja-pripinennja-vijni/#goog_rewarded. 2024. 16.04).

За інформацією ЗМІ, під час зустрічі з канцлером Німеччини О. Шольцом, китайський лідер Сі Цзіньпін виклав «чотири принципи» для запобігання виходу війни в Україні з-під контролю, а також відновлення миру. Як відзначив Сі Цзіньпін, країни повинні зосередитися на «підтримці миру та стабільності», а також уникнути пошуків корисливих цілей. Зокрема, важливо «охолодити ситуацію та не підливати масла у вогонь». «Ми повинні створити умови для відновлення миру й утримуватися від подальшого посилення напруженості, зменшити негативний вплив на світову економіку», – заявив він (URL: <https://www.stolica.news/si-rozpoviv-chotyry-pryntsypu-zapobihannia-vykhodu-viyny-v-ukraini-z-pid-kontroliu>. 2024. 16.04).

Як зазначають експерти, «чотири принципи» перегукуються з торішнім «мирним планом» Пекіну. На думку західних оглядачів, це лише допоможе Росії утримати більшу частину окупованих територій України.

С. Герасимчук, директор програми Регіональних ініціатив та сусідства Ради зовнішньої політики «Українська призма», характеризує ці «чотири принципи», зазначив, що першим принципом є пріоритет миру й стабільності, стриманість від егоїстичних здобутків. Цей пріоритет можна сприймати рівною мірою і як сигнал Москві, і як сигнал Києву. Москві, мовляв, варто зупинитися на досягнутому й забути про претензії на великі міста України та на вихід до адміністративних кордонів Донецької та Луганської областей. Проте й Києву теж треба забути про плани на кордони 1991 р.

Другий принцип – небезпечний для України. Він вказує на те, що треба припинити додавати «масла у вогонь», тобто «обмежити постачання зброї до України». Проте й тут за бажання можна знайти також сигнал Заходу від Китаю: «Якщо обмежите підтримку ви, то й з нашого боку підтримка Росії зменшиться».

Третій принцип – створити умови для відновлення миру та утриматися від будь-яких ескалацій. Цей принцип вирізняється своєю обтічністю й тлумачити його кожна сторона може на свою користь, тож варто сприймати його радше як данину традиції китайських дипломатичних формулювань.

Четвертий принцип – знизити негативний вплив на світову економіку та утримуватися від дій, які можуть порушити глобальні індустріальні мережі й ланцюги постачання. «І ось тут ми бачимо, що Китай сигналізує європейцям – час повертатися до діалогу та співпраці. Бо американці далеко, й невідомо, чого від них очікувати, росіяни агресивні та непередбачувані – і лише Китай готовий говорити з ЄС зрозумілою європейцям мовою цифр. Саме цей четвертий принцип доводить, що якщо для когось війна екзистенційна, то для Пекіну – це шанс на поновлення роботи з ЄС. Ну і, звісно, це шанс для Берліну втримати економіку на плаву й надалі задавати тон у європейських бюджетних процесах», – наголосив С. Герасимчук.

Сумнівними, на думку експерта, є й досягнення О. Шольца на «українському треку». Справді, під час переговорів сторони вкотре підтвердили, що використання ядерної зброї є неприпустимим. Китай має в цьому свій очевидний інтерес – порушення табу на використання ядерних озброєнь неминуче призведе до остаточної руйнації режиму нерозповсюдження, а отже, «ядерна» може з'явитися і в сусідів Китаю – Японії та Північної Кореї. Така перспектива аж ніяк не тішить Сі Цзіньпіна.

С. Герасимчук також не впевнений, що китайська делегація підтримає мирний план В. Зеленського і візьме участь у роботі швейцарського саміту «Формули миру», ініційованого Україною. «Китай наполягає, щоб у ньому брала участь і Росія. Мовляв, без цього діалог буде неповноцінним і безперспективним. Звісно, застереження китайців можна проігнорувати. Проте зустріч безпекових радників у Джидді (Саудівська Аравія) минулого

року показала: там, де з'являються китайські представники, за ними підтягуються й представники їхніх прихильників із числа незахідних держав (з Африки, Близького Сходу, Латинської Америки). А от бойкот з боку Китаю може призвести до відтоку охочих з'явитися на мирному саміті», – вважає експерт (URL: <https://tsn.ua/exclusive/zagadkova-kitayska-dusha-chi-vporavsya-olaf-sholc-iz-chotirma-principami-si-czinpina-schodo-viyni-ta-ukrayini-2559706.html>. 2024. 18.04).

Тим часом, як повідомляють ЗМІ, Китай різко збільшив продажі Росії верстатів, мікроелектроніки та інших технологій, які Москва, у свою чергу, використовує для виробництва ракет, танків, літаків та іншого озброєння для використання у війні проти України, згідно з оцінкою американської розвідки. Два високопоставлені чиновники адміністрації Д. Байдена, які обговорили конфіденційні висновки 12 квітня на умовах анонімності, заявили, що у 2023 р. близько 90 % російської мікроелектроніки надходило з Китаю. Росія використовує ці технології для виробництва ракет, танків і літаків. Крім того, майже 70 % російського імпорту верстатів на суму близько 900 млн дол. наприкінці минулого року надійшло з Китаю. Китайські та російські компанії також працюють над спільним виробництвом безпілотних літальних апаратів у Росії. Китайські компанії, імовірно, постачають Росії нітроцелюлозу (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kytau-rosiya-torhivlya-elektronika/32903206.html>. 2024. 16.04).

Повідомляється також, що Росія отримала військову оптику для використання в танках і бронетехніці, виготовлену китайською компанією «iRay Technology» і Північнокитайським науково-дослідним інститутом електрооптики. Китай надав Росії двигуни БПЛА й турбореактивні двигуни для крилатих ракет. Згідно з даними російської митниці, які проаналізувала організація «Free Russia Foundation», яка виступає за розвиток громадянського суспільства, російський імпорт напівпровідників з Китаю збільшився з 200 млн дол. у 2021 р. до понад 500 млн дол. у 2022 р. Останніми роками Росія й Китай активізували контакти, а їх стратегічне партнерство лише зміцнилося після повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

За словами політолога К. Сазонова, Китай – головний вигодонабувач у цій війні. Він не є союзником Росії. Він не є союзником України чи Європи. Китай – свій власний союзник. Поки Росія воює в Україні, Пекін збирає врожай. Він отримує від Росії вуглеводні в будь-яких кількостях за демпінговими цінами. І не лише вуглеводні. Ліс, інша важлива сировина. Китай бере все, що йому потрібно, у будь-яких кількостях і платить стільки, скільки не шкода. «Навіщо переплачувати, якщо Москва не має інших варіантів? Китай поступово та без опору віджимає території на Далекому Сході, які вважає своїми. Перешкодити нема кому. Армія РФ в Україні, Європа та США заступатися за Путіна не стануть. Бінго. Розкішний розклад для Пекіну. Поспішати нема куди, усе обходиться дешево та без стрілянини. Наскільки Китай зацікавлений у припиненні війни завтра? Логічно – узагалі

не зацікавлений. Вони є прагматики... У Китаю все під контролем. Він тримає Москву за горло та нижче. Без варіантів виходу», – наголосив політолог (URL: <https://lenta.ua/berlinskiy-poserednik-chi-perekonav-sholts-si-tszinpina-nagnuti-putina-156423>. 2024. 17.04).

На думку К. Сазонова, питання про те, чи приїде російська делегація на мирну конференцію чи ні, Пекіну байдуже, тому що «він просто показав, що може на процес впливати і все». «Ну, приїде РФ на конференцію. Виставить дикі нездійсненні умови, з усіма посвариться й поїде. Китай зробив усе, що міг. Наполягав та запрошував. Залишився при своєму чудовому розкладі. Отже, будувати відносини з Китаєм і шукати свої інтереси ми можемо. Але розраховувати на Пекін, як на миротворця – зараз немає сенсу. Їм вигідна ситуація на сьогодні. Дуже. Решта китайцям не цікава», – підкреслив політолог.

В. Гірман, оглядач відділу міжнародної політики, також вважає, що план Китаю щодо України вельми простий і максимально байдужий – це сподівання на те, що з рештою ми програємо; можливо навіть зникнемо як держава, а після цього ЄС і США певний час побідкаються, але почнуть налагоджувати відносини і з Росією, і з її союзником Китаєм, який ще й до купи отримає чимало зиску від ізоляції путінського режиму (URL: <https://newsua.one/news-articles/97671.html>. 2024. 17.04).

Не сподівався на успіх візиту О. Шольца до КНР у питанні щодо війни Росії проти України й глава МЗС України у 2007–2009 рр. В. Огризко. Дипломат прокоментував недавній візит до Пекіну канцлера Німеччини О. Шольца, який попросив лідера КНР Сі Цзіньпіна посприяти досягненню справедливого миру в Україні. За його словами, сподівання, що Китай вплине на Росію і та припинить війну проти України, є наївними. КНР вигідно, щоб Росія була його васалом й економічно від нього залежною. «Залежною, слабшою за Китай, однак не розваленою, не переможеною», – зазначає В. Огризко.

Ініціативу французького Президента Е. Макрона про так зване олімпійське перемир'я В. Огризко теж вважає примарною: «Хіба терористи слухатимуть Макрона чи будь-кого іншого?».

Проте, на його думку, підсумки швейцарського саміту миру для України можуть бути корисними (URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=104012>. 2024. 17.04).

З подібними твердженнями погоджується історик і дипломат Р. Безсмертний. За його словами, частина політиків в Україні і Європі вірить, що Китай може якимось чином вплинути на Росію. Однак за сьогоднішніх обставин і розкладів у світі сподіватися на таке безглуздо. «Уже другий рік минає, як китайський червоний диктатор, виходячи з Кремля, прощається з Путіним, як з найбільшим другом. Для мене вистачило ознайомитися з документами недавньої зустрічі, де підписано понад 40 позицій щодо взаємної співпраці між Китаєм і Росією, щоб зрозуміти, що Пекін і Москва зараз стосовно України – це єдине ціле», – зазначив Р. Безсмертний (URL:

<https://www.nta.ua/pekin-vykonuye-volyu-kremlya-bezsmertnyj-poyasnyv-chomukytaj-i-rosiya-cze-yedyne-czile>. 2024. 14.02).

За його словами, понад половина з них стосується військово-промислового комплексу. До того ж на сьогодні понад дві третини потреб Росії в напівпровідниках – те, що на сленгу називають чіпами, – забезпечує саме Китай. «А без цього в повітря не підійметься жодна ракета, жодна броньована одиниця не вийде з парку. На кожному ракетному комплексі, якими зараз обстрілюють Україну, стоїть від 100 до 200 китайських мікросхем. Тому годі говорити про те, що є відмінність у позиціях Москви та Пекіну», – наголосив історик і дипломат.

На відміну від багатьох експертів, Р. Безсмертний вважає головним у дуєті не Китай, а Росію. На його переконання, позиція Китаю завжди полягала в тому, що Україні в жодному разі не можна постачати зброю. «Таким чином, від початку повномасштабного вторгнення Пекін грав на певній скрипці в оркестрі, яким диригувала Москва. Це тільки в Україні чомусь частина політиків і політологів (та й і в Європі теж) вважає, що Пекін якось може вплинути на Кремль. Ніколи, у жодні часи історії світу такого не відбувалося. А у зв'язку з тим, що Кремль зараз демпінгує на ринку вуглеводнів, то говорити про те, що ведучим у цьому дуєті може бути Пекін, абсолютно безглуздо. Тому те, що робить Пекін стосовно України, є виконанням волі Кремля», – підкреслив Р. Безсмертний.

У цілому ж, на думку експертів, позиція КНР залишається незмінною – вести справу до припинення вогню на «гарячій» нині лінії фронту. Причому, як впливає з озвученого раніше Китаєм мирного плану, без виведення з української території путінських військ.

Проте жодних видимих ознак того, що з таким підходом згоден Захід і Україна, не спостерігається. До того ж, як кажуть у дипломатичних кулуарах, скоріше, уже найближчим часом інші західні лідери після О. Шольца намагатимуться тим чи іншим чином переконати Пекін «натиснути» на кремлівського диктатора, щоб він пішов на якісь поступки Україні. Щоправда, як зазначають експерти, великих ілюзій щодо цього не може бути.

С. Горова, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Страйкують далі: дії польських фермерів і експертні думки

За інформацією від представників Прикордонної варті Республіки Польща, польські фермери поновили блокування руху для вантажівок на двох напрямках. Про це повідомила Державна прикордонна служба України (ДПСУ). Такі дії учасники акції на території Польщі розпочали 18 квітня після 9:00 на пунктах пропуску «Корчова» та «Медика», що навпроти українських «Краківець» і «Шегині» (URL: <https://vidverto.io>).

У напрямку пункту пропуску «Краківець» обмежується рух вантажних транспортних засобів, які слідують в бік України, а у напрямку «Шегіні» як на виїзд з Польщі, так і на в'їзд.

За наявною інформацією, польські фермери планують здійснювати блокування руху по «Краківцю» до 9:00 20 квітня і по пункту пропуску «Шегіні» до 9:00 19 квітня.

Заблокованими польськими фермерами також залишаються напрямки пунктів пропуску «Ягодин» і «Рава-Руська». Протестувальники продовжують тут ускладнювати рух вантажівкам, пропускаючи по кілька транспортних засобів на годину, або взагалі обмежуючи рух. Через ці пункти пропуску польські протестувальники за останній час взагалі не пропускають вантажівки в бік Польщі. Через «Ягодин», як і раніше, пропускають у бік України незначну кількість вантажівок, особливо якщо порівнювати з пропускнуою спроможністю цього напрямку. На ранок 18 квітня в цих двох пунктах у чергах на території Польщі загалом перебувало близько 600 вантажівок (URL: https://enovosty.com/uk/news-ukr/news_economy-ukr/full/1804-strajkuyut-dali-polski-fermeri-ponovili-blokuvannya-napryamkiv-punktiv-propusku-korchova-krakivec-ta-medika-shegini. 2024. 18.04).

Треба нагадати, що з кінця минулого року в Польщі блокується рух вантажівок на кордоні з Україною. У січні ситуацію вдалося тимчасово стабілізувати, але в лютому польські фермери відновили протести та блокаду кордону. У Польщі 9 лютого розпочався страйк фермерів, оголошений профспілкою «Солідарність». Вони блокували всі пункти пропуску, а також дороги й автомагістралі в окремих воєводствах. 20 березня польські протестувальники вийшли на загальнонаціональний страйк. Акції аграріїв відбувалися в майже 600 місцях, у них брали участь приблизно 70 тис. осіб.

Крім заборони імпорту сільськогосподарської продукції з України, польські протестувальники виступають проти європейської аграрної політики, зокрема проти впровадження «зеленого ладу». Ідеться про ряд екологічних і кліматичних вимог. Також серед вимог – підтримка тваринництва.

Треба нагадати й про те, що у Варшаві в кінці березня відбулися переговори міністра сільського господарства Польщі Ч. Секерського та глави Мінагрополітики України М. Сольського, а також зустріч Прем'єр-міністра Польщі Д. Туска з Прем'єр-міністром України Д. Шмигалем. За підсумками зустрічі Д. Туск заявив, що Київ і Варшава зробили «крок уперед» щодо врегулювання експорту української сільгосппродукції у Євросоюз.

Голова Державної прикордонної служби України С. Дейнеко та головний комендант Прикордонної варті Польщі Р. Баган також домовилися про реалізацію проєктів, «які прискорять оформлення пасажирів і вантажів на кордоні», ідеться в повідомленні Державної прикордонної служби України. У відомстві інформують, що «сторони обговорили обстановку на українсько-польському кордоні та функціонування пунктів пропуску, а також

виокремили напрями співпраці, які потребують найбільшої уваги» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kordon-dpsu-ukrayina-polshcha/32909222.html>. 2024. 17.04).

Однак можна констатувати, що після переговорів польські фермери продовжують блокувати рух вантажівок на трьох пунктах пропуску, пропускаючи по кілька вантажних транспортних засобів на годину або взагалі обмежуючи рух.

При цьому Президент Польщі А. Дуда нещодавно заявив: «Якщо сьогодні поглянути на власників більшої частини землі, то це не українські компанії. Це парадоксальна ситуація, і не дивно, що фермери захищаються, тому що вони інвестували у свої ферми в Польщі... І дешева сільськогосподарська продукція, що надходить з України, для них драматично руйнівна». Він зазначив, що питання майбутнього вступу України до Європейського Союзу та відносин між ЄС та Україною є суто політичним. У цій сфері є питання українського аграрного експорту, яке, по суті, «є політичним питанням, яке, звичайно, стосується простих людей, простих фермерів» (URL: <https://latifundist.com/novosti/64283-duda-vlasnikami-bilshoyi-chastini-ukrayinskih-zemel-ye-inozemni-kompaniyi>. 2024. 17.04).

Отже, варто придивитися до соціальної та економічної позиції фермерів у Польщі після вступу країни до ЄС. У ЗМІ звертають увагу на те, що, по-перше, поляки дуже прив'язані до продуктів «вироблено у Польщі». Це і підтримка національного виробника, і сентимент до родинного коріння, і часто ірраціональне переконання, що продукція з інших країн ЄС більше «напхана хімією».

По-друге, фермерство асоціюється з родинною справою, що передається з покоління до покоління. Відповідно, його захист – це захист традиційних цінностей.

По-третє, не дивлячись на солідні грошові трансфери з Брюсселю, загальна ситуація в польському фермерстві погіршується.

Як показує дослідження Інституту публічних справ, 54 % фермерських господарств у 2022 р. отримали збитки або працювали в нуль; 44 % фермерів були змушені постійно виконувати іншу роботу аби зводити кінці з кінцями, ще 36 % роблять це час від часу (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/03/29/7182705>. 2024. 29.03).

Причина – високі вимоги ЄС до якості продукції та зростання вартості праці. Остання досі є меншою, ніж у Німеччині чи Італії, і саме тому польська продукція успішно конкурує з європейськими виробниками. Але не має жодних шансів з конкурентами за межами ЄС. До цього додається падіння цін на аграрну продукцію на світових ринках.

Треба звернути увагу на ще два аспекти, що впливають на особливий стан фермерства у Європі в цілому і в Польщі зокрема. По перше, у цілому сільське господарство в сукупному ВВП країн ЄС становить лише 2,3 %. По-друге, середній розмір фермерського господарства в Польщі становить до 20 га. Водночас в Україні середній розмір сягає 100 га. Таким чином, у

політиці ЄС щодо фермерства значно більше політичних і соціально-культурних чинників, ніж економічних. Про це свідчить і відносно малий відсоток сільгоспвиробництва у ВВП, і характер господарств, які за таких розмірів навіть теоретично не можуть виробляти конкурентну продукцію у тваринництві чи виробництві зернових або технічних культур. Додаткового напруження питанню додає і цілком природний процес поступового скорочення фермерства, оскільки відбувається поступовий процес укрупнення, як важливий чинник підвищення рентабельності виробництва, і відмова дітей продовжувати фермерство батьків.

Протести фермерів не мали б такої підтримки в суспільстві, якби не зачіпали зрозумілі і «правим», і «лівим» «ноти»: боротьбу індивідуальних підприємців з глобальним, олігархічним капіталом та відстоювання стандартів харчової продукції. При цьому глобальним злом, з яким фермери борються на обох фронтах, є і Брюссель, і Київ.

Єврокомісії дістається за нову аграрну політику спільноти, яка включає в себе Європейський зелений курс (Green Deal), масштабну програму трансформації європейських економік заради зменшення викидів CO₂.

У випадку України протестувальники критикують концентрацію угідь у руках великих агрохолдингів, де нижча вартість праці дає змогу створювати дешевшу продукцію, а також закидають українцям недотримання європейських стандартів використання добрив і пестицидів, що робить українські харчі «отруйними», небезпечними для польського споживача (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/03/29/7182705>. 2024. 29.03).

Додатково ілюструє ситуацію динаміка імпорту російського збіжжя країнами ЄС. Як інформують ЗМІ, у 2021–2023 рр. такі поставки зросли з 291,7 млн до 415 млн євро (оцінка за підсумками 11 місяців) (URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/03/5/711073>. 2024. 5.03). Отже, після початку повномасштабної війни Росія не тільки залишилася на світовому аграрному ринку, але й зміцнила свої позиції. За даними WRP, Росія на сьогодні є лідером з експорту зерна у світі – до 24 % усього зерна продає саме країна-терорист. Обсяг експорту зернових культур у росіян більший, ніж у всього ЄС разом узятого.

Це означає, що Росія також долучилася до насичення зерном внутрішнього ринку Євросоюзу та Польщі й до тиску на ціни. Вона не лише спричинила зміну українських потоків зерна з Африки та Південно-Східної Азії на Європу через блокування портів, а й додала свій експорт. Це також ударило по фермерах Польщі. Однак фокус роздратування наведений саме на Україну.

Відповідно, ситуацію, що склалася, коментують і в експертному середовищі. Фахівці у своїх коментарях відзначають декілька тез: наявність «руки Кремля», яка залучена в ці процеси здавна, адже блокування кордону – це не лише про аграрні перевезення, а й про уповільнення надходження критично потрібних для фронту товарів і погіршення відносин між Україною

та Польщею. Так, юрист, громадський активіст, політичний експерт А. Смолій підкреслив: «Я б не виключив у цьому питанні наявність російського сліду. У жовтні минулого року перші протести організувала польська партія “Конфедерація”, яка набрала близько 7,5 % голосів на виборах до парламенту. Це люди, які, по суті, цілком підтримують РФ і прихильно ставляться до Путіна. Вони прямо про це говорили, принаймні раніше. Це люди, які доволі негативно ставляться до України та українців. Тому я б не виключав тут аспект, який полягає в підбуренні з боку держави-окупанта до певних протестних настроїв».

За словами А. Смолія, для певної частини польської економіки, виробників сільськогосподарської продукції, українська сільськогосподарська продукція, мабуть, не є вигідною на ринку. Але це питання має вирішувати польський уряд. «Ще одне питання, яке сьогодні й попередні дні вже підняли польські протестувальники, – це позиція, політика та певні історичні реалії, які в минулому роз’єднували польське та українське суспільство. Сьогодні цими двома державами знову хочуть маніпулювати. Проблема в тому, що цим людям, на жаль, не вистачає розуміння, у якій ситуації перебуває Україна, і що після України наступною буде Польща», – додав він (URL: <https://espresso.tv/suspilstvo-politichniy-ekspert-smolij-vkazav-na-rosiyskiy-slid-pid-chas-protestiv-na-kordoni-z-polshcheyu>. 2024. 20.02).

Експерт Інституту політичних досліджень Польської академії наук, професор П. Осенка також заявив, що протести польських фермерів на кордоні з Україною – це «подарунок російській пропаганді». На його думку, показуючи протести фермерів, росіяни надсилають світові сигнал, що союз Польщі з Україною розвалюється й незабаром на польсько-українському кордоні буде заблоковано передавання зброї із Заходу.

Професор П. Осенка вважає, що блокування кордону було вигідно росіянам, які були б раді зробити це самі, якби не страх спровокувати війну із Заходом. На його думку, Росії вигідний лише «зерновий» конфлікт. «Це подарунок Путіну, цінність якого ми не можемо переоцінити», – підкреслив він (URL: <https://tsn.ua/svit/chomu-protesti-fermeriv-ce-podarunok-putinu-polskiy-ekspert-nazvav-cikavi-faktori-2523088.html>. 2024. 28.02). Експерт вважає, що серед фермерів уже можуть бути російські агенти – на кшталт «зелених чоловічків» Путіна в Криму 2014 р.

Друга теза – твердження про те, що імпорт української агропродукції до Польщі є вирішальним фактором, який впливає на становище польських фермерів, – не відповідає дійсності. Про це свідчать дані аналітичного дослідження «Зерно незгоди: Аналіз аграрних протестів», проведеного експертами незалежного Інституту публічних фінансів (IPF). Так, польські аналітики проаналізували правдивість тверджень, що найчастіше озвучуються під час «зернової кризи» та протестів у Польщі. Отримані ними дані свідчать, що ввезення зернових з України істотно не впливає на зменшення цін на зерно в Польщі, а також на ситуацію із цінами у ЄС.

Хибним також є твердження, що частина зерна імпортується з України в Польщу через інші країни, зокрема Литву.

Аналітики спростували й поширену в Польщі думку, що ембарго на імпорт з України може істотно вплинути на стабільність цін на сільськогосподарському ринку. Експерти наголошують, що ембарго не має значного впливу на ціни в масштабі країни, особливо в умовах єдиного аграрного ринку ЄС, оскільки ціни залежать від багатьох факторів, у тому числі від ситуації у світі.

Також наголошується, що імпорт з України не є основною причиною економічних труднощів польських аграріїв (URL: <https://kurkul.com/news/35425-ukrayinskiy-import-ne-vplivaye-na-tsinu-zerna-v-polschi--doslidjennya>. 2024. 19.03).

Експерти звертають увагу й на те, що українське транзитне зерно заповнює лише 10 % потужностей польських портів. Так, за словами аналітика сільськогосподарських ринків М. Марчиняка, загальна частка українського зерна в польських портах сягає 10 %, тоді як їх завантаження становить 60 % від усіх потужностей.

Повідомляється, що в польських медіа обговорюють питання надлишку зерна на внутрішньому ринку, яке потрібно експортувати. Ідеться про 4–5 млн т. Але М. Марчиняк наголосив, що більша частка припадає саме на обсяги польського зерна. Згідно з інформацією від українських держслужбовців, на яку посилається М. Марчиняк, у період із січня по лютий 2024 р. через польські прикордонні переходи пройшло 515 тис. т зернових і олійних культур. Із цієї кількості 24,3 тис. т адресовано польським одержувачам.

Найбільшими отримувачами української агропродукції стали Німеччина (195,4 тис. т), Нідерланди (58,3 тис. т), Литва й Латвія (по 21,8 тис. т).

Аналітик сільськогосподарських ринків додає, що останнім часом польське зерно справді стало не конкурентоспроможним на світових ринках; обмежена пропозиція з боку фермерів не стимулює експортерів шукати ринки збуту. Через це і спадає швидкість перевалки транзитного зерна (URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/18/711311>. 2024. 18.03).

Привертає до себе увагу й думка деяких експертів про те, що понад 2/3 польських фермерів є фіктивними, тобто займаються сільським господарством лише на папері. Середня площа земель, які обробляють реальні фермери в Польщі, становить не фікційних 11 га, а 30–50 га. «Тобто в Польщі, зокрема, за вісім років урядування ПіС, фікційною стала сама концепція заохочення людей до заняття сільським господарством з використанням дотацій. Люди вважаються фермерами згідно з паперами, отримують відповідні пільги та преференції, а самі займаються іншою працею. Натомість доручають обробляти свою землю іншим людям», – пояснив експерт у сфері українсько-польської торгівлі, співзасновник

Confidence.Trading Ю. Зоря (URL: <https://kurkul.com/news/35580-viroschuvannya-zernovih-v-polschi-zbitkove--ekspert>. 2024. 8.04).

Відповідно, така ситуація призводить до несправедливого розподілу податків. І це не провина України чи ЄС.

При цьому деякі експерти взагалі висловлюються про те, що фермерам з Польщі, які мають невеликі розміри, більш вигідно було б спеціалізуватися на вирощуванні квітів, фруктів, овочів, ніж конкурувати на світовому ринку з такими країнами, як Україна, Бразилія чи Росія (URL: <https://landlord.ua/news/polski-fermery-nadto-mali-shhob-butu-realnymu-gravczyamy-na-svitovomu-rynku-zerna-ekspert>. 2024. 14.04).

При цьому привертає до себе увагу те, що в експертних колах наголошують на роботі агентурних мереж Росії. Тобто організатори подібних блоkad звинувачують Україну у своїх бідах, відповідно, певна частина українців погоджується із цим і вважає, що дії офіційного Києва дійсно можуть викликати обурення та призводити до таких мітингів. Водночас серед польського населення така пропаганда формує загальнопогане ставлення до українців.

Причинами такої довіри до пропаганди з обох боків є кілька факторів:

- спекуляція на історії в частини польського суспільства формує негативне ставлення до українців через «історичну провину»;

- чимало українців, пам'ятаючи те, як Польща з першого дня вторгнення відкрила свої кордони для наших земляків і відчуваючи особливу вдячність, схильні вірити, що проблемами наших відносин є саме дії української влади;

- водночас Росія вміло спекулює на цих моментах і в результаті отримує зменшення довіри до українських інституцій та розкол суспільства, намагається зробити все, аби Україна втратила союзника (URL: https://24tv.ua/polski-fermeri-blokuyut-kordon-9-lyutogo-2024-roku-yak-rosiya_n2491273. 2024. 20.02).

Тобто «зернова війна» негативно впливає на польсько-українські відносини та на внутрішні дискусії суспільств обох країн. Організатори блокування українських кордонів зовсім не приховують своєї антиукраїнської позиції, що є загрозою для нас. Адже Польща є одним із ключових союзників і партнерів нашої держави. Відповідно виникає потреба у виваженій інформаційній кампанії (не тільки в Польщі – в усьому ЄС) про те, яку роль у зниженні прибутків рільників відіграє ситуація на світових ринках, а яку експорт з України. Важливо також коректно висвітлювати роль аграрного експорту з Росії та Білорусі в дестабілізації європейських ринків.

Адже, незважаючи на те що через протести фермерів як польська, так і українська економіка втрачає кошти та йдеться не тільки про експортні втрати, а й банальну вартість часу праці людей, які запізнюються на роботу, як свідчить інформація ЗМІ, протестувальники отримують безпрецедентну підтримку з боку суспільства. Тому нічого не вказує на те, що протести припиняться.

Черговий ірано-ізраїльський конфлікт: оцінки експертів

Ірано-ізраїльське протистояння триває майже з моменту створення Ісламської Республіки Іран у 1979 р. Усі ці десятиліття збройні сутички між двома державами відрізнялися відносно паритетним та обмеженим характером. Звичайно Ізраїль із задіянням власних силовиків або можливостей угруповань на кшталт «Джейш аль-Адль» і «Моджахедин-е Хальк» завдавав превентивні турбуючі удари по об'єктах іранських проксі, військових або атомників. Це відбувалося найчастіше в Сирії, Лівані, Іраку, рідше в самому Ірані та інших країнах. Ісламська Республіка відповідала локальними атаками своїх союзників. Однак все змінилося 7 жовтня 2023 р., коли ХАМАС завдав потужного удару по території Ізраїлю. Саме через це квітень 2024 р. можна назвати «місяцем порушення “червоних ліній”» як з боку Тегерана, так і Єрусалиму.

Для розуміння специфіки ізраїльсько-іранських відносин найперше доцільно звернути увагу на їх двоїстий характер. Так, з одного боку, у 1947 р. Іран серед небагатьох країн-членів ООН проголосував проти поділу Палестини, а в травні 1949 р. виступив проти прийняття Ізраїлю в ООН. З іншого – уже на початку 1950 р. Іран став другою після Туреччини ісламською країною, яка визнала Ізраїль. У Єрусалимі було відкрито Генеральне консульство Ірану. Це означало новий етап у міжнародному порядку денному двох країн, з якого вони розпочали активну співпрацю, що виявлялося в постачанні Іраном до Ізраїлю нафти, газу, мінеральних ресурсів, продуктів харчування тощо. Так само ізраїльська сторона ділилася з Іраном науковими досягненнями і технологіями, зокрема в галузі сільського господарства, а також новітніх озброєнь. У кожній провінції Ірану працювали радники з Ізраїлю. Іранська національна спецслужба САВАК створювалася за допомогою не тільки американського ЦРУ, але й ізраїльського «Моссад» (URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/REPS-06-2019-0085/full/html>). Пізніше САВАК входив до розвідувального альянсу «Корона», який об'єднав також «Моссад» і турецьку спецслужбу МІТ. Члени альянсу постійно обмінювалися між собою розвідінформацією. Крім того, Іран був єдиною країною, яка продовжила постачання нафти до Ізраїлю після Суецької кризи 1956 р. й після арабо-ізраїльської війни 1967 р., а також визнавала суверенітет і незалежність Ізраїлю (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/pervez-musharraf-pomer-eksprezident-pakistanu-ostanni-novini-50302172.html>). Під час війни «Судного дня» у 1973 р. Іран забезпечував Ізраїль нафтою і не підтримував нафтове ембарго, а також передав Ізраїлю 25 бойових винищувачів типу «Фантом». До того ж у 1975 р. Ізраїль був однією з небагатьох країн, які підтримали іранську ядерну програму. Сторони

підписали двосторонню угоду, в межах якої ізраїльські експерти допомагали закласти фундамент для ядерного реактора в місті Буширі. Водночас Ізраїль надавав відчутну допомогу в реалізації іранської ракетної програми та створення сучасної системи протиповітряної оборони Ірану.

Проте, з огляду на перебіг політичних подій, варто підкреслити, що у двосторонніх відносинах не все було так райдужно, як здавалося на перший погляд. Річ у тім, що до 1979 р. Іраном правив шах М. Р. Пехлеві, людина прозахідних поглядів. Під час його правління Іран також, як й Ізраїль, вважався регіональним союзником США, тоді як арабські країни на кшталт Єгипту за часів президентства Г. А. Насера та Іраку за правління С. Хусейна сприймалися як природні вороги в боротьбі за лідерство на Великому Близькому Сході. Проте всередині самого Ірану формувалася досить потужна опозиція М. Р. Пехлеві з числа ортодоксальних релігійних діячів, серед яких виділявся своїми лідерськими здібностями аятола Хомейні. Останній вважав США та Ізраїль головними ворогами мусульман. «Вони хочуть захопити вашу економіку, знищити вашу торгівлю та сільське господарство, привласнити ваші багатства», – неодноразово «викривав підступні плани» ізраїльтян перед багатотисячними натовпами вірян цей релігійний діяч (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/pervez-musharraf-pomer-eksprezident-rakistanu-ostanni-novini-50302172.html>). Майже одразу після повернення з вимушеного заслання й отримання влади в Ірані Хомейні оголосив одним із головним пріоритетів зовнішньої політики щойно створеної Ісламської Республіки Іран боротьбу за звільнення Палестини. Саме через це до списку супротивників Тегерана одразу додається Ізраїль.

Однак, незважаючи на офіційний розрив відносин, приховані зв'язки між двома державами підтримувалися протягом 1980-х років через ірано-іракську війну, коли Ізраїль надавав Ірану допомогу в боротьбі зі спільним ворогом – Іраком. З 1980 по 1988 рр., доки тривала війна, Ізраїль в обмін на нафту експортував до Ірану зброю та надсилав інструкторів, зокрема для іранських військ ППО. Після поразки у війні 1991 р. в Перській затоці Ірак перестав становити загрозу для Ірану. Тому на головних ворогів Ісламської Республіки перетворюються США – «великий сатана», а також їхній регіональний союзник Ізраїль – «малий сатана». Водночас, посівши місце Іраку в регіональній політиці, Тегеран стає основним супротивником Ізраїлю. До того ж Іран активізує реалізацію своєї ядерної програми. Ізраїль відреагував на це застосуванням доктрини стримування Бегіна, яка передбачала превентивні атаки будь-яких об'єктів, що становлять загрозу безпеці країни. Крім того, Іран посилює фінансування численних ісламістських рухів, зокрема ХАМАС та «Хезболли», які вчиняли терористичні атаки на Ізраїль. У відповідь Ізраїль починає здійснювати в Ірані таємні операції з вбивствами та вибухами (URL: <https://world.comments.ua/ua/news/near-east/chomu-iran-z-soyuznika-izrailyu-peretvorivsy-na-zaklyatogo-voroga-730041.html>).

Масштабний опосередкований конфлікт між Іраном та Ізраїлем на території Великого Близького Сходу розпочався під час Другої ліванської війни, що точилася між Ізраїлем та «Хезболлою» у 2006 р. У цьому протистоянні Іран підтримував «Хезболлу», яка остаточно ввійшла до складу іранських проксі. У 2008–2009 рр. у межах операції «Литий свинець», ізраїльські ВПС завдали як мінімум трьох ударів по іранських конвоях, які доставляли зброю ХАМАС в Сектор Газа. Черговий виток загострення двосторонніх відносин майже співпадає з терміном президентства М. Ахмадінежада (2005–2013). Цей лідер Ірану вже на самому початку свого правління дійшов висновку, що заперечення Голокосту є одним із найпростіших та найефективніших способів загострити антиізраїльську риторичку. Він пов'язував Голокост із конфліктними відносинами між Іраном та Ізраїлем. Ревізіонізм в історії Голокосту за часів каденції М. Ахмадінежада став повноправною частиною зовнішньої політики Ісламської Республіки. У такий спосіб президент ІРІ намагався відволікти увагу світових акторів від іранської ядерної програми та змушував Захід піти на поступки. Радикалізація зовнішньої політики Ірану щодо Ізраїлю набувала дедалі помітнішого характеру. Тобто, події Другої ліванської війни та ситуація, що склалася навколо операції «Литий свинець», виразно показує прагнення Ірану підтримати і, можливо, навіть каталізувати військові акції проти Ізраїлю. Тоді ж іранське керівництво неодноразово заявляло, що справжні цілі втручання Тегерана містили ще один пункт. Ідеться про неодноразові заяви М. Ахмадінежада щодо необхідності активізувати експорт ісламської революції, намагаючись у такий спосіб досягнути регіонального лідерства. У результаті з приходом М. Ахмадінежада до влади тендітний баланс в ірано-ізраїльських відносинах, які час від часу схилилися до взаємного діалогу, значно змінився в негативний бік. Одним із маркерів такого розвитку подій стали теракти у 2012 р. проти ізраїльських дипломатів у Делі та Бангкоку, що були інспіровані спецслужбами Ірану у відповідь на серію вбивств іранських ядерників у 2011 р., а також кібератаки ізраїльтян проти електронних систем атомних об'єктів ІРІ (URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/Iran_UKR.pdf).

Під час війни в Сирії, що розпочалася у 2011 р. й триває дотепер, Ізраїль та Іран знову опинилися на різних полюсах конфлікту. Обидві країни неодноразово завдавали ударів по об'єктах одна одної на сирійській території. Зокрема, в лютому 2018 р. іранський БПЛА опинився в повітряному просторі Ізраїлю. У відповідь на це ізраїльські ВПС завдали ударів по іранській базі безпілотників у Сирії. Під час атаки один ізраїльський винищувач було збито сирійськими підрозділами ППО. Через це Ізраїлем було завдано масштабніших ударів по їхніх позиціях. У травні того ж року Ізраїль знову атакував військові об'єкти Ірану в Сирії. У 2019 р. Ізраїль щонайменше двічі вражав цілі Ірану в Іраку. У 2021–2022 рр. було зафіксовано 34 ізраїльські авіаудари та наземні ракетні обстріли військових об'єктів у Сирії. Протягом 2023 р. Ізраїлем було завдано ще 23 ракетно-

бомбових удари по іранцях та їх проксі на сирійській території у відповідь на періодичні обстріли ізраїльських об'єктів, зокрема на окупованих Голанських висотах (URL: <https://www.wsj.com/articles/israel-strikes-iran-amid-new-international-push-to-contain-tehran-11675004979>, https://www.wsj.com/articles/step-up-pressure-on-irans-proxies-tehran-israel-mideast-da9753a6?mod=WTRN_pos5&cxtestId=3&cxtestVariant=cx165&cxartPos=4).

Загалом для цього періоду були характерними превентивні дії Ізраїлю в бік Ірану, не чекаючи на атаки від іранських проксі. Водночас Тегеран через можливості останніх відповідав Ізраїлю, не намагаючись надмірно ескалювати ситуацію в регіоні.

Проте безпрецедентний за своїм розмахом та жорстокістю напад ХАМАС на Ізраїль у листопаді 2023 р. став тим тригером, який призвів до кардинальних змін у характері ірано-ізраїльського протиборства. Одразу після того, як відбулися трагічні події Тегеран зробив офіційну заяву, що не брав прямої участі в атаці ХАМАС на Ізраїль. Однак за кілька годин після нападу, в результаті якого загинуло близько тисячі ізраїльтян, в іранській столиці було встановлено рекламні щити, що сповіщали про початок «великого звільнення» палестинських територій і загибель заклятого ворога Тегерана – Ізраїлю. Додатковим конфліктним імпульсом стало й те, що вже багато десятиліть, не дуже ховаючись, Тегеран спонсорував усіх головних нападників: ХАМАС, «Хезболлу» і «Палестинський ісламський джихад» (URL: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/ukr_podii_fakti/2023_Ukraine_18.pdf).

Така поведінка Ірану не змусила Єрусалим вичікувати: першого квітня 2024 р. вперше за декілька десятиліть конфронтації ізраїльтяни вдарили по дипломатичному об'єкту Ірану – консульству в Дамаску, де загинуло, зокрема, декілька старших офіцерів елітного Корпусу Вартових Ісламської Революції. Тегеран не забарився з відповіддю й 14 квітня також вперше, не ховаючись за спинами своїх проксі, хоча й за їх безпосередньою участю, здійснив масований ракетний обстріл території Ізраїлю. Коментуючи ці події, Л. Хатіб з лондонського аналітичного центру «Чатем-хаус» зазначила, що головною метою Ірану було влаштувати показовий виступ перед усім світом. На її погляд, Тегеран хотів дати дуже швидкий і чіткий сигнал, щоб зберегти своє обличчя та продемонструвати, що він здатний жорстко відповісти безпосередньо Ізраїлю. Так само очевидно, що ІРІ не бажає ескалації напруженості. Дослідниця також зазначила: «Я вважаю, що Іран відчувається дуже вразливим у військовому відношенні у порівнянні з Ізраїлем та США, і це почуття вразливості часто транлюється в зухвалість. Тож я не думаю, що на цьому інциденті напруженість в ірано-ізраїльських відносинах закінчиться. Тому дуже важливо, щоб західні союзники мали комплексну стратегію протистояння з Іраном» (URL: <https://www-bbc-com.translate.google.com/russian/articles/c6py311501jo?xtrsl=ru&xtrtl=uk&xtrhl=uk&xtrpto=sc>).

І. Куса, експерт з питань Близького Сходу аналітичного центру «Український інститут майбутнього» вважає, що Ізраїль ударив по консульству, розраховуючи вивести ІРІ на пряму конфронтацію, у яку, на погляд ізраїльських лідерів, легше буде затягнути союзників і зняти табу на прямі удари по військових та ядерних об'єктах Ірану. У Тегерані ж бажають зберегти формат непрямой проксі-війни з Ізраїлем, тому що він дешевший, легший, і максимально незручний для Ізраїлю. До того ж, як показала ситуація в Газі, Єрусалим програє інформаційне протиборство. Тож в іранців немає бажання продовжувати удари, як і не було бажання відкрито вступати у війну з Ізраїлем, що наочно продемонстрували п'ять місяців конфлікту в Газі, – додає аналітик (URL: <https://www.unian.net/world/iran-atakoval-izrail-cto-dalshe-12604656.html>).

Директор Центру близькосхідних досліджень І. Семиволос звернув увагу на те, що, з одного боку, саме після іранської атаки президент США Д. Байден та лідери Конгресу досягли консенсусу про схвалення допомоги Ізраїлю та Україні. З іншого – Тегеран продемонстрував свою рішучість у разі необхідності завдати своєму головному регіональному супротивнику великої шкоди, водночас не бажаючи починати велику регіональну війну. У той же час дослідник зробив наголос на тому, що наступного дня після іранської атаки (15 квітня) начальник штабу Армії оборони Ізраїлю Г. Галеві заявив, що незважаючи на негативне ставлення з боку США, Тегеран найближчим часом усе ж «отримає відповідь». Водночас Тегеран, зі свого боку, погрожував ще масованішими атаками в разі чергової ворожої акції Ізраїлю (URL: <https://forbes.ua/svit/iran-ne-khoche-velikoi-regionalnoi-viyni-ale-ymovirnist-eskalatsii-visoka-chomu-iran-viyshov-z-tini-ta-atakuvav-izrail-i-yakinaslidki-dlya-ukraini-intervyu-z-direktorom-tsentru-blizkoskhidnikh-doslid-15042024-20551>).

Сьогодні вже відомо, що ЦАХАЛ виконав обіцянку свого начштабу й в ніч на 19 квітня завдав обмеженого ракетного удару по іранській інфраструктурі ППО в провінції Ісфахан. Імовірно, удар був настільки обмежений, що офіційний Тегеран зробив вигляд, що зовсім його не помітив. Наприклад, представник іранського уряду заявив 19 квітня, що жодної ракетної атаки на Іран минулої ночі не було. Вибухи, почуті в районі міста Ісфахан, були спричинені активізацією іранських систем ППО, повідомив він агентству «Reuters». Раніше державне телебачення Ірану передавало, що над Ісфаханом було помічено три безпілотники. Ось через це і було задіяно протиповітряну оборону, яка знищила безпілотники (URL: <https://www.dw.com/ru/iranskie-istocniki-zaavlaut-cto-raketnoj-ataki-izraila-na-iran-ne-bylo/a-68864512>).

З вищевикладеного випливає, що обидві сторони конфлікту продемонстрували одна одній свої можливості. Це є типовою поведінкою для Близького Сходу, де розмова між лідерами держав часто ведеться мовою ракетних ударів. Іранський експерт Х. Азізі звернув особливу увагу на вибір цілі для удару. Місто Ісфахан знаходиться глибоко всередині ІРІ, що вказує

на розвідувальний та оперативний доступ Ізраїлю. На восьмій авіаційній базі, яка, очевидно, стала об'єктом нападу, розміщені Су-24 (бомбардувальники) та F-14 (винищувачі), які відіграють значну роль у повітряному захисті іранських ядерних об'єктів, розташованих в однойменній провінції. Військовий аналітик доктор А. Бухбут, який виступає на ізраїльській платформі «Walla», описав обмін ударами у такий спосіб: «Іран атакував тил Ізраїлю, використовуючи понад 500 одиниць зброї, включаючи балістичні й крилаті ракети та безпілотні літальні апарати, 99 % з них були знищені, а та невелика кількість з них, що дісталася території Ізраїлю, не завдала реальної шкоди. Навпаки, ізраїльська сторона сьогодні ввечері досягла вищого ефекту та шкоди, використовуючи десятку частину озброєння, задіяного іранцями, і представила стражів ісламської революції безпорадними в обороні, такими, що не надали будь-якої відповіді. Сторона, що атакувала сьогодні ввечері, знищила радар системи С-300. Іранці тепер чудово розуміють, що якщо дійсно Ізраїль несе відповідальність за хвилю атак вночі на Близькому Сході, то наступного разу він також може атакувати ядерні об'єкти, що розташовані неподалік цілей атак. І все це, незважаючи на тиск, який США та європейські країни чинять на Ізраїль з метою заспокоїтись і не нагнітати ситуацію» (URL: <https://caliber.az/post/234878>).

Отже, ізраїльсько-іранський конфлікт є дуже складним феноменом з погляду на кількість залучених до нього країн і водночас вражаючим своєю парадоксальністю, оскільки обидва головні його учасники не мають ані спільних кордонів, ані територіальних претензій один до одного, а зіткнення ідеологій, що є підґрунтям конфлікту, зумовлене зовнішньополітичною кон'юнктурою. Незважаючи на небажання як Ірану, так і Ізраїлю виносити конфлікт на загальнорегіональний рівень, в майбутньому події можуть розвиватися за своєю власною логікою. Наприклад, у випадку втручання в кризову ситуацію якогось чергового «чорного лебедя», що не є великою рідкістю для Близького Сходу. Сьогодні навряд чи можливо передбачити конкретні наступні кроки Ірану у відповідь на чергову ізраїльську атаку, адже після минулорічного нападу хамасівців на Ізраїль як Тегераном, так і Єрусалимом перекреслено багато «червоних ліній». Це може призвести до подальшої ескалації та поширення конфлікту. Згаданий розвиток подій у контексті впливу на Україну може негативно відбитися на фінансовій та іншій допомозі офіційному Києву з боку західних партнерів.

Зовнішня торгівля України за підсумками двох років повномасштабного воєнного вторгнення Росії

(Початок. Закінчення в № 9)

Зовнішня торгівля України: стан і тенденції розвитку

Зовнішня торгівля України за два роки повномасштабного воєнного вторгнення Росії зазнала надзвичайно великих кількісних і якісних змін. Так, за даними Державної служби статистики (Держстату) України, за 2023 р. експорт товарів з України становив 36186,2 млн дол. США, або 82,0 % порівняно з 2022 р., а імпорт в Україну – 63562,4 млн дол., або порівняно з 2022 р. – 114,9 %. Як наслідок, негативне сальдо зовнішньої торгівлі України товарами у 2023 р. становило 27376,2 млн дол., тоді як за 2022 р. – 11160,1 млн дол. У результаті коефіцієнт покриття експортом імпорту в українській зовнішній торгівлі товарами у 2023 р. становив 0,57 (за 2022 р. – 0,80). Зовнішньоторговельні операції резидентами України проводилися з партнерами з 230 країн світу.

При цьому дані державної статистики свідчать, що під впливом повномасштабного російського воєнного вторгнення стрімке скорочення обсягів української зовнішньої торгівлі товарами почалося ще в лютому 2022 р. Але особливо високі темпи скорочення цієї торгівлі мали місце в березні – травні 2022 р. У подальшому темпи падіння обсягів зовнішньої торгівлі товарами сповільнилися. Хоча при цьому динамічні ряди експорту та імпорту товарів в українській зовнішній торгівлі дещо різнилися між собою.

Так, обсяги експорту українських товарів знижувалися протягом усього 2022 р. Однак, починаючи з червня, це скорочення сповільнилося і в подальшому темпи скорочення експорту товарів були відносно рівномірними. У результаті, як свідчать дані Держстату України, за грудень – січень 2022 р. обсяги експорту українських товарів становили лише 64,8 % порівняно з показником за аналогічний період 2021 р. Обсяги експорту українських товарів продовжили скорочуватися також і в 2023 р. Однак темпи цього скорочення знизилися, а динаміка цього зниження була більш рівномірною. Причому з кінця весни – початку літа 2023 р. динаміка експорту українських товарів набула коливального характеру. У результаті, як зазначено вище, за грудень – січень 2023 р. обсяги експорту українських товарів становили 82,0 % від рівня показника за відповідний період 2022 р. Таким чином, у 2023 р. падіння обсягів експорту українських товарів хоча й продовжилося, але його темпи доволі помітно знизилися.

Що ж стосується динаміки обсягів імпорту товарів в Україну у 2022–2023 рр., то вона істотно відрізнялася від динаміки обсягів експорту українських товарів у цей же період. Так, у березні – квітні 2022 р. імпорт

товарів зменшувався навіть дещо швидше, ніж експорт товарів у цей же період. Але вже починаючи з червня й до кінця 2022 р. темпи зменшення імпорту товарів в Україну були нижчими, ніж темпи скорочення експорту українських товарів у цей же період. У результаті, за підсумками 2022 р., обсяги імпорту товарів в Україну становили 75,9 % від аналогічного рівня імпорту товарів у 2021 р.

Падіння імпорту товарів в Україну у січні – лютому 2023 р. продовжилося, хоча й меншими темпами, ніж у січні – лютому 2022 р. Утім, уже з березня 2023 р. почалося його зростання. Щоправда, величина цих темпів зростання імпорту товарів в Україну у 2023 р. обумовлена не лише обсягами імпорту товарів, а й базою порівняння з 2022 р. Адже в січні – лютому 2022 р. обсяги імпорту товарів в Україну по відношенню до відповідного періоду 2021 р. зростали, а вже в березні 2022 р. почалося їх стрімке падіння. Тобто змінювалася база порівняння статистичних даних для 2023 р. Тому у 2023 р. імпорт товарів в Україну спочатку відновлювався відносно вищими темпами. У січні – травні 2023 р. обсяги імпорту товарів по відношенню до аналогічного періоду 2022 р. становили 124,1 %. Але в подальшому темпи відновлення імпорту товарів в Україну сповільнилися і в 2023 р., порівняно з 2022 р., становили вже 114,9 %.

Наведена вище динаміка обсягів експорту й імпорту товарів в українській зовнішній торгівлі обумовлена впливом ряду таких факторів. По-перше, повномасштабна російська воєнна агресія радикально змінила обсяги та структуру попиту населення, підприємств і держави на товари й послуги в Україні. Причому зазначені зміни відбуваються протягом понад двох років повномасштабної російсько-української війни, що й підтверджується розглянутою вище динамікою експортно-імпортних операцій резидентів України.

По-друге, після деокупації північних областей України, майже всієї Харківщини та Правобережжя Херсонщини лінія російсько-українського фронту всередині листопада 2022 р. в основному стабілізувалася. Це загалом позитивно вплинуло на функціонування української економіки та зовнішньої торгівлі зокрема.

По-третє, пошкодження й руйнація вітчизняних виробничих підприємств та об'єктів інфраструктури через ракетно-бомбові удари й артилерійські обстріли, евакуація працівників багатьох підприємств на підконтрольних українській владі територіях нашої держави негативно позначилися на українській зовнішній торгівлі.

По-четверте, на початок IV кварталу 2022 р. на макроекономічному рівні в Україні більш-менш визначилися й стабілізувалися обсяги та структура попиту населення, підприємств і держави на товари й послуги. Українські підприємці поступово налагодили систему ділових зв'язків, яка стала краще пристосованою до умов повномасштабної війни. Усе це давало можливість краще планувати, організовувати та здійснювати

зовнішньоторговельні операції як на рівні суб'єктів підприємництва, так і держави.

По-п'яте, у 2023 р. Україна значно поліпшила логістику експортно-імпортних потоків товарів. Причому це більшою мірою стосується роботи міжнародного морського коридору для експорту українського зерна та інших товарів. Також поступово налагоджувалися й альтернативні маршрути транспортування експорту-імпорту товарів через територію європейських країн. Хоча блокування польсько-українського кордону польськими перевізниками та фермерами завдали доволі відчутного удару по українській зовнішній торгівлі.

По-шосте, з осені 2022 р. після значної девальвації обмінний курс гривні загалом став відносно стабільнішим, його коливання значно зменшилися. У результаті для суб'єктів підприємництва – резидентів України фінансово-економічні умови здійснення зовнішньоторговельних операцій стали більш прогнозованими.

Загалом згадані фактори справляли різноспрямований вплив на розвиток вітчизняної економіки. Тому саме інтегральний вплив перелічених чинників обумовив розглянуту вище динаміку обсягів експорту й імпорту товарів в українській зовнішній торгівлі. При цьому варто пам'ятати, що, на думку 83,0 % керівників вітчизняних підприємств, опитаних фахівцями Національного банку України у IV кварталі 2023 р., саме воєнні дії залишаються провідним чинником дестабілізації макроекономічної ситуації в Україні, отже, й української зовнішньої торгівлі. У цьому контексті треба зазначити, що останні авіаракетні російські удари по об'єктах української енергетики, поза сумнівом, вплинуть на показники української зовнішньої торгівлі. Однак характер і масштаби цього впливу ще треба буде визначити. Також вельми тривожною й багато в чому невизначеною залишається ситуація на лінії бойового зіткнення. Загалом вплив воєнних дій, як провідного чинника невизначеності в розвитку української зовнішньої торгівлі, зберігатиметься протягом усього 2023 р.

В Україні різноспрямована та неоднакова за інтенсивністю динаміка зовнішньоторговельних операцій призвела до істотних структурних змін в експорті й імпорті товарів у 2023 р. Для подальшого аналізу цих процесів скористаємося розрахунками Національного банку України. Методика НБУ щодо обліку зовнішньоторговельних операцій резидентів України зорієнтована на складання платіжного балансу України та розглядає зовнішньоторговельні операції як невід'ємну складову цього балансу. Цим вона відрізняється від аналогічної методики Держстату України, яка більше зорієнтована на потреби оподаткування зовнішньоторговельних операцій підприємств-резидентів України, оскільки базується на даних Державної митної служби України. Зокрема, як зазначено у відповідних документах НБУ, статистичний облік української зовнішньої торгівлі здійснюється «з урахуванням обсягів гуманітарної допомоги, неформальної торгівлі, що нерозподілені за країнами та регіонами». Утім, і статистичні дані Держстату

України, і статистичні дані Національного банку України так чи так відображають закономірності та тенденції розвитку української зовнішньої торгівлі. Тому й ті, й інші використовувалися при підготовці цієї аналітичної праці.

Так, згідно з даними НБУ, у 2023 р. на продовольчі товари та сировину для їх виробництва припадало 63,4 % від сукупної вартості експорту товарів з України, тоді як у 2022 р. для зазначеної групи товарів цей показник становив 57,2 %, а у 2021 р. – 43,9 %. Питома вага чорних і кольорових металів і виробів з них у сукупному експорті українських товарів за останні три роки змінювалася таким чином: 24,9 % – у 2021 р., 14,4 % – у 2022 р., 11,2 % – у 2023 р. Для машин, устаткування, транспортних засобів і приладів питома вага цієї групи в сукупному експорті українських товарів становила 6,1 % – у 2021 р., 5,6 % – у 2022 р., 6,2 % – у 2023 р., для мінеральних продуктів – 12,5 % – у 2021 р., 10,0 % – у 2022 р., 6,5 % – у 2023 р. На зазначені групи товарів припадало трохи більше 87 % від сукупної вартості експорту товарів з України. Тобто саме їх динаміка визначає загальний напрям розвитку експорту українських товарів.

Як видно з наведених даних, структура експорту українських товарів за період повномасштабної російської воєнної агресії сильно змінилася. Причому зазначені структурні зміни відбувалися за умов скорочення обсягів експорту товарів за всіма товарними групами. Тобто зміна структури експорту українських товарів обумовлена саме різними темпами скорочення експорту за різними товарними групами. Найменшого скорочення зазнав український експорт продовольчих товарів і сировини для їх виробництва; машин, устаткування, транспортних засобів та приладів і промислових виробів, до яких входить група товарів обробної промисловості. У 2023 р. експорт зазначених груп товарів скоротився порівняно з 2022 р. на 2,1–5,9 %, при тому що сукупний експорт товарів з України в цей же період скоротився на 15,2 %.

Причини такої диференціації темпів скорочення обсягів експорту різних груп українських товарів, найвірогідніше, такі. По-перше, виробництво зазначених груп товарів менш фондоємне й має нижчий ступінь виробничої та територіальної концентрації, ніж виробництво товарів важкої промисловості, як, наприклад, підприємства гірничо-металургійного та паливно-енергетичного комплексів. Відповідно їх втрати від авіаракетних ударів також менші. Крім того, менш фондоємні підприємства обробної промисловості легше піддаються релокації. По-друге, наприклад, аграрні підприємства часто потребують відносно менше висококваліфікованої робочої сили, а також потребують працівників доволі поширених спеціальностей, зокрема водіїв транспортних засобів, яких легше знайти на ринку праці. По-третє, переважна зі згаданих вище груп експортованих українських товарів прямо чи опосередковано належить до категорії споживчих товарів, попит на які завжди стабільніший, ніж на засоби виробництва й товари проміжного споживання. Зазначене щодо

диференціації темпів скорочення обсягів експорту різних груп товарів пояснює, чому саме український експорт продовольчих товарів і сировини для їх виробництва; машин, устаткування, транспортних засобів, приладів та промислових виробів, до яких входить група товарів обробної промисловості, зазнав найменшого скорочення внаслідок повномасштабної російської воєнної агресії порівняно з експортом інших товарних груп.

При цьому під впливом повномасштабної російсько-української війни істотно посилюються відмінності в регіональній структурі експорту українських товарів загалом, як і в структурі експорту різних груп українських товарів. Про це свідчать відповідні статистичні дані НБУ.

По макрорегіонах світу структура експорту всіх українських товарів змінилася таким чином. На Європу в 2023 р. припадало 65,2 % від сукупних обсягів експорту українських товарів проти 38,6 % у 2021 р.; на Азію відповідно – 23,2 проти 36,4 %; на Африку – 4,8 проти 8,9 %; на Америку – 2,1 проти 5,1 %; на СНД у цілому – 4,6 % у 2023 р. проти 10,7 % у 2021 р. В основі наведених змін лежать різні темпи динаміки експорту українських товарів. Основне скорочення обсягів експорту українських товарів до згаданих вище макрорегіонів світу, за виключенням Європи, відбулося ще у 2022 р. Тоді експорт українських товарів до країн Європи зріс порівняно з 2021 р. на 4,8 %. Скорочення ж обсягів експорту українських товарів до інших макрорегіонів світу перебувало в межах від 34,0 (у СНД) до 41,8 % (в Азії). Зменшення експорту українських товарів по макрорегіонах світу продовжилося і в 2023 р. Так, у 2023 р. сукупний експорт українських товарів порівняно з 2022 р. до Європи скоротився на 11,5 %, до Азії – на 16,2 %, Африки – на 20,7 %, Америки – на 38,7 %, СНД – на 30,5 %. Зазначене скорочення обсягів сукупного експорту українських товарів до країн СНД відбулося в основному за рахунок припинення торгівлі з Росією.

При цьому темпи скорочення експорту українських товарів по групах товарів хоча й різнилися в межах згаданих вище макрорегіонів світу, але найбільше скоротилися у 2022–2023 рр. обсяги експорту продукції вітчизняного гірничо-металургійного комплексу (ГМК). Високі темпи скорочення обсягів експорту залізорудної сировини та чорних металів з України спостерігалося по всіх макрорегіонах світу. Однак в Азії, Америці та Африці воно було в рази більше, ніж у Європі. Зазначена регіональна відмінність пов'язана із впливом фактора логістики, оскільки за умов повномасштабної війни доставка продукції українського ГМК була й поки залишається найлегшою саме до країн Європи. Що ж стосується експорту інших груп українських товарів, то відносно менш вразливими за умов повномасштабної російсько-української війни виявився експорт продовольчих товарів і сировини для їх виробництва, експорт машин, устаткування, транспортних засобів та приладів.

Прикметно, що у 2023 р. серед 20 країн – найбільших отримувачів українських експортних товарів було 15 європейських країн. З іншого боку, з переліку 20 країн – найбільших отримувачів українських експортних товарів

випала, наприклад, Саудівська Аравія. При цьому експорт українських товарів скоротився у 2023 р. порівняно з 2021 р. до США на 67,5 %, до Китаю – 69,5 %, до Індії – на 78,1 %. І якщо настільки значне скорочення експорту українських товарів до США можна пояснити насамперед логістичними проблемами, які виникли через блокаду Росією українських морських портів, то ще більше скорочення експорту українських товарів до Китаю та Індії пов'язано ще й із витісненням Росією з ринку цих країн українських продовольчих товарів та сировини для їх виробництва. В останньому випадку, вочевидь, мала місце не лише економічна, а й політична зацікавленість цих двох держав, особливо Китаю.

Разом з експортом товарів значне місце в українській зовнішній торгівлі й надалі посідає експорт послуг. Утім, повномасштабна російсько-українська війна позначилася на його обсягах і структурі українського експорту послуг. Так, у 2023 р. порівняно з 2021 р. український експорт послуг зменшився на 10,7 %. Експорт же українських товарів за цей же період скоротився на 45 %. Причини такої різниці в темпах скорочення експорту товарів і послуг з України мають техніко-економічний та структурний характер. По-перше, з початком повномасштабного воєнного вторгнення Росії для українських підприємств стало неможливим надавати транспортні послуги на території держави-агресора, що відповідним чином позначилося на експорті послуг. По-друге, виробництво та експорт послуг у більшості випадків менш фондоемне, тому більш гнучке, ніж виробництво та експорт товарів. По-третє, в експорті послуг з України у 2022–2023 рр. відбулися структурні зміни в бік збільшення частки саме менш фондоемних послуг.

У результаті динаміка різних видів послуг з України в цей період характеризувалася різним темпом змін та іноді навіть мала різну спрямованість. Як зазначалося вище, сукупний експорт українських послуг у 2023 р. порівняно з 2021 р. зменшився на 10,7 %, тоді як експорт усіх видів транспортних послуг зменшився на 21,8 %, експорт телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних послуг – на 3,1 %, а експорт інших ділових послуг – на 3,2 %. При цьому динаміка експорту деяких видів послуг у рамках згаданих агрегованих груп послуг мала свої відмінності. Так, попри значне скорочення експорту всіх видів транспортних послуг, експорт послуг трубопровідного транспорту в цей період зменшився лише на 7,5 %. Це пов'язано з тим, що Україна й після початку повномасштабної російсько-української війни була змушена надавати послуги з транспортування російських вуглеводнів до деяких країн-членів Європейського Союзу. Водночас експорт технічних послуг, послуг з торгівлі та інших ділових послуг, які входять до згаданої вище групи, у 2023 р. порівняно з 2021 р. зріс на 14,7 %. Експорт комп'ютерних послуг (також у складі згаданої вище групи) мав різноспрямовану динаміку: спочатку у 2022 р. він збільшився на 5,8 %, а у 2023 р. скоротився на 8,5 % і став меншим на 3,1 %, ніж у 2021 р. Таким чином, вітчизняний експорт послуг у цілому виявився менш

вразливим до повномасштабної російсько-української війни, ніж експорт товарів з України. Насамперед це пов'язано з інтелектуалізацією українського експорту послуг.

Водночас, як зазначалося вище, динаміка іншої складової вітчизняної зовнішньої торгівлі, а саме імпорту товарів в Україну у 2022–2023 рр., істотно відрізнялася від динаміки експорту українських товарів у цей же період. Після скорочення обсягів імпорту товарів в Україну у 2022 р. на 24,1 % у 2023 р. обсяги імпорту товарів зросли на 14,9 %. Але в підсумку в 2023 р. вони були на 12,7 % менші, ніж у 2021 р. Це насамперед пов'язано з дією чинників, перелічених на початку цієї праці.

Так, якщо, згідно з даними НБУ, у 2022 р. імпорт в Україну всіх груп товарів зменшувався, то вже у 2023 р. обсяги імпорту більшості груп товарів зростали. Зокрема, у 2023 р. порівняно з 2022 р. зросли обсяги імпорту в Україну: машин, устаткування, транспортних засобів та приладів – на 32,1 %, чорних і кольорових металів та виробів з них – на 31,5 %, продукції хімічної і пов'язаних з нею галузей промисловості – на 19 %, продовольчих товарів і сировини для їх виробництва – на 15,1 %, деревини та виробів з неї – на 7,0 %. Водночас у цей же період зменшилися обсяги імпорту: мінеральних продуктів – на 18,4 %; промислових виробів, які належать до продукції легкої промисловості, – на 3,4 %. Щоправда, як зазначалося вище, скорочення імпорту товарів у 2022 р. було значно більшим, ніж його зростання у 2023 р.

Аналіз динаміки імпорту товарів в Україну щодо наведених вище груп товарів дає підстави вважати, що ці зміни були обумовлені повномасштабною російсько-українською війною. Адже групи товарів, імпорт яких у 2023 р. зростав найбільше, безпосередньо й опосередковано пов'язані з потребами організації оборони нашої держави. Насамперед це стосується машин, устаткування, транспортних засобів. При цьому, порівняно з експортом товарів, на динаміку імпорту товарів в Україну у 2022–2023 рр. відносно більший вплив мали споживчі настрої та потреби населення. Саме ці потреби й обумовили згадане вище зростання у 2023 р. обсягів імпорту в Україну продовольчих товарів та сировини для їх виробництва, а також товарів, переважно споживчих, які НБУ відносить до сфери неформальної торгівлі. У результаті, під впливом відмінностей у динаміці імпорту різних груп товарів, у 2023 р. порівняно з 2021 р. дещо змінилася товарна структура імпорту в Україні. Як зазначено на сайті Державної митної служби України (ДМСУ), провідне місце в імпорті товарів, на які припадало 65 % товарів, ввезених в Україну у січні – грудні 2023 р. становили такі категорії товарів: машини, устаткування та транспорт (на 19,8 млрд дол. США), продукція хімічної промисловості (на 11 млрд дол. США), паливно-енергетичні товари (на 10,3 млрд дол. США) (URL: https://www.facebook.com/UkraineCustoms/posts/753021930207832?ref=embed_post).

Стосовно географічного аспекту динаміки імпорту товарів, то після спаду у 2022 р. у 2023 р. надходження імпорту товарів в Україну збільшилося

з усіх макрорегіонів світу, крім СНД. Так, у 2023 р. сукупний імпорт товарів в Україну порівняно з 2022 р. зріс на 21,8 % з Європи, на 29,6 % – з Америки, на 29,5 % – з Азії, на 37,3 % – з Африки. Сукупний імпорт товарів в Україну з СНД загалом у цей же період скоротився на 75,2 %. Зазначене скорочення обсягів сукупного імпорту товарів в Україну з СНД відбулося в основному за рахунок припинення торгівлі України з Росією. При цьому під впливом повномасштабної російсько-української війни істотно посилюються відмінності в регіональній структурі імпорту різних груп товарів в Україну, як й імпорту товарів в Україну загалом. Про це свідчать відповідні статистичні дані НБУ.

У 2023 р. основними постачальниками імпортованих товарів в Україну були країни Європи (51,4 %) та Азії (32,5 %). Причому Європа була основним постачальником імпортованих товарів в Україну з абсолютної більшості агрегованих груп товарів. Виключення становила лише продукція машинобудування та легкої промисловості. Так, у 2023 р. у групі «промислові вироби», яку формує продукція легкої промисловості, 66,8 % обсягів імпорту товарів в Україну припадало на країни Азії, лише 28,2 % – країни Європи. Імпорт машин та устаткування, транспортних засобів і приладів із зазначених макрорегіонів був, по суті, паритетним: на країни Азії припадало 45,4 %, на країни Європи – 45,5 % від сукупного обсягу імпорту цієї категорії товарів в Україну. Однак при цьому треба враховувати, що у 2023 р. 49,1 % від усього обсягу імпорту товарів в Україну з країн Азії припадало на Китай. Зазначимо, що такий високий рівень концентрації тих чи тих потоків вітчизняної зовнішньої торгівлі на окремі країни може створювати загрози не лише для вітчизняної зовнішньої торгівлі, а й для національної безпеки України загалом.

Під впливом повномасштабного воєнного вторгнення Росії значні й до того ж вельми специфічні зміни відбулися в імпорті послуг Україною. Як свідчать розрахунки, зроблені на підставі статистичних даних НБУ, у 2023 р. порівняно з 2021 р. вартість сукупного імпорту послуг Україною зросла на 10 595 млн дол., або на 73,5 %. Відбувалося це за рахунок зростання імпорту послуг за статтею «подорожі» – на 11 004 млн дол., або на 176 %. При цьому на 7,2 % зросли також сукупні обсяги імпорту транспортних послуг. Однак імпорт ряду інших видів послуг у 2021–2023 рр. скорочувався.

У результаті зазначених вище змін частка імпорту послуг за статтею «подорожі» в сукупній вартості імпорту послуг Україною зросла з 43,3 % у 2021 р. до 69,0 % у 2023 р., з них імпорт особистих подорожей – з 17,5 % у 2021 р. до 53,3 % у 2023 р. При цьому характер динаміки сукупного імпорту послуг Україною та характер динаміки імпорту послуг за статтею «подорожі» були абсолютно ідентичні – дуже стрімке зростання у 2022 р. та їх паралельне зменшення у 2023 р. Причини цього полягають у тому, що в статистичних даних НБУ щодо імпорту послуг за статтею «подорожі» відображаються витрати українських біженців за кордоном, які здійснюються ними з коштів на їхніх рахунках у банках на території України. Тому й

динаміка цієї категорії імпорту послуг в Україну залежить від перебігу процесів адаптації українських біженців до умов життя за кордоном (Детальніше див.: Україна: події, факти, коментарі. 2024. № 1. С. 38–48; № 2. С. 32–41).

Як свідчить проведене дослідження, повномасштабне воєнне вторгнення Росії призвело до радикальних кількісних і якісних змін у зовнішній торгівлі України. Зокрема, дуже сильно скоротилися обсяги експорту українських товарів, а структура експорту товарів стала менш диверсифікованою. Дещо меншою мірою зменшилися сукупні обсяги експорту товарів і послуг з України саме завдяки меншому скороченню останніх. Що ж стосується сукупного імпорту товарів і послуг в Україну, то, як свідчать розрахунки, проведені на підставі статистичних даних НБУ, вони у 2023 р. зросли порівняно з 2022 р. на 6,3 %. Також у 2023 р. продовжувало зростати негативне сальдо української зовнішньої торгівлі. Водночас прикметно, що у 2022–2023 рр. динаміка ряду зовнішньоторговельних процесів України мала різноспрямований характер.

Заради об'єктивності треба зазначити, що, за даними Держстату України, за січень – лютий 2024 р. експорт українських товарів збільшився, порівняно з аналогічним періодом 2023 р., на 5,0 %, а імпорт товарів в Україну за цей же період зменшився на 1,4 %. Однак за умов повномасштабної війни на підставі наведених статистичних даних ще не можна робити висновки щодо перспектив подальшого розвитку зовнішньої торгівлі України. Тому далі ми звернемося до проблем, з якими у своєму розвитку під час повномасштабної російсько-української війни стикається ця сфера вітчизняної економіки.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього 17 квітня 2024 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

На його початку очільник академії вручив дипломи молодим ученим – стипендіатам імені академіка НАН України Б. Патона:

– О. Несмеловій, доктору фізико-математичних наук, заступнику директора Інституту прикладної математики і механіки НАН України;

– О. Волкову, кандидату технічних наук, директору Міжнародного науково-навчального центру інформаційних технологій та систем НАН України та МОН України;

– А. Хорошуну, доктору фізико-математичних наук, провідному науковому співробітнику Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України;

- О. Дубіковському, доктору філософії, старшому науковому співробітнику Інституту фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН України;
- К. Стародубцю, кандидату геологічних наук, старшому науковому співробітнику Інституту геологічних наук НАН України;
- Є. Зайцеву, доктору технічних наук, завідувачу відділу Інституту електродинаміки НАН України;
- Д. Касперовичу, кандидату фізико-математичних наук, старшому науковому співробітнику Інституту ядерних досліджень НАН України;
- І. Ткаченку, доктору хімічних наук, старшому науковому співробітнику Інституту хімії високомолекулярних сполук НАН України;
- О. Єрмаковій, доктору економічних наук, завідувачу відділу Державної установи «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України»;
- І. Задорожній, кандидату філологічних наук, молодшому науковому співробітнику Інституту української мови НАН України;
- Н. Петренко, кандидату економічних наук, науковому співробітнику Державної установи «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України».

Далі учасники засідання заслухали дві наукові доповіді.

З доповіддю «Створення засобів деконтамінації компонентів хімічної зброї» виступила провідний науковий співробітник Інституту фізико-органічної хімії і вуглехімії ім. Л. М. Литвиненка НАН України кандидат хімічних наук Л. Вахітова.

Другу доповідь «Геліконні технології синтезу іонно-плазмових конденсатів для зменшення помітності об'єктів спеціального призначення» представив завідувач відділу Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України доктор фізико-математичних наук Е. Руденко.

Учасники засідання відзначили високу актуальність і вагомість наукових результатів, представлених у доповідях цього дня.

Насамкінець традиційно було розглянуто декілька кадрових і поточних питань (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 17.04*).

Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2023 році

Другий рік повномасштабної російської воєнної агресії істотно позначився на діяльності Національної академії наук України. На порядку денному постали питання подальшої переорієнтації тематики наукових робіт для задоволення потреб оборони та безпеки, мобілізації ресурсів і пошуку нових можливостей забезпечення досліджень, адаптації до змінених умов життя та організації праці в умовах воєнного стану. За цих складних обставин академія зберегла свою ефективність, продовжила активну діяльність та отримала чимало вагомих наукових результатів, її науковці

створили значну кількість перспективних науково-технічних розробок, що мають важливе значення для модернізації країни та підвищення її обороноздатності.

Математики розробили нові методи керування механічними системами, що мають великі перспективи використання в рухомих роботизованих системах військового призначення.

Хіміки запропонували інноваційний екологічно безпечний метод перероблення сировини в сполуки унікальної структури й морфології для створення нових матеріалів і забезпечення потреб енергетики, хімічної промисловості та інших галузей економіки країни.

Геологи, біологи та інформатики зосередилися на проведенні досліджень, спостережень і прогнозуванні розвитку подій та оцінюванні наслідків катастроф, зокрема на Каховській ГЕС, розробленні заходів щодо захисту й підтримання стійкості систем критичної інфраструктури під впливом природних, техногенних факторів, воєнних загроз.

Дослідження механізмів руйнівної дії потужного лазерного випромінювання дали змогу фізикам створити ефективні схеми активної протидії малорозмірним БПЛА.

Учені-енергетики розробили нові пристрої та алгоритми функціонування для розв'язання проблеми унеможливлення виникнення системних аварій в об'єднаній енергосистемі України.

Зусилля матеріалознавців було зосереджено на пошуку оптимальних рішень нагальних проблем створення нових матеріалів різного призначення, зокрема в галузі оперативної медицини. Вони створили біоактивну кераміку, яку успішно використано для відновлення втрачених великих фрагментів кінцівок у бійців після вогнепальних поранень.

Соціогуманітарні дослідження було спрямовано на вивчення впливу війни на українське суспільство, посилення його консолідації, забезпечення національної єдності та стійкості, аналіз суспільних настроїв і наслідків масової зовнішньої міграції українців. Велику увагу приділено розвінчання ідеології агресора та пошуку шляхів протидії їй. Для державних органів було підготовлено та надано 1 тис. 730 науково-експертних висновків, аналітичних матеріалів, коментарів, пропозицій і рекомендацій, що стосуються різних аспектів соціально-економічного розвитку країни.

Підтвердженням статусу Національної академії наук України як вищої наукової організації України стало її визначення Законом України від 24.08.2023 № 3354-ІХ «Про правотворчу діяльність» головною експертною установою з виконання юридичної (правової) експертизи проєктів законів і покладання на неї завдання щодо розроблення Наукової концепції розвитку законодавства України. Звітнього року за рахунок коштів загального фонду державного бюджету було виконано 1 тис. 212 фундаментальних та 515 прикладних науково-дослідних робіт. Їхні результати висвітлюють 278 монографій та 13 тис. 763 статті, 6 тис. 030 з яких опубліковано закордоном. Поточні наукові праці оприлюднено на шпальтах 83 фахових журналів

НАН України, а також 35 збірників наукових установ. Академія активно взаємодіяла зі світовими базами даних та агрегаторами наукової інформації, а частка публікацій у міжнародних бібліографічних і реферативних базах даних становила майже 44 % від загальної кількості опублікованих статей науковців НАН України.

Значні зусилля було докладено до створення інноваційних розробок, збільшення обсягів їх практичного використання. Отримано 218 патентів на винаходи та корисних моделі, подано 329 заявок на їх реєстрацію. Протягом звітнього періоду було виконано близько 1 тис. 600 робіт на замовлення як вітчизняних, так і зарубіжних організацій. Понад 500 наукових та науково-технічних розробок було успішно впроваджено в різні галузі економіки. Подальшого розвитку набули зв'язки з виробничою сферою.

У 2023 р. укладено генеральні угоди про науково-технічну співпрацю між Національною академією наук України та ПАТ «Мотор-Січ», ДП «Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро «Прогрес» імені академіка О. Г. Івченка», ДП «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом»».

Особливу увагу було приділено роботі з молоддю, її всебічній підтримці та залученню до наукової діяльності. Успішно виконувалася нова програма постдокторальних досліджень НАН України. Істотно збільшено фінансування дослідницьких лабораторій і груп молодих учених. Активно діяла мережа рад молодих вчених при академії, її відділеннях та установах. Організовано різноманітні академічні конкурси, а також залучено молодих виконавців до участі в конкурсах, які проводили центральні органи державної влади. Започатковано конкурс «Найкращий молодий вчений академії», переможцями якого стали 15 осіб у різних номінаціях.

Міжнародне наукове й науково-технічне співробітництво залишилося одним з найважливіших напрямів діяльності академії. У 2023 р. підписано Меморандум про взаєморозуміння між Національною академією наук України та Німецькою національною академією наук Леопольдина та Меморандум про взаєморозуміння між Національною академією наук України і Фондом цивільних досліджень та розвитку США (CRDF Global). Зроблено значні кроки для залучення підтримки з боку міжнародних і зарубіжних організацій у вигляді надання грантів на виконання досліджень. Розширювалося наукове співробітництво з провідними міжнародними науковими центрами, які визначають новітні напрями розвитку наукових досліджень. Успішно втілювалася в життя за багатьма напрямами Концепція розвитку Національної академії наук України на 2021–202 рр., виконувався план заходів з її реалізації.

Звітнього року затверджено нову редакцію Методики оцінювання ефективності діяльності наукових установ академії, за якою оцінено 20 наукових установ та 143 їхні підрозділи. Розгорнули свою діяльність нові органи в системі управління академії. Значну увагу приділено

удосконаленню структури та подальшій оптимізації мережі наукових установ та організацій.

У 2023 р. до сфери управління Фонду державного майна України передано 58 єдиних майнових комплексів державних підприємств НАН України. Тривала постійна й наполеглива робота з фінансового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення досліджень.

Увагу акцентовано на зв'язках з освітньою галуззю, поліпшенні кадрового забезпечення науки. У 2023 р. в наукових установах НАН України працювало 24 тис. 980 осіб, з них наукових працівників – 13 тис. 444 особи, зокрема докторів наук – 2 тис. 340, кандидатів наук – 6 тис. 333. Плідна творча діяльність учених НАН України, їхні заслуги в захисті суверенітету країни відзначено багатьма державними нагородами: орденом «Золота Зірка» з присвоєнням звання Герой України нагороджено одну особу, орденом «За мужність» II ступеня – одну особу, орденом «За мужність» III ступеня – одну особу, орденом «За заслуги» III ступеня – одну особу, медаллю «За працю і звитягу» – три особи. Премію Кабінету Міністрів України присуджено одному науковцю, а премію Київського міського голови – шістьом молодим науковцям. Лауреатами премій НАН України імені видатних вчених стали 42 працівники академії.

Звіт розкриває основні напрями діяльності НАН України, результати досліджень у галузі природничих, технічних, соціальних і гуманітарних наук, використання цих результатів у реальному секторі економіки та суспільній сфері. Належну увагу приділено науково-організаційній роботі, діяльності Президії і Бюро Президії НАН України, секцій, відділень наук, регіональних наукових центрів. Висвітлено діяльність наукових рад, комісій, товариств, роботу з кадрами, видавничу справу, міжнародні наукові та зовнішньоекономічні зв'язки.

Значне місце відведено питанням фінансового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення наукового пошуку, соціально-побутового та господарського обслуговування. Матеріали до звіту надійшли від наукових установ, проблемних рад, академіків і членів-кореспондентів, керівників підрозділів апарату Президії НАН України. Звіт складається з розділів «Основні результати наукових досліджень», «Науково-організаційна діяльність», «Використання результатів наукових досліджень», «Забезпечення наукових досліджень» і додатків з таблицями (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 16.04*).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

В Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України 9 квітня 2024 р. відбувся круглий стіл-

презентація результатів наукового дослідження «Політична система України: конституційна модель та політичні практики».

Дослідження проведено під керівництвом завідувача відділу політичних інститутів та процесів Інституту члена-кореспондента НАН України Г. Зеленько.

У вступному слові віцепрезидент НАН України, директор Інституту член-кореспондент НАН України О. Рафальський наголосив на актуальності основних результатів дослідження, яке спрямовано на вивчення особливостей становлення політичної системи України в умовах російсько-української війни.

Член-кореспондент НАН України Г. Зеленько, презентуючи доробок колег, зазначила, що монографія присвячена дослідженню інституційної, нормативно-правової та інформативно-комунікативної підсистем політичної системи України з точки зору поєднання формального та реального конституціоналізму. Досліджуються неполітичні інститути – організації громадянського суспільства, фінансово-промислові групи, медіа, які безпосередньо впливають на характер політичної системи та політичні практики. Колектив авторів намагався детально розібратися й структурувати всі підсистеми політичної системи й проаналізувати її прикладні прояви в Україні, давши відповідь на ряд нагальних питань, серед яких, зокрема, такі: упущення, які практично унеможливили дієвість окремих елементів встановленої конституційної моделі та, як наслідок, генерували їх слабку інституційну спроможність; правильність і доцільність зробленого політичного вибору при здійсненні інституційного будівництва тощо. Однак головне це – пошук інструментів усунення наявних проблем, які наразі унеможливають подальший повноцінний демократичний розвиток України.

Під час проведення круглого столу виконавці проекту виступили з короткими презентаціями своїх розділів:

– «Форма державного правління: семіпрезиденталізм в українському варіанті» (виконавець – О. Майборода, заступник директора Інституту член-кореспондент НАН України);

– «Функціональна спроможність українського парламенту» (виконавець – В. Перевезій, вчений секретар, кандидат історичних наук, доцент);

– «Проблема структурної когерентності у політичній системі України» (виконавець – Т. Бевз, головний науковий співробітник, доктор історичних наук, професор);

– «Правлячий клас як продуцент змін у політичній системі» (виконавець – Т. Ляшенко, провідний науковий співробітник, доктор політичних наук);

– «Вплив фінансово-промислових груп на функціонування політичної системи України» (виконавець – С. Брехаря, старший науковий співробітник, кандидат політичних наук);

– «Політичні аспекти функціонування судової гілки влади в Україні» (виконавець – Ю. Ніколаєць, завідувач відділу політичної культури та ідеології, доктор історичних наук, професор);

– «Масмедіа в Україні: структура, функції та політичний вплив» (виконавець – М. Кияк, старший науковий співробітник, кандидат філософських наук);

– «Суспільно-політичні завдання повоєнного відновлення України» (виконавець – Н. Кононенко, провідний науковий співробітник, кандидат політичних наук).

У роботі круглого столу взяли участь науковці інституту: головний науковий співробітник доктор політичних наук, професор В. Козьма, провідний науковий співробітник, кандидат політичних наук Р. Балабан, провідний науковий співробітник, старший науковий співробітник, кандидат політичних наук І. Овчар, аспірант І. Цигвінцев та ін. До обговорення тематики дослідження також долучилося 50 гостей в онлайн-режимі. Серед них – представники наукових установ, викладачі та студенти закладів вищої освіти, представники медіасфери та ін.

Публічне обговорення інституційної, нормативно-правової та інформативно-комунікативної підсистем політичної системи України стало своєрідним заходом концентрації інтелектуальних ресурсів науковців, громадських експертів і засвідчило важливість фахової дискусії з розв'язання інституційних проблем розвитку України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 9.04*).

«Зелена сталь і перехід на водень: як і навіщо рятувати українську металургію?»

Стаття доктора технічних наук, професора О. Смірнова (Фізико-технологічний інститут металів та сплавів НАН України).

Автор статті є відомим українським ученим у галузі матеріалознавства й технології металів, а також одним з провідних експертів з оцінювання стану та тенденцій розвитку металургійного виробництва не лише в Україні, а й за її межами.

О. Смірнов нагадує, що до початку російської агресії українська металургія була однією з головних бюджетотвірних галузей економіки. Вона забезпечувала понад 30 % валютних надходжень до держави, генеруючи близько 10 % ВВП (з урахуванням постачань металопродукції для галузей економіки ця цифра сягала 40 %). У металургії та суміжних з нею виробництвах було задіяно майже 11 % усіх працівників української промисловості.

Однак за останні 10 років ситуація кардинально змінилася. Скажімо, якщо у 2013 р. українські металурги виплавили майже 24 млн т сталі, то торік – фактично вчетверо менше (6 млн т). Крім того, втрачено контроль над

рядом провідних підприємств – виробників металопродукції та багатьма родовищами допоміжної сировини.

Тож у який спосіб, на яких принципах і за якими напрямками має відновлюватися українська металургійна галузь, особливо з урахуванням світових трендів щодо декарбонізації, «зеленого» енергетичного переходу й загалом захисту довкілля?

«...Після закінчення активної фази російсько-української війни та відновлення сталих логістичних маршрутів Україна матиме великі перспективи відродження гірничо-металургійного комплексу. І головне питання буде у використанні технологій, які українські металурги використовуватимуть для переробки сировини у напівфабрикати та готову продукцію із доданою вартістю. Важливою тенденцією розробки новітніх технологій виготовлення металопродукції є висунення вимог до енергоефективності, ресурсозбереження, скорочення викидів у довкілля і загалом екологічної безпеки. <...> Поки відбуваються ракетні обстріли та авіаційне бомбардування прифронтових територій, українському бізнесу не варто очікувати великих інвестицій у розвиток. Але вже тепер потрібно вивчати найсучасніші світові технології, щоб у повній готовності підійти до періоду відновлення економіки країни. Щоб нова металургія України не просто переробляла існуючі поклади руди, а була на технологічному вістрі світової “зеленої металургії”», – певен доктор технічних наук, професор О. Смірнов.

Докладніше з експертним поглядом на функціонування української металургії можна ознайомитись у повній версії статті (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 16.04).

Інститут історії України НАН України видав науковий нарис завідувача відділу історичної регіоналістики цієї наукової установи члена-кореспондента НАН України Я. Верменич «“Війни ідентичностей”: українсько-російське цивілізаційне протистояння у когнітивно-дискурсивному вимірі» (за редакцією члена Президії НАН України, академіка-секретаря Відділення історії, філософії та права НАН України, директора Інституту історії України НАН України академіка В. Смолія).

Усвідомлює це сучасна людина чи ні, але все її життя проходить у межах реальних і ментальних кордонів. Уявлення про глобальну світобудову без розмежувальних і демаркаційних ліній перебувають у площині утопій. Доки існуватимуть державні, регіональні, етнічні інтереси, світ структуруватиметься на основі кордонів. Зростатиме чи зменшуватиметься їхнє значення – залежить від геополітичних розкладів, стану суспільної свідомості й поведінкових стереотипів. Але у будь-якому разі саме кордони ще довго формуватимуть ідентичності й запобігатимуть поширенню

усвідомлюваних і непередбачуваних небезпек. «Історія кордонів» і «кордони історії» нерозривно пов'язані між собою та виразно демонструють стійкий вплив просторових і політичних чинників на ментальну й ідентифікаційну специфіку соціумів.

Спроби «зазирнути за кордон» завжди супроводжуються пошуком нового смислу існування між різновекторними полюсами та культурними традиціями, зануренням у стихію свободи і незалежності. Протягом історичного часу Україні не раз доводилося переживати період свого становлення у межовому просторі, на «цивілізаційному пограниччі». Сьогодні внаслідок російсько-української війни вона знову опинилася в епіцентрі геополітичної конфронтації, у якій зовнішні загрози поєднуються із внутрішньою нестійкістю держави та перманентними економічними, політичними й іншими кризами. Суворих випробувань зазнають фундаментальні цінності: уявлення про свободу й людську гідність, територіальна цілісність і демократичні засади співжиття. Ідентифікаційні кризи загострюються через невизначені перспективи та наростання екзистенційних проблем.

Оскільки для України сьогодні на передній план вийшли проблеми національної безпеки, то конструювання «когнітивних карт» її майбутньої соціальної реальності перетворюється на стратегічне завдання. Це визначило концептуальне спрямування наукового нарису «“Війни ідентичностей”»: українсько-російське цивілізаційне протистояння у когнітивно-дискурсивному вимірі», у якому:

– на засадах когнітивно-інформаційної теорії розглянуто алгоритми формування ментальних кодів, культурних норм, наративів і символів, що спричиняють формування мереж культурних смислів та стратегічних дискурсів на пограниччі;

– наголошено на тому, що глибинні соціальні зрушення й розвиток інформаційного суспільства зумовили появу соціумів з гібридною ідентичністю, здатною прискорювати процеси трансформації «драм нерозуміння» в інформаційно-культурному просторі у «війни ідентичностей»;

– доведено, що від компетенції та культурного рівня тих, кого наділено правом ухвалювати рішення, залежить, чи вдасться вибудувати консолідаційний образ повоєнної України й репрезентувати конструктивний потенціал балансу національної та регіональних ідентичностей.

Суспільство, спроможне ставити собі завдання та реалізовувати їх, є стабільнішим за те, що живе лиш образами минулого. Життєдіяльність суспільства без конструктивного сенсу неможлива. Не минуле, яке завжди сповнене протиріч, а тільки майбутнє може бути консолідаційним чинником. Ідентичність – структура динамічна, здатна до нелінійних і нерівномірних трансформацій та кардинальних змін. Долаючи різноманітні кризи, вона може рухатися як у прогресивному, так і регресивному напрямі. Ідентичність

ніколи не відображає реальність, але вона є конструктором її репрезентації в когнітивно-дискурсивному просторі.

Конструювання ідентичностей – складний і тривалий когнітивний процес, у якому задіяна величезна кількість людей. Забезпечити односпрямованість зусиль тут неможливо. Але цілком реально репрезентувати об'єднавчий потенціал, який ґрунтуватиметься не на минулих травмах, а на розумінні серйозності викликів часу і колективної відповідальності. Тільки з його допомогою можливо уникати тенденцій «війн» у дебатах про ідентичність, які здатні провокувати регіональні конфлікти.

Сучасні конфлікти цінностей майже не підвладні традиційним методам врегулювання і швидко розростаються до рівня міжцивілізаційних протистоянь. Доктрини й інструменти миротворчої діяльності значною мірою девальвовані. У конфліктах нового покоління ресурси мобілізуються на ментальному, ціннісному рівні, тому ці конфлікти здатні гуртувати величезні маси людей. Традиційно конфлікти цінностей виникають унаслідок різної інтерпретації реальності, вони помітно впливають на суспільні процеси, пришвидшуючи або гальмуючи їх. Система цінностей віддзеркалює найзначущі сутності людини, фактично становить зміст її буття. «Зазіхання» на ці цінності викликає обурення та прагнення відстояти їх за будь-яку ціну. Як можливий сценарій розв'язання конфліктів постмодернізм пропонує пошуки культурно-духовного універсалізму, заснованого на прагненні до глибокого порозуміння сторін, пошуках нових суспільних цінностей, умінні досягати компромісу. Базовим елементом такого універсалізму є національна ідентичність, здатна консолідувати суспільство.

Історичний досвід доводить: будь-яка державна система є життєздатною та ефективною, допоки більшість соціуму вірить у її законність, справедливість й ефективність. Щойно починають руйнуватися духовні та культурні стрижні національної ідеї, національної ідентичності – можна говорити про занепад держави. Те, що відвертий реванш у стратегії Російської Федерації підкріплюється своєрідною «війною за ідентичність», – доволі показовий симптом, який свідчить про намагання агресора сховати за зовні нейтральним поняттям налаштованість на масштабну ідеологічну війну. Інформація в такій ідеологічній війні стає інструментом протистояння, дезорієнтації суспільства, залякування, маніпулювання та паніки. Вона фактично перетворюється на когнітивну, ментальну, соціопсихологічну зброю. Саме тому інформаційно-культурну безпеку сьогодні розглядають як питання виживання людини, суспільства і держави.

2014 р. став точкою відліку у формуванні нового модусу сприйняття українцями росіян. У новітній історії України настав час вибудувати образ РФ без міфологеми «братерства російського й українського народів». Політичний дискурс також змінюється, але не досить швидко й системно. Україна виявилася не готовою до адекватної відповіді на воєнну агресію РФ не тільки в реальному, а і в дискурсивному вимірі. Нині науковці

прискіпливо вивчають причини та наслідки появи гібридних нарративів і намагаються довести важливість вчасного реагування суспільства на будь-які агресивні нарративні прояви та спроби порушити територіальну цілісність держави. Перемога в гібридній війні істотно залежить від того, чи вдасться агресорові нав'язати викривлені інтерпретації подій та міфологізувати суспільну свідомість, легко піддатливу до маніпулятивних технологій і психологічних впливів.

Серед головних напрямів інформаційної війни – знищення інформаційної культури суспільства, формування гібридного світогляду, руйнування історичної пам'яті. Отже, надійна система інформаційно-культурної безпеки стає запорукою запевнення інших складників національної безпеки, захисту національних інтересів і національних цінностей. Вона постає як стан і умова життєдіяльності суспільства та створення можливостей для «переходу» на новий, якісно вищий рівень розвитку, як здатність відтворюватися, розбудовуватися, стало і прогресивно розвиватися, попри конфлікти й ризики. Тільки високий рівень інформаційної культури в державі дає змогу активно протидіяти маніпулятивним і пропагандистським атакам ворога, запобігати деструктивним стратегіям культурної експансії, «боротьби культур» і «війн ідентичностей» *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2024. – 15.04).*

В Інституті правотворчості та науково-правових експертиз НАН України 12 квітня відбувся науково-практичний круглий стіл «Закон України “Про правотворчу діяльність” як механізм удосконалення правотворчого процесу в Україні».

Учасники цього заходу обговорили положення Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-ІХ, правові та організаційні засади правотворчої діяльності для подальшого удосконалення правотворчого процесу в Україні, врегулювання суспільних відносин, пов'язаних із плануванням, розробкою, прийняттям, застосуванням нормативно-правових актів та наближення вітчизняного законодавства до стандартів ЄС. В обговоренні взяли участь науковці, народні депутати, судді.

Президент Національної академії наук України академік А. Загородній у своєму виступі зробив акцент на важливості гармонізації українського законодавства до законодавства ЄС. Він також зауважив, що дискусії із цього приводу переходять вже в практичну площину.

Круглий стіл відбувався у 314-ту річницю Конституції Пилипа Орлика, тож віцепрезидент НАН України академік С. Пирожков наголосив у своїй доповіді, що закон про правотворчість має таке ж значення, як і Конституція Пилипа Орлика. «Це не лише велика робота, а й велика відповідальність», – зауважив академік, акцентуючи на необхідності залучення науковців у законотворчу діяльність.

Директор Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України доктор юридичних наук О. Кот загострив увагу на принципах здійснення правотворчої діяльності. Він зауважив, що після ухвалення закон розкривається з іншого боку.

Головний науковий співробітник відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України доктор юридичних наук А. Колодій так охарактеризував тему обговорення: «Закон про правотворчість є основою для оптимізації правової системи». За його словами, закон сприятиме не лише правовій реформі, а й державній.

На завершення обговорення О. Кот, який модерував круглий стіл, закликав до активності і зауважив, що цей захід – запрошення для подальших дискусій (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 15.04*).

Міністерство освіти і науки України запрошує до обговорення проєкту наказу «Про державну атестацію наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності».

Міністерство освіти і науки України пропонує для громадського обговорення проєкт наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну атестацію наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності».

Зазначена Методика розроблена на виконання п. 5 Порядку проведення державної атестації наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 540.

Над підготовкою пропозицій до проєкту Методики працювала робоча група, до складу якої залучено представників закладів вищої освіти, Національної академії наук, національних галузевих академій та іноземних експертів.

Нова Методика розроблена з урахуванням кращого світового досвіду, недоліків, виявлених під час проведення попередніх державних атестацій наукових установ та закладів вищої освіти, зокрема щодо обрахуванням показників наукової та науково-технічної діяльності, а також з урахуванням принципів відкритої науки та обов'язковості впливів досліджень на розвиток світової науки, економіки, обороноздатності та суспільства України.

Зауваження та пропозиції до зазначеного проєкту наказу приймаються до 17 травня 2024 р. в письмовому вигляді на електронну пошту kateryna.zuieva@mon.gov.ua.

Контактна особа для надання консультацій: К. Зуєва, тел. (044) 287 82 67 (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>)). – 2024. – 18.04).

Ветерани та учасники бойових дій 16 квітня висадили в Криворізькому ботанічному саду НАН України Калиновий гай на честь своїх полеглих побратимів.

Подія відбулась у межах проєкту психологічного відновлення військових та їхніх родин «Терапевтичне садівництво», що його реалізує Криворізький ботанічний сад НАН України. Проєкт розроблено спільно з військовою адміністрацією міста та сервісним центром «Я-ветеран». Працівники саду використовують елементи терапевтичного садівництва у своїх екскурсіях, а також займають із висаджування рослин і догляду за ними. У проєкті задіювали також арт-терапію – заняття з вив'язування туристичних вузлів і рухливі ігри для дітей та дорослих.

Тепер у саду з'явився також Калиновий гай з 20-ти кущів калини звичайної, калини Гордовина та калини зморщенолистої. Останній вид особливо цікавий тим, що є вічнозеленим і має гарний вигляд протягом усього року. За задумом організаторів заходу, гай стане одночасно місцем як пам'яті про наших загиблих героїв, так і відпочинку для колишніх бійців та їхніх родин, а також усіх криворіжців і гостей міста. «Терапія для ветеранів – це дуже важливий напрям, – говорить голова Ради оборони Кривого Рогу О. Вілкул. – За ці два роки дуже добре себе зарекомендували й арт-терапія (малювання, танці), і спортивна терапія (вже понад тисяча наших ветеранів займаються спортом за міською програмою). І от зараз є нова тема – садова терапія. Я дуже вдячний за це нашому чудовому ботанічному саду і його працівникам. Ми повинні зробити все, щоб віддячити тим, хто захищає нашу Батьківщину».

Кущі калини мають як символічне, так і цілком практичне значення. «Ягоди калини червоні, наче кров, тому ці рослини уособлюватимуть подвиг, героїзм наших загиблих захисників. Водночас, калина має цілющі властивості. Її плоди використовують у лікуванні захворювань дихальних шляхів, зокрема кашлю. Крім того, і її квітки, і плоди здатні знижувати артеріальний тиск», – пояснює науковий співробітник відділу інтродукції та акліматизації рослин Криворізького ботанічного саду НАН України кандидат біологічних наук Ю. Юхименко.

Виконувачка обов'язків директора Криворізького ботанічного саду НАН України кандидат біологічних наук Л. Бойко анонсувала відкриття нової локації «Як пахне спокій» на початку травня цього року: «Наш Сад цілеспрямовано розвиває програму роботи з ветеранами. За цією програмою відбудеться ще чимало заходів. Наприклад, з арт-терапії, коли квітватимуть наші колекції бузків, півоній, ірисів. Ділянка “Як пахне спокій” – це куточок з ефіро-олійними та фітонцидними рослинами (як деревними, так і

трав'янистими): різноманітними видами хвойних, м'ятою, сантолінами, полинами, лавандами. Проводитимемо там заняття для підтримки психоемоційного здоров'я та релаксації».

Реалізуючи ці соціальні проекти, фахівці Криворізького ботанічного саду НАН України обмінюються досвідом з американськими колегами, зокрема проводять спільні вебінари з експертною організацією «Partnerships for nature», й отримують практичні поради від Ботанічного саду Університету Північної Кароліни (штат Північна Кароліна, місто Чапел-Гілл, США). За інформацією Криворізького ботанічного саду НАН України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 18.04*).

В Інституті економіки та прогнозування НАН України вийшла нова наукова монографія, яку підготували фахівці сектору галузевих ринків відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків цього Інституту, – «Вплив багатопольної глобалізації на зовнішню торгівлю України» (за науковою редакцією члена-кореспондента Національної академії аграрних наук України Т. Осташко).

З огляду на роль зовнішньої торгівлі в українській економіці, ефективна торговельна політика, на думку авторів монографії, є важливою умовою повоєнного відновлення й економічного розвитку країни. Глобальна економіка рухається до багатопольності, формуються нові полюси впливу. Це змінює конкурентне середовище на світових ринках і створює виклики для торговельної політики та нові напрями для розвитку українського експорту. На зміну багатостороннім угодам Світової організації торгівлі приходять регіональні й мегарегіональні угоди, через які реалізується багатопольність у світовій торгівлі. Чітко простежується тенденція поширення політики економічного патріотизму (націоналізму), проявом якої в торгівлі є політика протекціонізму. Про це пише головний науковий співробітник член-кореспондент Національної академії аграрних наук України Т. Осташко.

Дефрагментація світової торгівлі на основі регіональних двосторонніх і багатосторонніх угод, яку тлумачать як одну з форм неопротекціонізму, та поширення різноманітних нетарифних заходів захисту внутрішнього ринку розвинених країн задля обстоювання їхніх національних інтересів потребують перегляду засад і практики формування торговельної політики України (особливо в її ліберальних аспектах) з метою гарантування економічної безпеки держави в нинішньому глобальному світі. На цьому наголошує старший науковий співробітник кандидат економічних наук В. Гуменюк. На його думку, застосування публічного інтересу як засадничого принципу національної торговельної політики дасть змогу державі ефективно діяти в царині відновлення сталого розвитку України після війни. Позитивний вплив такої політики посилюватиметься інтеграцією

країни у світову економіку, насамперед у європейський економічний простір, і забезпечуватиме справедливий розподіл вигід від торгівлі в суспільстві.

З іншого боку, тенденція розвитку багатополярності у світовій торгівлі створює «коридор можливостей» для українського експорту. Азійсько-Тихоокеанський регіон сформував потужний полюс світової торгівлі, коли в 2022 р. набула чинності Угода про Регіональне всебічне економічне партнерство (RCEP), яка об'єднала різні торговельні угоди, що діють між Асоціацією країн Південно-Східної Азії (ASEAN) і Австралією, Китаєм, Японією, Новою Зеландією та Південною Кореєю.

Ця угода започаткувала створення найбільшої у світі зони вільної торгівлі. Автори монографії аналізують проблеми і визначають перспективні напрями розвитку торгівлі сільськогосподарськими (на цьому зосереджується головний науковий співробітник член-кореспондент Національної академії аграрних наук України Т. Осташко) і промисловими (це питання докладно розглядає завідувач відділу доктор економічних наук В. Венгер) товарами України з країнами RCEP, акцентуючи на експорті товарів вищої технологічної складності.

Головний науковий співробітник член-кореспондент Національної академії аграрних наук України Т. Осташко, завідувач відділу доктор економічних наук В. Венгер і провідний науковий співробітник кандидат економічних наук В. Олефір наводять оцінки зовнішньої торгівлі та пропонують заходи торговельної політики України на ринках сільськогосподарських і промислових товарів, а також на ринку споживчих товарів України в умовах повномасштабної агресії РФ.

Після 2014 р. Україна чітко визначилася з політичним курсом на євроінтеграцію. Отже, фокус у торгівлі змістився від РФ, яка сформувала навколо себе полюс впливу з країн СНД, до ЄС, який є одним із потужних полюсів світової торгівлі. Провідний науковий співробітник кандидат економічних наук В. Олефір дослідив зміни, що відбулись у зовнішній торгівлі України з Російською Федерацією та Республікою Білорусь після 2013 р. Учений проаналізував ефективність переорієнтації експорту товарів на ринки інших країн, а також визначив можливості імпортозаміщення товарів із країни-агресора та її сателіта.

Подальший розвиток економічної співпраці України та ЄС, на думку старшого наукового співробітника кандидата економічних наук О. Биконі, має передбачати не тільки зміну обсягів і структури експорту української продукції, а й підтримку конкурентоспроможності національних товаровиробників на європейському ринку, а також інтеграцію до глобальних ланцюжків створення доданої вартості.

Українська економіка України зазнала руйнівних втрат від розпочатої Росією війни і потребує відновлення й реконструкції на сучасній, якісно новій технологічній основі. У монографії запропоновано методологічні та методичні підходи до визначення пріоритетних напрямів структурної модернізації економіки України з визначенням лідерів глобального

зростання, які можуть стати основними споживачами нових видів продукції пріоритетних галузей України. Про це пише провідний науковий співробітник доктор економічних наук О. Пустовойт *Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 16.04).

Національна академія наук України з глибоким сумом сповіщає, що 14 квітня на 84-му році пішов з життя видатний учений у галузі механіки, Заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, Герой України, доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАН України Володимир Павлович Шевченко.

В. Шевченко народився 5 січня 1941 р. у с. Підгородне Дніпропетровського р-ну Дніпропетровської області. У 1962 р. закінчив механіко-математичний факультет Дніпропетровського державного університету. Після навчання в аспірантурі та захисту кандидатської дисертації (1966 р.) працював асистентом, а потім доцентом кафедри теоретичної механіки цього університету.

З 1968 р. уся подальша діяльність Володимира Павловича була пов'язана з Донбасом. У Донецькому державному університеті він завідував кафедрою теоретичної і прикладної механіки, був деканом математичного факультету, проректором з навчальної роботи, з 1986 по 2010 р. – ректором Донецького національного університету, очолював кафедру математики, був почесним ректором Донецького національного університету ім. В. Стуса.

В. Шевченко розробив методи побудови фундаментальних розв'язків для анізотропних оболонок, що перебувають у полі дії локальних статичних, динамічних або температурних навантажень. Ці методи базуються на теорії узагальнених функцій, на застосуванні двовимірного інтегрального перетворення Фур'є та його аналітичного обернення з уведенням нових неklasичних спеціальних функцій.

Широко відомі праці вченого щодо побудови та дослідження системи граничних інтегральних рівнянь для кількох класів мішаних задач теорії ізотропних, ортотропних та трансверсально-ізотропних оболонок довільної кривини, зокрема для оболонок з криволінійними тріщинами, включеннями, отворами, зонами контактних навантажень при силових або температурних впливах.

Володимир Павлович приділяв велику увагу дослідженням проблем динаміки та стійкості руху твердих тіл із порожнинами, які містять пружні включення, однорідну або стратифіковану рідину.

Науковий доробок вченого охоплює понад 150 друкованих праць, чотири навчальних посібники, монографії «Механіка композитів», «Граничні інтегральні рівняння в теорії пластин та оболонок», «Задачі термопружності тонких оболонок з розрізами», яким притаманні глибина та переконливість

теоретичних узагальнень, тісний зв'язок з потребами виробництва. Вченим підготовано шість докторів та понад 20 кандидатів наук.

Інтенсивний творчий пошук В. П. Шевченко гармонійно поєднував з науково-організаційною та громадською діяльністю. Як голова Донецького наукового центру НАН України та МОН України, він багато зробив для розвитку фундаментальної науки в Донбасі, концентрації зусиль наукових установ та закладів вищої освіти для зміцнення зв'язків науки з виробництвом.

За його ініціативою було відкрито україномовний ліцей при Донецькому національному університеті та Гуманітарний інститут у Маріуполі, розроблено та впроваджено в життя концепцію другої вищої освіти, у п'яти містах Донецької області засновано центри з підготовки та перепідготовки спеціалістів.

На посаді ректора, почесного ректора Донецького національного університету ім. Василя Стуса Володимир Павлович багато зробив для розширення зв'язків навчального закладу з університетами країн Європи і світу.

Володимир Павлович нагороджений Орденом Святого Володимира IV ступеня, орденами Ярослава Мудрого V і IV ступеня, знаком «Шахтарська слава» III ступеня. У 2006 р. йому присвоєно звання Героя України з врученням ордена Держави (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 14.04).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Національна академія наук США за підтримки американських благодійних організацій створила фонд науки й інновацій для України.

Національна академія наук США оголосила про створення нового багатомільйонного спільного фонду науки та інновацій для України, спрямованого на підтримку економічного відновлення країни у військовий час.

Фонд створений за підтримки Simons Foundation і Chan Zuckerberg Initiative та інших американських благодійних організацій та має розмір близько 8 млн дол. У роботах з його створення також бере участь ETH Zürich.

Фонд надаватиме гранти приватним особам й організаціям на основі їхніх заслуг для проведення низки заходів, зокрема: семінарів для вирішення наукових питань, критично важливих для довгострокового оновлення України; двосторонніх і багатосторонніх ініціатив із розвитку практики наукової політики.

Також передбачається підтримка інститутів з пріоритетних науково-технічних тем, що сприятимуть майбутньому України; стипендій і

дослідницьких грантів для підтримки наукових обмінів на початку та всередині кар'єри; тренінгів з комерціалізації наукових досліджень.

Передбачається, що в його складі будуть грантові фонди для підтримки участі українських дослідників у міжнародних наукових дослідженнях.

Зазначено, що Фондом управлятиме Секретаріат, що базується в Національній академії наук США, який залучатиме партнерів в Україні, додаткові кошти, керуватиме процесом розгляду заявок, розподілятиме й контролюватиме витрати фонду, а також оцінюватиме вплив та ефективність його діяльності *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2024. – 19.04).*

У Києві 28–29 травня в гібридному режимі відбудеться конференція CERN – Ukraine 2024: «Минуле – сьогодні – майбутнє».

Захід пройде в рамках Програми святкування 70-річчя CERN.

Мета конференції – висвітлення досягнень CERN за останні роки, розгляд майбутніх проєктів в CERN та в усьому світі, а також внеску українських науковців у поточні та майбутні проєкти CERN.

Подання тез відкрито до 22 квітня, а реєстрація на конференцію – до 8 травня.

Тези, не прийняті як доповіді, можуть бути представлені у вигляді плакатів.

Мова конференції – англійська.

Більше деталей на *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2024. – 11.04).*

Німецький конкурс «Digital Green Talents 2024: високий потенціал сталого розвитку» для молодих науковців з усього світу

Мета конкурсу – сприяння міжнародному обміну інноваційними «зеленими» ідеями у сфері цифровізації та сталого розвитку задля більшої стійкості у науці й суспільстві. Це новий напрям добре відомого конкурсу «Green Talents» від BMBF, який з 2009 р. сприяє обміну інноваційними «зеленими» ідеями та розвиткові міжнародної співпраці.

У межах конкурсу не фінансуються дослідницькі проєкти, а надається сприяння індивідуальному розвиткові.

Високе журі з німецьких експертів допоможе міністерству обрати 20 видатних молодих науковців у сфері цифровізації та сталого розвитку, яких цьогоріч відзначать як «Digital GreenTalents».

Онлайн-церемонія нагородження переможців конкурсу відбудеться у листопаді 2024 р. А наступного, 2025, року всіх лауреатів запросять до Німеччини на дослідницьке перебування та зустрічі в «Digital GreenTalent SpringSchool», що їх повністю профінансує BMBF.

Час і тривалість дослідницького перебування (до трьох місяців) кожен лауреат може організувати індивідуально, проте зазвичай це перебування збігається зі згаданою весняною школою.

Кінцевий термін подання заявки на участь у конкурсі – 15 травня 2024 р.

Контакт: Агентство з управління проектами міста Карлсруе (Project Management Agency Karlsruhe), e-mail: digitalgreentalents@ptka.kit.edu (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 11.04*).

Наукові видання НАН України

Видавничий дім «Академперіодика» НАН України опублікував колективну наукову монографію «Атрибуція й експертиза книжкових пам'яток: з досвіду Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Описані в ній наукові й науково-методичні розробки будуть корисними для опрацювання книжкових, музичних, образотворчих пам'яток у бібліотеках, музеях, архівах, в антикварно-букіністичній торгівлі, бібліофілії. Видання засвідчує пріоритет книгознавчої школи Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського за цим напрямом досліджень.

Дослідження ретроспективних фондів, конкретних цінних і рідкісних примірників у фондах великих бібліотек потребує експертизи їхньої цінності, а для цього часто й атрибуції, тобто встановлення основних вихідних відомостей: автора, назви видання, місця й дати виходу, обсягу, формату. Експертиза книжкових пам'яток – специфічний напрям роботи з історико-культурними фондами великих бібліотек, необхідний і безперечно актуальний. Усвідомлюючи назрілу необхідність уніфікувати розуміння суті експертизи книжкових пам'яток, яка має встановити автентичність книги чи іншої пам'ятки, правильність її бібліографічного опису, історико-культурну цінність, рідкісність, фізичний стан, грошову вартість, науковці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) вирішили:

- поділитися досвідом атрибутування й експертизи ретроспективних видань;
- узагальнити нормативну базу цієї діяльності;
- ознайомити дослідників-початківців із основними термінами, поняттями, принципами і методиками атрибуції різних видів книжкових та інших пам'яток у бібліотеках, їхньої експертизи;
- показати можливості використання різноманітних довідників і професійних публікацій для правильного визначення конкретної книги, образотворчого чи нотного документа.

В основу цього видання покладено результати, що їх отримали фахівці Інституту книгознавства НБУВ, а саме відділів стародруків та рідкісних видань, бібліотечних зібрань та історичних колекцій, зарубіжної україніки,

образотворчих мистецтв, музичних фондів, а також відділу пресознавства, упродовж 2019–2021 рр., виконуючи дослідження з теми «Атрибуція та експертиза як складова дослідження книжкових та інших бібліотечних пам'яток: основи теорії та практики».

Ці результати є доволі різноаспектними. Наприклад, в Інституті книгознавства НБУВ здійснювали експертизу книжок і за запитами поліції, митниці, і за заявами власників книг з метою вивезення їх за кордон (державну експертизу), і для оцінки книг, плакатів чи нот для їх тимчасового експонування на виставках. Звісно, атрибуцію та певну внутрішню робочу експертизу здійснюють під час наукових досліджень, а також укладаючи описи пам'яток для різних каталогів, друкованих і електронних. Завдяки цьому напрацьовано методику експертизи, виконано історико-книгознавчі дослідження пам'яток із застосуванням різних методів дослідження (філігранологічного, шрифтологічного, мистецтвознавчого, бібліографічного й інших), атрибутовано видання та їхні примірники за різними параметрами (за видавничими марками, мовою, пошуками зображень в інтернет-ресурсах чи друкованих публікаціях, шрифтами, папером тощо).

Здійснивши історіографічний пошук за темою атрибуції стародруків, рідкісних і цінних видань, гравірованих портретів, науковці НБУВ виявили значні (в історіографічному плані) відомості з праць істориків, книго-, релігіє-, мистецтвознавців початку ХХ ст. про неординарні книжкові раритети, важливі для відтворення повноцінної історії книжкової культури, для книгознавства як спеціальної історичної дисципліни.

Досвід атрибуції та експертизи цінності видань учені використали, серед іншого, у багатьох публікаціях, що їх вони підготували й оприлюднили останніми роками. Це – монографії, наукові каталоги, що фіксують конкретні пам'ятки з фондів НБУВ; довідник-путівник бібліотеками дореволюційних навчальних закладів Києва; тематичний збірник публікацій ХІХ – початку ХХ ст. з історії Аскольдової Могили і Микола-Пустинного монастиря; тематичні бібліографічні покажчики за фондами зарубіжної україніки; робоча програма дисципліни «Експертиза рідкісних книг». Крім того, кожен із відділів, працівники якого брали участь у цих дослідженнях, продовжив вести й оприлюднювати в інтернеті бази даних на основі каталогізації та рекаталогізації пам'яток.

За підсумками атрибуції й експертизи пам'яток у фондах відділів Інституту книгознавства НБУВ з'явилися нові колекції. Наприклад, у відділі музичних фондів завдяки фронтальному евристичному пошуку у фондах і атрибуції примірників створено колекцію нотних видань київського (з філіалом у Баку) видавництва Індрижика Індрижішека 1902–1919 рр., який також володів музичним магазином на Хрещатику й майстернями з ремонту і виробництва музичних інструментів, заснував фірму грамзапису «Екстрафон», засідав у Київській міській думі, був активним діячем громадського й політичного життя Києва. У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій за печатками атрибутовано книги з різних давніх

бібліотек, зокрема з бібліотеки Леона Ідзіковського при його «Книжково-музичному магазині», Інституту польської пролетарської культури, Педагогічного музею при Київському навчальному окрузі тощо.

Найбільшу увагу автори монографії приділили проблемам атрибуції видавничих фальсифікатів, видань без вихідних даних; методиці атрибутування й експертизи різних категорій пам'яток (стародруків, гравюр тощо). Головний висновок монографії: атрибуція книжкових пам'яток минулого й інших видів пам'яток, що зберігаються у фондах великих бібліотек (давніх гравірованих портретів, нот, грамофонних платівок), є важливим, складним і часто необхідним елементом книгознавчих досліджень ретроспективних бібліотечних фондів, частиною книжкового пам'ятознавства, яке ґрунтується на конкретних джерелах – історико-культурних фондах бібліотек (в Україні, зокрема і в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського, цих фондів немало). Водночас, як зауважують автори, атрибуція книжкових та інших пам'яток, безумовно, є одним із видів багатогранної наукової роботи, що передбачає високу професійну підготовку дослідника, яка часто проростає з практичної роботи з такими джерелами. Отже, книгознавство і книжкове пам'ятознавство, як його галузь, є не лише теоретичними дисциплінами, а й науково-практичними напрямками діяльності.

Проте сама по собі атрибуція здебільшого не вирішує всіх завдань наукового дослідження книжкової пам'ятки чи масиву книжкових або інших бібліотечних пам'яток. По-справжньому ці джерела досліджують під час експертизи цінності таких пам'яток, і атрибуція є лише першим, але не єдиним етапом визначення історико-культурної цінності та, що теж дуже важливо, прогнозу грошової вартості книги.

Експертиза передбачає також виконання історико-книгознавчого дослідження певної книги чи іншої пам'ятки, усвідомлення її цінності в суспільстві у час її створення й активного побутування, її впливу на розвиток науки, культури, мови чи літератури, суспільних відносин, і визначення на підставі цього її історико-культурної цінності. Крім того, цінність книжкової пам'ятки визначають не лише її зміст, мовна культура тексту, наявність коментарів, загалом культура видання в розумінні належного довідкового апарату тощо, а й спосіб утілення цього змісту, тобто характеристики матеріального його відтворення в конкретному виданні (якість і своєрідність поліграфії, художнього оформлення, їхня відповідність форматіві книги, шрифтам і загальному дизайну, технічне оформлення книги).

Дуже важливими є характеристики конкретного примірника, набуті ним у процесі його використання: наявність на ньому екслібриса, особливо виконаного визначним художником або присвяченого видатній особі; печатки історичної бібліотеки; дарчого напису відомій особі чи автографа відомого діяча науки, культури тощо; цікавих маргінальних записів на форзацах, титулі, берегах книги. Усе це потребує вивчення в процесі експортування і може суттєво вплинути на визначення історико-культурної

цінності та грошової вартості саме цього примірника, тоді як інший примірник цього ж видання, без таких додаткових особливостей, які перетворюють його на артефакт культури, можуть визнати пересічним виданням, що не становить особливої історико-культурної цінності.

Важливим для історичної книжкової пам'ятки є стан її збереження у вигляді, якомога найближешому до первинного, тобто з автентичною обкладинкою, повним комплектом аркушів, ілюстрацій, навіть чистих аркушів, що загалом передає образ книги певного часу.

Як підсумовують науковці, експерт із книжкових пам'яток повинен уміти ідентифікувати книгу з певним виданням, скласти бібліографічний опис видання і звірити його з авторитетними бібліографічними джерелами; визначити формат стародруку і реальний обсяг книги в аркушах чи сторінках, вказавши можливі помилки в нумерації тощо. Досвід, зокрема досвід авторського колективу монографії, відображений в її тексті, показує, що експерт-книгознавець має опанувати механізм розпізнавання видавничих фальсифікатів, варіантів видань стародруків і знати бібліографічні джерела, у яких можна перевірити таку інформацію. Саме тому до основних тематичних розділів монографії додано рекомендований список літератури про експертизу й атрибуцію книжкових пам'яток (зокрема, нормативні документи), а також словник основних термінів, які використовують фахівці під час атрибуції та експертизи таких книжок.

Монографія «Атрибуція й експертиза книжкових пам'яток: з досвіду Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» буде корисною фахівцям зі спеціалізованих відділів бібліотек, музеїв, архівів, які працюють із ретроспективними фондами, а також стане в нагоді бібліофілам і всім, хто цікавиться українською історико-культурною спадщиною (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 12.04*).

Нагороди і відзнаки

Оголошено конкурс на здобуття Премій Президента України для молодих вчених у 2024 р.

Положенням про Премію Президента України для молодих вчених, затвердженим Указом Президента України від 12.06.2000 № 779/2000 (із змінами), встановлено 40 премій Президента України для молодих учених (далі – Премії) в розмірі 40 тис. грн кожна. Організацію та проведення конкурсу на здобуття зазначених премій покладено на Комітет з Національної премії України ім. Б. Патона.

Роботи на здобуття зазначених премій приймає секретаріат комітету. Порядок висунення робіт, що їх подають для участі у конкурсі, та оформлення документів викладено у відповідній інструкції, розміщеній на офіційному вебсайті комітету.

Консультації щодо оформлення та прийняття робіт здійснює секретаріат комітету за тел.: (044) 2009004, 2009002. Повний пакет документів необхідно надсилати на поштову адресу: 03150, м. Київ-150, вул. Казимира Малевича, 11, корп. 4, кім. 1409, а копії документів надсилаються на електронну пошту: komitet@kdpu-nt.gov.ua, olena.zhdanenko@kdpu-nt.gov.ua.

Просимо звернути увагу на те, що роботи для участі у конкурсі на здобуття премії висувають наукові установи, і секретаріат комітету їх приймає до 20 травня 2024 р. за зазначеною адресою.

Детальніше з умовами конкурсу можна ознайомитися на сайті «Комітет з Національної премії України імені Бориса Патона» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 11.04).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

С. Закірова, заввідділу НБУВ

Аналіз інформаційних ресурсів підтримки українських біженців

Після початку широкомасштабної російської агресії в Україну 24 лютого 2022 р. до сусідніх країн виїхало понад 14,5 млн українців. Розміри зовнішньої міграції українських громадян майже вдвічі перевищують внутрішню міграцію, яку спричинило російське вторгнення в Україну. Результатом зусиль міжнародних організацій, держав, благодійних фондів і волонтерів та свідченням широкої підтримки українських біженців стала поява великої кількості спеціальних інформаційних ресурсів. Автором проведено дослідження 71 інформаційного ресурсу підтримки біженців, створених в Україні та 24 державах світу. Загальний масив представленої ресурсами інформації стосується трьох головних напрямів: легалізація становища біженців, соціалізація та інтеграція в державі та облаштування життя на новому місці. За результатами проведеного дослідження інформаційні ресурси для біженців умовно класифіковано за різними критеріями. Вебпортали для українських біженців мають зрозумілу організацію сайту, посилання на сторонні бази даних та корисні ресурси, новинний блок, власні сторінки в різних комунікаційних платформах і соціальних мережах.

Ключові слова: інформаційний ресурс, біженці, війна, Україна, Європейський Союз.

Початок українсько-російської війни 2014 р. і, особливо широкомасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. спричинили кардинальну суспільну трансформацію не тільки нашої держави, а й багатьох країн світу. Відкрита воєнна російська агресія проти України призвела до суттєвих змін у багатьох сферах життя, викликала появу нових суспільних явищ, стала каталізатором усвідомлення необхідності посилення заходів колективної безпеки. Одним із болючих наслідків російського вторгнення в нашу країну став процес масового переміщення населення України. Сучасна міграційна криза стала набагато масштабнішою та загрозливішою, ніж усі

міграційні явища, які спостерігалися в незалежній Україні до 2022 р. [1, с. 39].

Російсько-українська війна загалом, її наслідки та особливості перебігу вже стали предметом наукового аналізу широкого спектра проблем. Ґрунтовний аналіз викликів, зумовлених російсько-українською війною, опрацьовано в колективній монографії Національного інституту стратегічних досліджень України. У роботі детально розглянуто причини та передумови російської агресії проти України, її стратегічні цілі, а також особливості ведення гібридної війни в різних вимірах: воєнному, політичному, економічному, соціальному, гуманітарному та інформаційному [2].

Усебічна оцінка масштабів та наслідків вимушених зовнішніх та внутрішніх міграцій через активну фазу російсько-української війни у 2022 р. здійснена в статті провідних фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України [1]. Автори прогнозують, що можливі обсяги незворотних міграційних втрат для України залежно від дії воєнних та економічних чинників становитимуть від 600–700 тис. до 5,0–5,5 млн осіб.

Важливе місце в розкритті теми цієї розвідки мала низка наукових публікацій, присвячених проблемам українських біженців у Європейському Союзі. Напрями освітньої політики країн-членів ЄС з питань інтеграції українських дітей-біженців у європейський освітній простір аналізують О. Локшина, А. Джурило, О. Максименко і О. Шпарик [3]. Питання сприйняття життєвих цінностей українцями та іншими європейцями в контексті проблем інтеграції українських біженців у ЄС розкривають Р. Левін і Г. Яценко [4]. У фокусі узагальнювального дослідження М. Кушнарьової перебувають акції солідарності світової громадськості з українським народом, які відбувалися з кінця лютого до кінця травня 2022 р. [5].

Проблеми українських біженців у різних державах світу, роль згуртованості місцевого населення, значення української діаспори та волонтерських рухів для консолідації зусиль державних органів та громадського сектору в організації підтримки українських громадян за кордоном, особливості соціально-психологічної адаптації біженців на прикладі Італії, США, Канади, Великобританії розглядаються в роботах Л. Головка, Л. Королик-Бойко [6], А. Сокар [8] та інших українських і зарубіжних авторів.

Значну роль в організації сучасного життя людини відіграє інформаційний простір. Особливо вагомим він виявся для українських громадян, які через широкомасштабне вторгнення РФ в Україну, воєнні дії і постійну небезпеку вимушені були покинути власну країну і опинитися поза межами звичного життєвого простору. Важливість інформаційного супроводу соціалізації шукачів захисту і безпеки в іншій державі та влаштування життя на новому місці зауважують і самі вигнанці від війни, і ті, хто опікуються питаннями біженців. Зокрема, у спеціальному звіті

французької громадської організації «Watizat» на підставі опитування серед прибулих до Парижа у 2022 р. зазначається, що інформація є життєво важливим ресурсом, який може мати серйозні наслідки для поведінки цих людей, особливо коли вони є іноземцями та перебувають у непевному становищі. Передача правильної та перекладеної на рідну для біженців мову інформації може полегшити доступ громадян до їхніх прав, дати краще розуміння послуг та суб'єктів допомоги, присутніх на новій території [8, с. 4].

Саме для підтримки українських біженців в Україні та різних державах світу було створено велику кількість спеціальних інформаційних ресурсів, які поки не стали предметом спеціального дослідження. Тож метою статті є аналіз інформаційних ресурсів підтримки та допомоги українським громадянам, які вимушено покинули державу через російську агресію. Завданнями дослідження є виявлення особливостей подання контенту, комплексності та структурованості розміщення матеріалів, можливої класифікації інформаційних ресурсів.

Проведене дослідження базується на аналізі 71 інформаційного ресурсу для підтримки українських біженців: Україна – 12, Німеччина – 11, Польща – 10, міжнародні інституції – 6, Чехія, Нідерланди, Великобританія – по 3, Іспанія, Естонія, Люксембург, Канада – по 2, а також по 1 – Словаччина, Болгарія, Фінляндія, Франція, Швеція, Португалія, Румунія, Словенія, Латвія, Литва, Норвегія, США, Швейцарія, Греція, Молдова.

На думку міжнародних та вітчизняних дослідників, характер сучасного міграційного процесу в Україні є безпрецедентним і динамічним. Після початку російсько-української війни у 2014 р. українські громадяни, що були вимушені покинути власні домівки через окупацію Криму і воєнні дії в Донецькій і Луганській областях, переважно переселялися в межах нашої держави. Наслідком такої міграції стала поява особливої категорії українських громадян – внутрішньо переміщені особи, що становила майже 1,5 млн осіб до 24 лютого 2022 р. З розширенням ареалу активних бойових дій і відвертого прагнення агресора нанести якомога більше шкоди людському й економічному потенціалу України зростала і чисельність евакуйованих: причому одні й ті ж міста виступали як центрами тяжіння, так і центрами масового виїзду (Одеса, Дніпро, Львів, а з кінця березня 2022 р. – і Київ) [1, с. 39]. Унаслідок широкомасштабної російської агресії чисельність внутрішньо переміщених осіб в Україні суттєво збільшилася і станом на 8 грудня 2022 р. становила вже майже 5 млн громадян. Причому понад 3,5 млн громадян перемістилися після 24 лютого 2022 р., з яких понад 2,8 млн осіб вперше зареєструвалися з дня повномасштабного вторгнення [9].

Іншою стороною міграційного процесу став масовий виїзд українських громадян за кордон. У порівнянні з внутрішньою міграцією після початку російсько-української війни у 2014 р. чисельність українських біженців була незначною. За оцінками фахівців Карлового університету, зробленими на підставі проведеного дослідження процесів міграції у 2015–2016 рр.,

випадки, коли українці переселяються у ЄС із постраждалих від війни регіонів, були досить рідкісними, особливо в порівнянні з масовою внутрішньою міграцією з Донбасу і Криму [10, с. 32].

Натомість після початку широкомасштабного російського вторгнення чисельність українських громадян, які через постійні загрози вимушені були виїхати за кордон і шукати прихистку в інших державах світу, має дуже високі показники. Інформацію про виїзд українських громадян, що вимушені тікати від війни, оперативно надають фахівці прикордонної служби України. Загальну чисельність українських біженців з перших днів війни на підставі аналізу відомостей від прикордонних служб різних держав світу відстежують і оприлюднюють на своєму офіційному сайті служби Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. Станом на 15 лютого 2023 р. тільки кількість біженців, які прибули до країн Європи з України після 24 лютого 2022 р., досягла понад 8 млн осіб [11].

До цих відомостей варто додати чисельність наших громадян-біженців і в інших державах світу, зокрема в США і Канаді. Так, за словами Прем'єр-міністра Канади Д. Трюдо, у 2022 р. до Канади загалом прибуло понад 135 тис. українців (хоча не всі з них були біженцями). Тільки від середини березня 2022 р. федеральний уряд Канади затвердив понад 470 тис. спеціальних візових заявок від українців [12].

Відповідно до відомостей річного звіту Імміграційної служби США у 2022 р. тільки за спеціальною Програмою підтримки українських біженців «Єднання для України» (U4U), що дає нашим громадянам право на в'їзд за гуманітарним дозволом та перебування в країні терміном до двох років, до США в'їхало понад 82 тис. громадян разом із родинами [13, с. 9].

За даними уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Д. Лубінця, станом на грудень 2022 р. у національних програмах європейських країн 7,7 млн українських біженців зареєстровані як отримувачі тимчасового захисту. Усього після 24 лютого 2022 р. з України до сусідніх країн виїхало понад 14,5 млн осіб, як мінімум 11,7 млн з них в'їхало до країн Євросоюзу [14].

Тобто розміри зовнішньої міграції українських громадян, яку спричинило російське вторгнення в Україну, майже вдвічі перевищують внутрішню міграцію. Слід зауважити, що, на думку фахівців, серед українських біженців певну частину становлять і ті, хто виїхали, користуючись спрощеною процедурою легального проживання і працевлаштування в розвинутих країнах. Натомість більша частина українських біженців є саме втікачами від війни [1, с. 41].

Характер цієї зовнішньої міграційної хвилі має суттєві особливості. Вони яскраво проявляються у якісних показниках біженців. За даними соціологічного дослідження Центру Разумкова від 30 серпня 2022 р., жінки становлять 93 % біженців. Найбільші вікові групи респондентів становлять люди віком від 30 до 39 років (42 %) та від 40 до 49 років (29 %); 74 % – виїхали за кордон разом із дітьми; 82 % – отримали статус тимчасового

захисту в країні перебування; 83 % біженців – люди з вищою або незакінченою вищою освітою; 90 % – до переселення мешкали в містах. Левова частка біженців під час опитування відповіли, що не володіли мовою держави, до якої вони вимушено переселилися. Дослідження виявило, що рівень володіння біженцями мовою країни, у якій перебувають, у середньому дорівнює 2,7 балів, а відповідно англійською мовою – 4,3 (за шкалою від 0 до 10, де «0» означає «зовсім не володієте», а «10» – «вільно володієте») [15].

Аналогічні відомості отримали й аналітики Міжнародного дослідницького холдингу «4Service», який провів масштабне опитування українських біженців у 36 країнах Європи. За його результатами, 93 % українських біженців – жінки і 7 % – чоловіки, які з дітьми (64 %) та з домашніми тваринами (29 %) поспіхом у перші 2–3 тижні після початку повномасштабного вторгнення покидали країну, намагаючись врятуватися від війни [16]. Першочерговими діями за кордоном українські біженці виокремили наступне: легалізація свого перебування та реєстрація статусу, пошук житла і роботи, влаштування дітей у дошкільні і навчальні заклади.

Відповіддю на суттєві виклики масштабів міграційної хвилі і свідченням широкої підтримки українських біженців стала поява великої кількості спеціальних інформаційних ресурсів як в Україні, так і в інших державах світу, що надали прихисток нашим громадянам. Усі вебпортали для українських втікачів від війни мають на меті сконцентрувати для шукачів захисту і безпеки важливу інформацію. Більшість сайтів для українських біженців були створені незабаром після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, проте деякі з інформаційних ресурсів являють собою спеціальний підрозділ на вже працюючих сайтах. Зокрема, на німецькому ресурсі «Goethe-Institut» (URL: <https://www.goethe.de/prj/mwd/uk/ukraine.html>) зазначається: «Зазвичай цей вебпортал надає інформацію для людей, які приїжджають в Німеччину з метою працевлаштування. Однак на даний момент... Ви можете тут знайти важливу інформацію для людей, які були вимушені виїхати з України в Німеччину через війну».

Згідно з принципами створення і функціонування вебпорталів різного типу призначення, загальну інформацію про тематику ресурсу містить головна (домашня) сторінка, на якій за допомогою структурованих зображень чи письмових посилань надається уявлення про напрями представленого контенту, презентуються подальші сторінки, подається інформація про авторів, власників чи укладачів ресурсу. Усі досліджені нами інформаційні ресурси, що створені для допомоги українським біженцям, уже на першій сторінці зазначають мету сайту, представляють найважливіші категорії матеріалів, дають уявлення про особливості подачі інформації.

Контент інформаційних ресурсів загалом є релевантним узагальненому образу українського біженця від війни і головними завданнями, що постали перед вимушеними переселенцями з перших кроків за кордоном. Ці завдання можна умовно розділити на три великі групи: узаконення власного

становища, соціалізація й інтеграція у новій країні та побутове облаштування життя на новому місці перебування. Отже, логічно, що основними структурними розділами переважної більшості інформаційних ресурсів підтримки українських біженців виступають такі категорії матеріалів: загальна інформація про правові статуси переміщених осіб; нормативні документи; можливості прибуття до країни; житло; діти; робота; здоров'я; освіта; транспорт; контакти центрів допомоги; юридичні поради. Розділи можуть мати різні назви, утім їх змістовий контент фактично відповідає виділеним нами категоріям матеріалу. Наприклад, розділ з питань пошуку роботи називається «Каса з безробіття» (URL: <https://www.tallinn.ee/uk/ukraina>), «Працевлаштування» (URL: <https://www.ukraineslovakia.sk>), «Доступ до робочих місць» (URL: <https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu>), «Вакансії» (URL: <https://dopomoha.ro/uk>) тощо.

Певні особливості представлення змістового контенту мають універсальні сайти, де подається інформація для різних категорій користувачів, у тому числі й біженців з України. Такі ресурси вибудовують структуру сайту за іншою логікою подачі матеріалів, проте і на цих порталах біженці можуть отримати інформацію вищезазначених напрямів і категорій. Наприклад, ресурс «U4UHELP» (URL: <https://u4uhelp.com>), створений пасторами, місіонерами і служителями Слов'янських Християнських Церков у штаті Вашингтон США, надає інформаційну та фізичну допомогу всім нужденним і тим, хто потребує допомоги. На порталі зазначається, що організованими програмами можуть скористатися й українські біженці від війни. Сайт презентує низку проєктів різного спрямування – медична допомога, оплата комунальних рахунків, пошуки спонсора, житлове питання, курси англійської мови тощо. Універсальні сайти містять багато важливої і корисної інформації для вимушених переселенців, утім, виходячи з потреб отримання конкретних відповідей на певні життєві ситуації, у яких через переміщення до іншої держави опинилися українці, зручнішими, на наш погляд, для втікачів від війни виявляються ресурси, спеціально орієнтовані на організацію підтримки українських біженців.

Більшість ресурсів національного рівня інформують біженців про устрій країни перебування, її основні органи влади, регіональні відділення міжнародних організацій та інституцій, що опікуються проблемами біженців. Натомість на окремих порталах розміщено додаткові важливі рубрики, що можуть стати особливо корисними для українських біженців, які пережили страхіття війни. Так, на порталі німецького Федерального відомства у справах міграції та біженців (URL: <https://www.germany4ukraine.de/hilfeportal-ua>) розміщено інформацію про те, що особа, яка стала жертвою або свідком воєнного злочину в Україні, може звернутися до будь-якого відділення поліції в Німеччині. Як наголошується на сайті, свідчення біженця допоможуть притягнути винуватців у воєнних злочинах до відповідальності, оскільки в Німеччині такі злочини можуть підлягати кримінальному переслідуванню, навіть якщо вони скоєні іноземцями поза межами ФРН.

Враховуючи, що типовим образом українського біженця є молода жінка, яка шукає роботу, на литовському сайті допомоги українцям (URL: <https://helppua.lt/>) створено спеціальний розділ «Безпека подорожей для жінок, експлуатація на роботі, торгівля людьми». На сторінці розміщено інформацію щодо того, як поводитися під час подорожі та проживання з незнайомими людьми; куди звертатися у випадках, коли особа стала жертвою торгівлі людьми або нелегального працевлаштування. Інформацію щодо можливої ситуації гендерного насильства над українськими біженками розміщує й іспанський сайт Міністерства інклюзії, соціального забезпечення та міграції (URL: <https://www.inclusion.gob.es/uk/web/ucrania-urgente/w/violencia-genero-ucrania-1>).

На деяких платформах презентують іншу інформацію, яка може бути корисною для українських біженців у нових країнах перебування. Наприклад, польський ресурс «PomagamUkraine» (URL: <https://pomagamukrainie.gov.pl/>) радить українцям як знайти закордонні аналоги українських ліків у Польщі чи країнах ЄС; болгарський сайт «Мати Україна» (URL: <https://www.motherukraine-bg.org>) окремо виділяє інформацію про медичне і авто страхування, а фінський портал «FinUA» (URL: <https://finua.org/>) пропонує українським біженцям знайомитися з головними новинами Фінляндії українською мовою.

Про ефективність і значення інформаційних ресурсів для соціалізації біженців та їх влаштування на новому місці свідчать результати дослідження, проведеного Центром прикладних соціальних досліджень Тартуського університету RAKE та аналітичним центром «Praxis» у лютому 2023 р. в Естонії: українські біженці добре обізнані про діяльність «Каси з безробіття», через яку вони шукають роботу, отримують допомогу та консультації, а також користуються іншими послугами [17].

В інформаційному просторі для підтримки українських біженців створено також низку ресурсів, що мають обмежений перелік послуг чи конкретний напрям допомоги. Наприклад, сайт «Takecarebnb» (URL: <https://takecarebnb.org>) створений для організації допомоги з пошуку житла в Нідерландах, влаштування біженців у родини, роботи з місцевими муніципалітетами у цьому напрямі.

А волонтери з юридичних фірм Великобританії організували проєкт «Ukraine Advice Project UK» (URL: <https://www.advice-ukraine.co.uk/homeuk>), де британські правники надають безкоштовні поради людям, які тікають від війни в Україні та бажають легально приїхати до Сполученого Королівства. UAP насамперед надає інформацію та підтримку щодо того, як легально приїхати до Великобританії, але може надавати обмежені поради з таких питань, як житло, пільги, інтеграція та добробут, охорона здоров'я, працевлаштування та освіта. Як зазначається на сайті, консультації доступні лише англійською мовою, і у випадку, якщо UAP не може надати пораду, юристи прагнуть направити запит біженця до інших організацій, що можуть допомогти.

Інформаційні ресурси розділяють відвідувачів на таких, хто потребує допомоги, і тих, хто бажає надати підтримку українським біженцям. Важливою опцією більшості досліджених ресурсів є виокремлення можливості стати донором (допомогти фінансово або матеріальними речами) або волонтером (допомогти власною працею) підтримки українських біженців.

Враховуючи принципи і логіку представлення матеріалів, інформаційні ресурси мають лінійну, деревоподібну або довільну структуру. За власною структурою значна частина проаналізованих інформаційних ресурсів мають лінійний характер (URL: наприклад, <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/informaczijna-pidtrymka-ukrayinskyh-bizhencziv>, <https://www.motherukraine-bg.org/request-help>), відповідно до якого з головної сторінки ресурсу із загальною інформацією користувач переходить на другу сторінку, потім на наступну, і так далі. Деякі вебсайти (URL: <https://www.gov.pl/web/ua>, <https://parrainage.refugies.info/ukraine>) сформовані за деревоподібною структурою, де на головній сторінці виокремлено напрями і категорії контенту, з яких можна перейти на згруповані наступні сторінки, що розкривають відповідну обраній категорії інформацію. Ще частина інформресурсів (URL: <https://mriyaua.cz/>, <https://www.ukraineslovakia.sk>) створені за довільною структурою, яка поєднує лінійну та деревоподібні структурні принципи подачі контенту. На наш погляд, користувачеві простіше знайти інформацію, коли ресурс побудований за деревоподібною структурою. Таке розміщення контенту дає змогу біженцям швидко виділяти певний запит у конкретному напрямі і шукати відповіді на нагальні питання.

У цьому контексті доречно зауважити, що досліджені нами інформаційні ресурси для біженців побудовані за принципом «user friendly», тобто не потребують особливих навичок роботи і мають зрозумілу організацію сайту чи сторінок порталу, через що відвідувачеві простіше вирішувати певну складну ситуацію (zareєструватися, знайти інформацію, побачити необхідний перелік документів, записатися на прийом чи зустріч, розшукати адреси чи контакти, замовити послугу тощо).

Більшість проаналізованих вебпорталів містять посилання на інші бази даних чи сторонні корисні ресурси, які мають пряме чи опосередковане відношення до проблем біженців. Натомість є й такі, що розміщують тільки власні інформаційні матеріали з питань захисту і допомоги біженцям.

Принагідно зазначимо, що важливим для людей, які опинилися у важких життєвих обставинах поза межами власної держави, є новинний блок, що інформує українських біженців про актуальні події в країні перебування або в Україні, адже вони зацікавлені мати найповнішу інформацію. Наприклад, сайт допомоги біженцям у Чехії «MRIYAUUA» інформує про: відкриття нового центру для українських біженців у Празі; пропозиції вільних вакансій в організації; запуск послуг доставки «Нової пошти» з онлайн-магазинів Чехії; схвалені урядом Чехії зміни у правовому регламентуванні становища українських біженців і зміні вартості надання

адміністративних послуг у сфері міграції у Чехії; особливостях отримання і застосування документа про медичне страхування тощо. Новини на досліджених сайтах можуть бути представлені в різних розділах порталів – «Новини», «Календар», «Корисна інформація», «Цікаво», «Додатково» тощо. Загалом більшість досліджених інформаційних платформ мають спеціальну новинну рубрику, але на деяких сайтах вона не оновлюється доволі тривалий час, через що інформаційна складова розміщених повідомлень може втрачати свою злободенність.

Доцільно зазначити, що практично на усіх досліджених сайтах держав ЄС для біженців і шукачів захисту наведено інформацію про головні нормативно-правові документи, що стосуються цієї категорії осіб – Директиви ЄС і рішення Ради Європи; наведено форми і зразки національних документів, які унормовують становище біженців у державі перебування; подаються дайджести змін, що відбуваються у правовому полі країни і торкаються можливостей проживання і соціалізації біженців, захисту їх прав. Проте слід зауважити, що на деяких ресурсах відповідна інформація подається виключно мовою країни перебування.

Проведений аналіз інформаційних ресурсів, що створені для підтримки українських біженців від війни, дає змогу стверджувати, що ресурси можна певним чином класифікувати, виходячи з різних критеріїв.

Так, експерти зауважують, що частина вимушених біженців через наявність родинних зв'язків чи запрошень від знайомих громадян в інших державах від початку власного переміщення знають, до якої країни вони хочуть виїхати. За таких обставин для біженців більш корисними є сайти, які репрезентують умови підтримки і допомоги українським біженцям у конкретній країні. Разом з тим в умовах, коли особа вимушена швидко покидати домівку і в неї немає чіткого уявлення про те, куди вона прямує, а головною причиною переміщення є необхідність швидкої евакуації з небезпечного місця, найбільш корисними для українських біженців можуть стати загальні сайти, де представлена інформація про умови приймання біженців у різних країнах світу.

Отже, на наш погляд, як критерій для класифікації інформаційних ресурсів підтримки українських біженців можна виділити *національно-територіальні і географічні межі запропонованого матеріалу*. Відповідно до цього показника ресурси можна умовно поділити на *такі, що інформують про умови і можливості для біженців в окремих державах, і такі, що містять відповідну інформацію для біженців у певному регіоні (ЄС) чи у світі загалом*.

Справжнім лідером серед країн, що допомагають українським біженцям з перших годин широкомасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р., є Республіка Польща. Тут створено найбільшу кількість інформаційних ресурсів, які допомагають українським громадянам у Польщі зорієнтуватися в обставинах вимушеного переміщення за межі своєї держави. Серед засновників відповідних порталів – державні, національні і міжнародні

установи, громадські організації, благодійні фонди, приватні особи (URL: https://pl.usembassy.gov/visas/humanitarian_assistance_visas_ukr/, <https://www.gov.pl/web/ua>, <https://ua.pl/>, <https://nawa.gov.pl/ukraina>, <https://pomagamukrainie.gov.pl>, <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/031478#2>, <https://zielonalinia.gov.pl/-/otrimaj-nomer-pesel-ta-dovirenij-profil->, <https://www.yavp.pl/uk>, <https://www.ukrainianinpoland.pl>).

Слід зазначити, що в Польщі традиційно сильні комунікаційні платформи підтримки українців, оскільки в цій країні вже давно працює і мешкає велика кількість наших співвітчизників. Незважаючи на це, у Польщі було створено низку нових ресурсів для українських біженців, а на кожному з уже працюючих порталів для українців було розроблено спеціальні розділи для їх підтримки і допомоги. На польських вебпорталах репрезентовано всі найважливіші категорії матеріалів, що можуть бути корисними для біженців. Усі польські сайти розміщують інформацію про цілодобову лінію допомоги для біженців з України, яка обслуговується трьома мовами: українською, російською та англійською.

До іншої категорії інформаційних ресурсів, згідно із зазначеним критерієм, можна віднести портал «Goodacity» (URL: <https://ukraine.goodacity.org>), створений волонтерами українського простору добра для підтримки наших земляків, котрі, рятуючись від війни, виїхали до європейських країн. На головній сторінці зазначається: «Сайт створений для того, аби ви знали: навіть якщо ви зараз не в Україні, ви – не самі!». Для того, щоб допомогти вимушеним переселенцям з України адаптуватися до нового життя за кордоном, на сайті зібрано і структуровано корисні відомості про умови прийняття біженців у 15 країнах Європи. Для зручного та легкого пошуку потрібної інформації її розташували за спеціальними категоріями – «Загальне», «Житло», «Тварини», «Робота», «Медична допомога», «Освіта та мова», «Транспорт», «Документи». Ресурс дає змогу для зворотного зв'язку з авторами проєкту.

Звертає на себе увагу той факт, що на ці драматичні події миттєво відреагувало Міністерство закордонних справ України. Практично з перших днів повномасштабного вторгнення РФ в Україну, реагуючи на нові потреби українських громадян, які намагаються виїхати за кордон, міністерство створило спеціальний розділ «ВИЇДЖАЄТЕ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ?» на інформаційному сайті «ІНТЕРАКТИВНА КАРТА СВІТУ». Інтерактивний ресурс МЗС є спрощеною картографічною моделлю для відображення особливостей в'їзду в країни світу з метою допомоги громадянам України, які планують свою подорож за кордон. Мапа відображає інформацію про те, у яких державах створено спеціальний режим для українських біженців, а у яких – діють загальні правила (рис. 1).

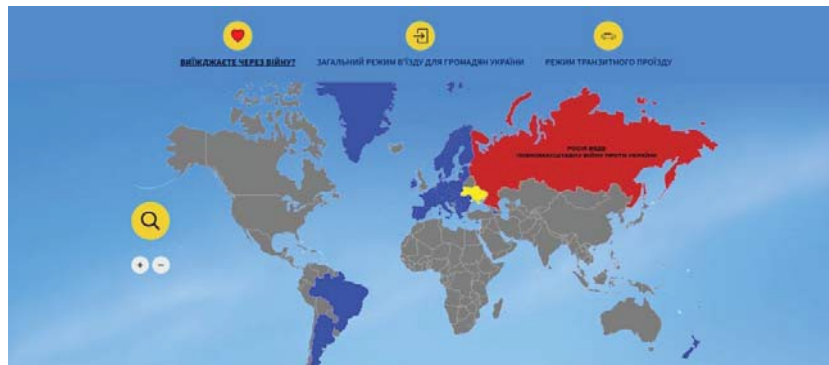

Рис 1. Вебсторінка сайту МЗС України «Інтерактивна карта світу».
Джерело: <https://tripadvisor.mfa.gov.ua>

Інформаційний ресурс оновлюється в режимі реального часу, відображає можливості та пільги для українців у різних державах світу. Додатково корисним на цьому ресурсі є можливість зареєструватися в системі ДРУГ, аби залишатися на постійному зв'язку з українськими консульствами. Ресурс містить згруповану для кожної держави світу різноманітну корисну інформацію про умови в'їзду до країни та перебування в ній, можливості отримання спеціальних статусів (тимчасовий захист, біженство), соціальну і фінансову допомогу, організацію медичного обслуговування і психологічної допомоги, освітні ресурси, транспорт та інші необхідні відомості для осіб, що через війну виїхали за межі України. Вкрай важливим для біженців є те, що представлена на цьому ресурсі інформація спирається на офіційні джерела України та іноземних держав, посилання на які представлені на порталі.

Проведене дослідження інформаційних ресурсів для українських біженців дає змогу виділити, на наш погляд, ще один критерій для їх класифікації – **цільова аудиторія користувачів**. Згідно з ним, інформаційні ресурси можна поділити на:

Спеціальні (спрямовані на конкретну цільову категорію).

Зокрема, урядовий сайт Франції «Я переїжджаю до Франції» (URL: <https://parrainage.refugies.info/ukraine/>) орієнтований виключно на зазначену категорію користувачів. Як підкреслюється на порталі, «Французький народ, держава, місцеві служби, а також асоціації повністю мобілізовані, щоб зустріти та підтримати вас. Цей вебсайт має на меті надати вам важливу інформацію щодо вашого перебування у Франції». Портал представлений двома мовами: французькою та українською.

Ресурс містить практичну інформацію для біженців з перших днів перебування у Франції: тимчасовий захист, можливості житла, навчання дітей, пошук роботи, медичне обслуговування, посилання на корисні контакти та вебсайти тощо. Сайт повідомляє біженцеві інформацію про те, де знаходяться префектури та довідкові асоціації конкретного регіонального департаменту Франції, у якому на даний момент перебуває українець.

Дуже важливим для біженців є детально прописані рекомендації та поради щодо працевлаштування у Франції. Ресурс представляє пропозиції роботи в усіх сферах діяльності, містить посилання на організації, що можуть допомогти у пошуку роботи на основі поглибленого аналізу потреб біженця і пропозицій працевлаштування, доступних у різних регіонах держави.

Універсальні (спрямовані на різні категорії користувачів).

Прикладом універсального можна вважати інформаційно-аналітичний ресурс «БІЖЕНЦІ ТА ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ | REFUGEES AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS» (URL: <http://nowar.nbu.gov.ua>). Проєкт розроблений Національною юридичною бібліотекою у співпраці з Інститутом інформаційних технологій Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського в березні 2022 р. Його мета – акумулювання наявних ресурсів і створення структурованої бази даних, що відображає національні і міжнародні напрацювання у сфері захисту прав вимушених переселенців і біженців, їх інтеграції в нові приймаючі громади, використання соціального потенціалу біженців і внутрішньо переміщених осіб, широке залучення ВПО до розвитку територіальних громад, питання соціалізації біженців у країнах перебування.

Ресурс складається з чотирьох основних кейсів: правовий, інформаційний, науковий і організаційно-методичний. Більшість матеріалів представленої бази даних призначена для різних категорій користувачів: внутрішньо переміщених осіб, біженців, аналітиків, науковців, представників органів місцевого самоврядування, громадських організацій і територіальних спільнот.

Загальна структура вебпорталу передбачає консолідацію широкого масиву інформаційних ресурсів, пов'язаних із зазначеною проблематикою, а саме правових ресурсів: актів міжнародного законодавства, стандартів Ради Європи, окремих рішень Європейського суду з прав людини, документів національного законодавства з питань ВПО і біженців, рішень української судової практики, спеціальних програм Міжнародних гуманітарних партнерів України; довідкових ресурсів: аналітичних публікацій, візуальних джерел і проєктів, бібліографічних матеріалів, рекомендаційних посібників та організаційних документів, реєстрів корисних ресурсів організацій та установ; наукових ресурсів (монографій, статей, компаративістських досліджень, ситуаційних звітів та аналізів медіамоніторингу); ресурсів суспільного значення: публіцистичних матеріалів, інтернет-матеріалів, досліджень регіонального та місцевого рівнів.

Одним із важливих завдань інформаційного ресурсу є представлення матеріалів для підтримки українських біженців. Біженцям з України портал пропонує реєстр корисних посилань із Програмами Міжнародних гуманітарних партнерів, ініціативами українських громад діаспор щодо тимчасового розміщення і працевлаштування, спеціальними пропозиціями сприяння у ЄС окремим категоріям біженців (наприклад, #ScienceFor Ukraine – науковцям та студентам під час війни).

Більшість інформаційних ресурсів представляють національні і міжнародні документи, що унормовують стан і права біженців, подають інформацію англійською або державною мовою країни перебування. Отже, дуже важливим і корисним для українських біженців за умов недостатнього, а інколи і навіть повного незнання мови країни вимушеного перебування (ми звертали на це увагу вище), є представлення на зазначеному ресурсі більшості міжнародних нормативно-правових актів, стандартів Ради Європи і рішень Європейського суду з прав людини, що стосуються біженців та проблем їх захисту, українською мовою.

На порталі розміщено спеціальні матеріали, посібники, довідники, інформаційні листи і статті, що роз'яснюють громадянину особливості нормативно-правових статусів «іноземець», «мігрант», «апатрид», «біпатрид», «внутрішньо переміщена особа», «біженець», «шукач притулку» тощо. Відповідні знання мають певним чином сприяти розумінню правового становища, у якому опинилися українські громадяни, що тікають від війни за межі нашої держави, особливо за умов, коли в засобах масової інформації і суспільних комунікаційних групах можуть неправильно вживати різні терміни і поняття. Зокрема, на порталі розміщено посилання на пояснення Міністерства закордонних справ України (березень 2022 р.) про те, що українці можуть звертатися за міжнародним захистом у ЄС. Для цього, крім статусу біженця, актуальним став ще один інструмент – «тимчасовий захист». Тимчасовий захист не означає отримання статусу біженця, проте особи, які отримали тимчасовий захист у ЄС, можуть у будь-який час подати заявку на отримання статусу біженця. У повідомленні зазначається перелік осіб, на кого поширюється тимчасовий захист, строк дії такого статусу і права особи, яка його має. МЗС звертає увагу, що статус біженця та статус особи під тимчасовим захистом суттєво відрізняються. Також важливо розуміти, що ступінь імплементації міжнародного законодавства в кожній країні має певні відмінності, тож існують особливості відповідних статусів у різних країнах перебування. Тож остаточне рішення щодо можливого статусу у країні перебування МЗС рекомендує українським біженцям приймати лише після ознайомлення з офіційними джерелами інформації.

Наступним критерієм для класифікації інформаційних ресурсів, які представляють матеріали для українських біженців від війни, на нашу думку, можна вважати *власників та засновників ресурсу*. Для унаочнення наведемо в кожній групі класифікації конкретні приклади вебпорталів підтримки українських біженців. Згідно з наведеним критерієм, інформаційні ресурси можна розподіляти на такі групи.

Портали офіційних міжнародних організацій та установ

Після 24 лютого 2022 р. на порталі Європейської комісії створено спеціальний вебсайт з інформацією для людей, які рятуються від війни в Україні – «Солідарність ЄС з Україною» (URL: <https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu>).

Автори ресурсу особливу увагу приділяють можливостям отримання статусу осіб, яким може бути надано тимчасовий притулок, розглядають умови, за яких особа може подати заяву про міжнародний захист у ЄС, а також просити допомогу для репатріації. Важливим є те, що портал містить зразки документів, що дають змогу біженцеві від війни в Україні безпечно перебувати у ЄС (рис. 2).

Особливий розділ порталу стосується інформації про повернення біженців в Україну. Тут можна знайти відповіді на такі гострі для шукачів притулку і безпеки питання: як повернення біженця (тимчасово або на постійно) вплине на його права у ЄС; чи вплине його повернення на банківський рахунок, який було відкрито в країні перебування; чи втрачає особа отриманий статус тимчасового захисту у ЄС після повернення в Україну і чи зможе вона повернутися у ЄС та скористатися тимчасовим захистом? Знаючи подібну інформацію, біженець зможе більш свідомо прийняти важливе рішення.

Інформаційні ресурси державних органів національного масштабу

Найбільшу підтримку українським біженцям від війни надає Республіка Польща. На офіційному рівні в Польщі створено спеціальний «Сайт для громадян України» (URL: <https://www.gov.pl/web/ua>). Як зазначається на головній сторінці ресурсу, сайт орієнтований на людей, які, рятуючись від війни, приїхали до Польщі в пошуках безпеки для себе та своєї родини (рис. 3). Украй важливим для біженців є те, що вся інформація, опублікована на цьому вебсайті, є офіційною та ґрунтується на відповідних нормативних актах та даних, підтверджених компетентними органами польської державної адміністрації.

Рис. 2. Вебсторінка сайту Європейської Комісії «Солідарність ЄС з Україною». Джерело: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/information-people-fleeing-war-ukraine_uk#preparing-to-go-or-move-back-to-ukraine

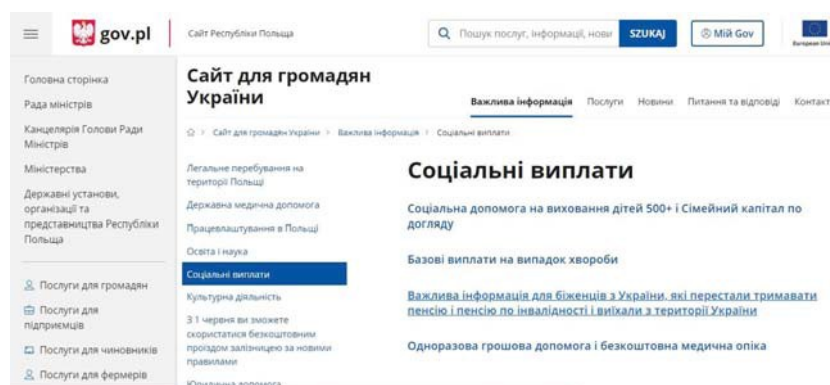

Рис. 3. Вебсторінка сайту Республіки Польщі «Сайт для громадян України». Джерело: <https://www.gov.pl/web/ua/Sotsialni-vyplaty>

Ресурс пропонує різноманітну інформацію, яка необхідна з першого дня перебування біженців у Польщі – як і де отримати номер PESEL, що дасть змогу користуватися соціальними послугами і допомогою, відкрити власну справу тощо; одержати фінансові виплати для біженців; отримати юридичну допомогу. Портал містить велику кількість важливої інформації в структурованому вигляді відповідно до різних категорій потреб біженців: державна медична допомога, працевлаштування, освіта і наука, соціальні

виплати, культурна діяльність, безкоштовний проїзд потягом для громадян України, особливості правил дорожнього руху, які діють у Польщі і не діють в Україні. На сайті також розміщено новинний блок.

Варто виділити розділ ресурсу, присвячений можливостям працевлаштування українських біженців. Порівняно з іншими сайтами, автори не тільки надають інформацію про умови працевлаштування в державі, але й зазначають спеціальні ресурси для пошуку роботи, пропонують контакти різних центрів зайнятості, виділяють новини з відомостями про наявність робочих місць на конкретних підприємствах. Портал пояснює на кого поширюється підтримка згідно із Законом від 12 березня 2022 р. щодо допомоги громадянам України через збройний конфлікт на території цієї країни. Автори розмістили на сторінці спеціальну брошуру про життя та роботу в Польщі, видану українською мовою Департаментом ринку праці Міністерства сім'ї та соціальної політики Польщі.

Інформаційні ресурси регіональних органів влади окремих держав світу

На спеціально створених для українських біженців сайтах німецьких федеральних земель розміщуються файли з нагальними запитаннями та відповідями про в'їзд і перебування в Німеччині, через що біженцю простіше орієнтуватися у змінах нормативно-правової бази держави перебування і можливостях отримання різноманітної підтримки. Зокрема, на сторінці уряду землі Нижня Саксонія ФРН (URL: <https://www.niedersachsen.de/ukraine>) розміщено найважливішу інформацію з питань щодо в'їзду в Німеччину (Нижню Саксонію), контактні відомості та можливості консультативної допомоги для українців (рис. 4).

Рис. 4. Вебсторінка сайту уряду землі Нижня Саксонія ФРН «Інформація для громадян України».

Джерело: https://www.niedersachsen.de/ukraine/krieg_in_der_ukraine_ukrainisch/vijna-v-ukraini-zapitanna-ta-vidpovidi-209948.html

Особливості організації допомоги біженцям, що приїхали до Канади, пояснює офіційний сайт уряду провінції Британська Колумбія (URL: <https://www2.gov.bc.ca/gov/content/tourism-immigration/ukraine>). Представлені на сторінці сайту відомості стосуються того, хто і на яких умовах має право на участь у відповідній програмі СУАЕТ; зазначаються можливі розміри щомісячної фінансової підтримки біженців; інформується про порядок подачі заявки на участь у програмі підтримки біженців. Зокрема, громадяни, які приїжджають до Британської Колумбії з України, можуть подати заявку на отримання такої тимчасової фінансової допомоги на термін до 12 місяців. Виплати здійснюються щомісячно та залежать від потреб та складу родини (один дорослий – до 935 дол. США, сім'я до 4 осіб – до 1770 дол. США).

Для організації допомоги біженцям інформаційний ресурс уряду канадської провінції пропонує відповідні контакти, телефони і адреси.

Вебресурси міжнародних громадських і благодійних організацій

Спеціальний розділ «ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ» (URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/informacijna-pidtrymka-ukrayinskyh-bizhencziv>) створено на порталі Світового конгресу українців. Він призначений для інформування громадян України, яким через воєнні дії довелося покинути рідну землю, і вони перебувають у статусі тимчасово переміщених осіб (ТПО) на території різних країн світу. Відвідувачі порталу можуть отримати інформаційну підтримку з таких питань: пункти перетину кордону; державні та громадські організації / пункти підтримки; соціальна допомога (житло, працевлаштування); приймальні пункти; медицина; освіта. Інформаційна платформа пропонує зазначені відомості щодо країн Європи та США.

На першій сторінці головного сайту Міжнародної конфедерації гуманітарної допомоги «Caritas Internationalis» презентовано один із найважливіших напрямів діяльності цієї організації у 2022 р. – «Україна. Один рік захисту життя і гідності людини» (рис. 5).

Практичні результати діяльності презентують і регіональні організації «Caritas» у європейських країнах. Зокрема, його італійське відділення в м. Губбіо з перших днів перебування біженців з України надавало відповідну допомогу залежно від потреб конкретної особи і родини. Першочерговим завданнями було розміщення біженців, робота щодо оформлення документації для отримання статусу тимчасового захисту, медичних послуг, влаштування дітей у дошкільний чи шкільний заклад. Українським біженцям, які ще не змогли працевлаштуватися, на постійній основі організовано безготівкову фінансову допомогу через «buoni pasto» (спеціальні пластикові картки з певною сумою коштів). Перший тиждень біженці отримували по 20 євро на дорослого і на дитину для придбання продуктів харчування (м'ясо, риба, хліб, молочні продукти) та необхідні засоби гігієни. Згодом суму

збільшили до 50 євро на сім'ю з трьох осіб. За потреби кожні 15 днів біженці можуть отримувати нову картку. Основною умовою є надання чеків, а розраховуватися цими картками можна лише у спеціальних двох супермаркетах, з якими Caritas має домовленість про реалізацію карток [6, с. 83].

Рис. 5. Вебсторінка сайту Міжнародної конфедерації гуманітарної допомоги «Caritas Internationalis».

Джерело: <https://www.caritas.org>

На сайті організації в німецькому відділенні в Мангеймі (URL: <https://www.caritas-mannheim.de/hilfe-und-beratung/fluechtlinge-und-migranten/ukraine-hilfe-ukrainisch>) біженцям з України пропонують безкоштовні консультації, представлено адреси соціальних служб і крамниць, де можна отримати одяг для дітей і дорослих та іншу допомогу.

Ресурси благодійних організацій державного масштабу

Польська Фундація «Відкритий Діалог» (URL: <https://ua.odfoundation.eu>) зустрічає біженців одразу після перетину українсько-польського кордону. На сайті фундації зазначається: «Ми допомагаємо оформити всі документи, забезпечуємо авіа- та автобусні перевезення та в разі необхідності надаємо житло, щоб біженці могли комфортно відпочити та дочекатися своєї подорожі». На порталі періодично публікується звіт про діяльність організації щодо допомоги біженцям, які евакуювалися до Польщі. Так, за період з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну до 1 грудня 2022 р. команда ФВД та група з понад 100 волонтерів змогли допомогти 11 853 особам, з яких 3502 особам допомогли переселитися в інші країни ЄС, а 8351 особі знайшли новий дім у Польщі. Благодійна організація звітує про інші форми підтримки українських громадян: 4801 біженець отримав підтримку по телефону довіри; 315 осіб були забезпечені харчуванням на два місяці; 2360 біженців отримали тимчасовий притулок завдяки партнерству з Airbnb.org; 1200 осіб, які прибули з України, скористалися культурною допомогою. За цей час під опікою Фундації народилося п'ять малюків, яким було забезпечено необхідний догляд та допомогу у вирішенні лікарняних та адміністративних питань. Психологи «Відкритого Діалогу» надали допомогу 71 біженцеві; 87

допомогли знайти роботу; 14 матерів та 25 дітей живуть у трьох будинках для незалежних матерів, які функціонують під наглядом психологів [18].

Вебсайт «Ви їдете до Словаччини з України?» (URL: <https://www.ukraineslovakia.sk>) є спільною ініціативою двох неурядових організації – «Ліга з прав людини» (Liga za ľudské práva) і «Маріна» (Mareena), який регулярно оновлюється згідно з інформацією від державних установ Словаччини. Організації існують відповідно з 2005 та 2017 р. і спеціалізуються на допомозі та інтеграції біженців та іноземців у словацьке суспільство. Після 24 лютого 2022 р. ці товариства створили спеціальний ресурс для українських громадян-втікачів від війни. Портал має спеціальні рубрики: перетин кордону, умови в'їзду до Словаччини, легальне проживання в Словаччині, тимчасовий притулок, транспорт, проживання, гроші та банківські послуги, мобільні мережі, школи та дитячі садки, працевлаштування, державні внески, охорона здоров'я, психологічна підтримка, юридична допомога, культура, послуги, корисні контакти. Ресурс містить якісний новинний блок, який систематично оновлюється. Серед актуальної інформації варто виділити спеціальні матеріали, у яких укладачі ресурсу відповідають на запитання українців, які проживають або збираються приїхати до Словаччини.

Колективні ініціативи підтримки

Ініціатива «ЦЕНТР ДОПОМОГИ ТА ПІДТРИМКИ» (URL: <https://mriuaa.cz>) створена чеськими волонтерами, які об'єдналися для допомоги біженцям з України. На сайті наголошується, що за короткий час до організації доєдналися 120 волонтерів, щодня офіс відвідують 700–800 осіб. Портал інформує, що загалом надано допомогу 45 000 осіб і організовано допомогу з наданням житла по всій Чехії 5500 біженцям з України. Ресурс пропонує інформацію як для біженців, які звертаються по допомогу, так і для тих, хто хоче надати допомогу або стати волонтером. Структура сайту виокремлює такі категорії – «Гуманітарна допомога», «Інформаційна підтримка», «Медик та психолог», «Дитячий куточок». Важливим розділом інформаційного ресурсу є презентація різних послуг із вивчення українськими біженцями чеської мови: безкоштовні курси для дорослих, дитячі курси «Ура до школи», дитячі курси «Вивчаємо чеську з MRIYA UA».

На головній сторінці кожного з досліджених ресурсів для організації допомоги біженцям пропонується обрати зручну для них комунікаційну платформу чи соціальну мережу (e-mail, «Фейсбук», «Твіттер», «Інстаграм», WhatsApp, LinkedIn тощо), де представлені відповідні матеріали та посилання на важливу інформацію, є змога отримати зворотний зв'язок.

Підсумовуючи, зазначимо, що російське вторгнення в Україну спровокувало одну з найбільших гуманітарних криз у Європі з часів Другої світової війни. Війна змусила мільйони українців змінити місце проживання. Після початку російсько-української війни у 2014 р. майже 1,5 млн наших громадян, виїжджаючи з анексованого Криму і тимчасово окупованих територій Луганської та Донецької областей, переважно переміщалися в

межах нашої держави. Порівняно з внутрішньою міграцією через масштабність вторгнення, надзвичайну активність бойових дій і загрозу ракетних обстрілів по всій території України після 24 лютого 2022 р., уже 14,5 млн українців були змушені покинути рідні домівки й виїхати за межі нашої держави.

Зусиллями волонтерів, гуманітарних фондів, міжнародних організацій, місцевих і державних органів влади в різних країнах світу для підтримки і допомоги українським втікачам від війни було створено велику кількість спеціальних інформаційних ресурсів. Загальний масив представленої ними інформації відповідає типовому образу українського втікача від війни і стосується таких напрямів: легалізація становища біженців (отримання правового статусу, нормативно-правова база, оформлення документів), соціалізація і інтеграція у державі (працевлаштування, житло, соціальне страхування, медицина, освіта) та облаштування життя на новому місці (транспорт, тварини, побут).

За результатами проведеного дослідження інформаційні ресурси для біженців умовно можна класифікувати за різними критеріями: за національно-територіальними і географічними межами запропонованого матеріалу; за цільовою аудиторією користувачів; за власниками і засновниками ресурсу. Вебпортали для українських біженців мають зрозумілу організацію сайту, не потребують від користувачів особливих знань і навичок для роботи з ресурсом та його складовими. Інформаційні платформи для біженців побудовані за лінійною, деревоподібною або довільною структурою подачі контенту. Більшість проаналізованих вебпорталів мають посилання на сторонні бази даних та корисні ресурси, новинний блок, можливості зворотного зв'язку, власні сторінки в різних комунікаційних платформах і соціальних мережах. Спосіб подачі інформації, особливості презентації матеріалів, їх оновлюваність у соціальних мережах суттєво відрізняються від представлення на загальному ресурсі, що, на наш погляд, може стати предметом самостійного вивчення й аналізу. Перспективними напрямками майбутніх наукових розвідок також можуть стати дослідження внеску українських біженців в економіку країн перебування, як і особливостей соціалізації втікачів від війни.

Список бібліографічних посилань

1. Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 48 (2). С. 37–57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>

2. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.

3. Локшина О., Джурило А., Максименко О., Шпарик О. Підтримка ЄС інтеграції українських дітей і молоді в системи освіти держав-членів в

умовах війни РФ проти України: стратегічні орієнтири та успішні практики. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 3. С. 6–19. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-3-6-19>

4. Левін Р., Яценко Г. Сприйняття життєвих цінностей українцями та іншими європейцями в контексті проблем інтеграції українських біженців у ЄС. *Економіка України*. 2022. № 10. С. 51–60. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.051>

5. Кушнарьова М. Акції солідарності світової громадськості з українським народом під час російсько-української війни: класифікація та особливості. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 65. С. 267–281. <https://doi.org/10.15407/nr.65.267>

6. Головка Л., Королик-Бойко Л. Українські біженці в Італії: діяльність та допомога Карітасу і асоціації «Mist-Il Ponte». *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 50 (4), С. 75–89. <https://doi.org/10.15407/dse2022.04.075>

7. Sokar A., Wells I., Leod M. et al. (2022). Features of Adaptation of Ukrainian Refugees in the EU, Great Britain, USA, and Canada. *Foreign Affairs*. 32 (5). [https://doi.org/10.46493/2663-2675.32\(5\).2022.8-15](https://doi.org/10.46493/2663-2675.32(5).2022.8-15)

8. L'accès à l'information des personnes exilées à Paris. *Watizat*. 2022. 6 p. URL: https://watizat.org/wp-content/uploads/2022/12/WATIZAT_RAPPORT_VF_LACCES-A-LINFORMATION-DES-PERSONNES-EXILEES-A-PARIS.pdf

9. У III Форумі з міграційного права взяли участь заступники Міністра соціальної політики України К. Кошеленко та У. Токарева. *Міністерство соціальної політики України : офіц. вебсайт*. 2022. 12 груд. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22416.html>

10. Українська міграція у часи кризи: вимушена і трудова мобільність / за ред. Д. Дрбохлава, М. Ярошевич. 2016. URL: <https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Migr-mobility-ukr.pdf>

11. Refugees from Ukraine recorded across Europe. *UNHCR*. 15 Feb. 2023. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

12. Українські біженці зможуть отримати постійний статус у Канаді – Трюдо. *Укрінформ*. 29.12.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uaarazom/3642780-ukrainski-bizenci-zmozut-otrimati-postijnij-status-u-kanadi-trudo.html>

13. Fiscal Year 2022 Progress Report. December 2022. *U.S. Citizenship and Immigration Services*. 2022. 14 p. URL: https://www.uscis.gov/sites/default/files/document/reports/OPA_ProgressReport.pdf

14. Михайлов Д. Скільки українців, які поїхали з країни через війну, планують повертатися – опитування. *СуспільнеНовини*. 15.02.2023. URL: <https://susplne.media/386273-skilki-ukrainsiv-aki-poihali-z-kraini-cerez-vijnu-planuut-povertatisa-dodomu-opituvanna>

15. Настрої та оцінки українських біженців (липень–серпень 2022 р.). *Разумков Центр*. 30.08.2022. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>

16. Українські біженці у Європі. Дослідження поведінки та настроїв українців, що вимушені були виїхати у Європу внаслідок війни в Україні. *4Service Holdings GmbH*. 2022. URL: <https://4service.group/ukrayinski-bizhentsi-v-yevropi-doslidzhennya-povedinki-ta-nastroyiv-ukrayintsiv-shho-vimusheni-buli-viyihali-v-yevropu-vnaslidok-vijni-v-ukrayini>

17. Дослідження: середньостатистичний український воєнний біженець в Естонії – молода жінка з вищою освітою, яка не має проблем зі здоров'ям. *Естонська рада у справах біженців*. 20.02.2023. URL: <https://kriis.ee/uk-UA/news/doslidzhennya-serednostatystychnyu-ukrayinskyu-voyennyu-bizhenets-v-estoniyi-moloda-zhinka-z>

18. Мельниченко Н. Наша допомога Україні. Звіт за період з 24.02.2022 по 30.11.2022. *Фундація «Відкритий діалог»*. 1.12.2022. URL: <https://ua.odfoundation.eu/a/476862,nasha-dopomoha-ukrayini-zvit-za-period-z-24-02-2022-po-30-11-2022>